

Zgodovinsko društvo Ormož

Pokrajinski muzej Ptuj Ormož

Zbornik referatov

Janko Lešničar

gospodarstvenik, urednik, politik in narodnjak

1884–1931

Zgodovinsko društvo Ormož

Pokrajinski muzej Ptuj Ormož

Janko Lešničar

gospodarstvenik, urednik, politik in narodnjak

1884–1931

Zbornik referatov

Kazalo

- 4 Uvodne besede
- 6 Spomin
- 8 *Dr. Tone KREGAR*
Zgodovinske okoliščine tragične smrti Janka
Lešničarja
- 24 *Mag. Vlasta STAVBAR*
Janko Lešničar
Delovanje med leti 1900–1918
- 44 *Dr. Stane GRANDA*
Zadružništvo kot oblika izhoda iz gospodar-
skih in družbenih kriz
- 52 *Anton LUSKOVIČ*
Zgodovina in razvoj zadružništva v Ormožu
in okolici
- 84 *Dr. Miran PUCONJA*
Gospodarske razmere na vzhodnem Štajer-
skem med 1. svetovno vojno in dveh desetle-
tjih po njej
- 96 *Dr. Ivan RIHTARIČ*
Demografska oznaka Huma v času Janka
Lešničarja (1884–1931)
- 100 *Maruša KORPIČ LESJAK*
Hum pri Ormožu – vir navdiha
- 108 *Nevenka KORPIČ*
Hum pri Ormožu na starih razglednicah
- 122 *Franc KRNJAK*
"Vrag ti je v materi, hodi sem, Jurkovič!"
- 142 Fotografije simpozija

Uvodne besede

V soboto, 19. novembra 2011, je v novih muzejskih prostorih v Grajski pristavi Ormož potekal zgodovinski simpozij – Janko Lešničar – gospodarstvenik, urednik, politik in narodnjak, ki sta ga pripravila domače Zgodovinsko društvo Ormož in Pokrajinski muzej Ptuj Ormož, OE Ormož.

Simpozij je spomnil na 80 let od njegove tragične smrti in orisal življenjsko in poklicno pot, ki jo je zaznamovalo vzpostavljanje organiziranosti združništva na Štajerskem in v Šumadiji v Srbiji.

Rodil se je 1884. leta na Humu pri Ormožu, mladostna leta pa je preživel v Loperšicah. Po končani gimnaziji je v Gradcu študiral veterino, vendar tega poklica ni nikoli opravljal; raje se je v Celju posvetil novinarski, uredniški in politični karieri ter si tam tudi ustvaril družino. Njegov edini sin Janko je umrl v devetdesetem letu starosti 26. septembra 2011 in nam bo ostal v spominu kot častni meščan Celja in kot eden najbolj znanih in uglednih celjskih zdravnikov. V zdravniških krogih sta danes uspešna tudi oba vnuka, Gorazd in Hotimir, ki sta se pridružila zgodovinskemu simpoziju in odkritju spominske plošče v Loperšicah.

Del spominov na Janka Lešničarja so zbrani prispevki, ki bogatijo zbornik. Prispevki dajejo odgovore, pojasnjujejo in spomnijo, katere so bile zgodovinske okoliščine, ki so pripeljale do tragične Lešničarjeve smrti, kakšno je bilo njegovo politično delovanje v Celju, kako je združništvo v Sloveniji botrovalo razvoju in pripomoglo k izhodu iz gospodarskih in družbenih kriz; opisana sta tudi zgodovina in razvoj združništva v Ormožu in okolici, dotaknili pa smo se tudi splošnih gospodarskih razmer na vzhodnem Štajerskem v času življenja in delovanja Janka Lešničarja.

O njegovi novinarski in uredniški karieri je pripravil članek **dr. Janez Cvirn**, profesor na filozofski fakulteti, Univerze v Ljubljani, vendar ga zaradi bolezni žal ni uspel oddati. Prav tako je usoda posegla v življenje **mag. Braneta Goropevška**; na simpoziju je sicer predstavil obsežen Lešničarjev biografski oris, vendar ga je smrt prehitela in tudi njegov članek bomo v zborniku pogrešali.

Zadnji štirje prispevki so se vsak po svoje dotaknili Huma; podana je njegova demografska oznaka v Lešničarjem času, njegova kulturnozgodovinska podoba ter tragičen dogodek iz 1931. leta, ki se nanaša na razprtije humskih in šalovskih domačinov.

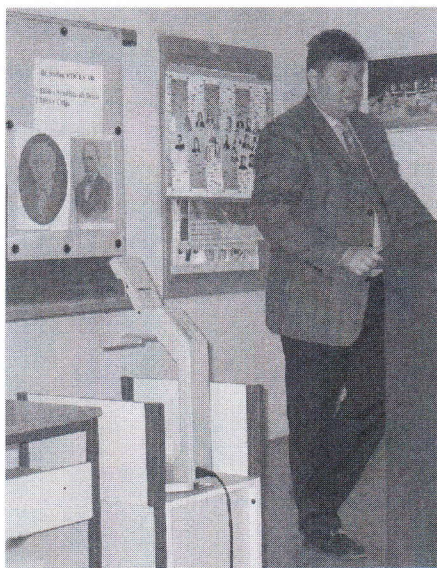
Janko Lešničar je bil in ostaja ormoški rojak, zato se vsem, ki ste sodelovali na simpoziju in prispevali članke, v imenu Zgodovinskega društva Ormož in PMPO, OE Ormož iskreno zahvaljujem, saj ste spomnili na to, **»da je bil Janko Lešničar eden najspodobnejših gospodarskih strokovnjakov ter mož velike duševne kulture in zlatega srca«**.

Urednica

Manica Hartman

Spomin

Mag. Branetu GOROPEVŠKU (1966–2012), prijatelju, sodelavcu in neutrudnemu snovalcu kulturnega življenja v Celju, posvečam ta kratki spominski zapis. Sodelovanje z njim in našim zgodovinskim društvom sega v leto 2004, ko smo pripravljali simpozij o dr. Štefanu Kočevarju in kasneje o dr. Ivanu Dečku. Brane je bil takrat predsednik celjskega zgodovinskega društva in je z veseljem sprejel našo pobudo za sodelovanje. Leta 2011, ko smo pripravili simpozij in odkritje spominske plošče narodnjaku, domoljubu in organizatorju združništva Janku Lešničarju, je bil že vidno bolan, vendar se je z zadnjimi atomi moči udeležil počastitve spomina na našega, a tudi celjskega Janka Lešničarja. V najlepših moških letih je deset mesecev pozneje, 13. septembra 2012, podlegel bolezni. Njegov odhod v večnost je nam in zanamcem pustil globoko sled.

Po simpoziju dr. Kočevarja, leta 2005. Z leve Brane Goropevšek, Bojan Cvelfar, Tone Kregar, Janez Cvirn, Andrej Studen.

Pred nedavnim, 7. avgusta, je umrl naš prijatelj in sodelavec, dr. Janez CVIRN (1960–2013). Sodelovanje z njim je imelo poseben čar. Še čil in poln delovne vneme je bil na Branetovem pogrebu v Preboldu, a pozdravila sva se nemo, z očmi in z bolečino v duši. Več ni bilo mogoče, saj je rana preveč skelela. Kljub našemu ljubiteljskemu delovanju na področju zgodovinopisja se ni nikoli, čeprav eminenten strokovnjak in avtoriteta, otepal sodelovanja ali kako drugače nasprotoval našemu delu. Nasprotno, zelo rad je zahajal v Prelekijo med nas ljubiteljske zgodovinarje in nas s svojo prisotnostjo in strokovnostjo razveseljeval in navdihoval. To je bila Janezova človeška veličina. Modrost in razumevanje tudi takšnih, ki delujejo na lokalni ravni. Janeza in Braneta je muza Klio zapustila sredi dela in najlepših moških let. Mors est certus finis laborum.

S toplino in globokim spoštovanjem se vaju bomo spominjali.

Franc Krnjak

Dr. Janez Cvirn.

Dr. Tone KREGAR¹

Zgodovinske okoliščine tragične smrti Janka Lešničarja²

Članek opisuje politične razmere v času diktature kralja Aleksandra ter teroristično dejavnost ustaške organizacije pod vodstvom Anteja Pavelića. Ena najodmevnejših in najbolj krvavih diverzij, ki so jo izvedli ustaši, je bila eksplozija na vlaku München-Beograd, 2. avgusta 1931, v kateri so življenje izgubile tri nedolžne žrtve. Med njimi tudi Janko Lešničar, ugledni celjski liberalni politik, novinar in gospodarstvenik.

Janko Lešničar.

---

¹ **Dr. Tone Kregar**, prof. zgodovine in sociologije, Muzej novejšje zgodovine Celje, Prešernova ulica 17, 3000 Celje.

² Članek je skrajšana in prirejena različica avtorjeve razprave Pekleni stroj v monakovskem vozu, Zgodovina za vse, 2006/2, str. 68–82.

»Zopet so padle žrtve – med njimi idealen pobornik brezkompromisne jugoslovenske nacionalne in državne ideje Janko Lešničar. Zločinsko gnezdo narodnih izdajic, ki žive v Avstriji in uživajo podporo naših neprijateljev v dveh sosednjih državah, je pripravilo satanske atentate v naši državi. Naša država bo gotovo našla sredstva, da slične zverinske zločine energično onemogoči in najde prave krivce, katerih zlodilstva kriče po strašni kazni. Nedolžne žrtve morajo biti maščevane, če je količkaj pravice na svetu!«³

Tako je 7. avgusta 1931 zapisal celjski liberalni list Nova doba in, kot je mogoče sklepati iz zapisanega, je v jugoslovanski javnosti zavladal preplah. Nemirne gospodarske, socialne, politične in nacionalne razmere ter iz njih izhajajoči terorizem z atentati in bombnimi eksplozijami vred so sicer že lep čas predstavljale stalnico (versajsko)evropskega, zlasti balkanskega prostora,⁴ pri čemer ni bila Jugoslavija nobena izjema. A vendarle so bili tokrat ljudje še posebej presunjeni in prestrašeni. Latentna mednacionalna nasprotja v kraljevini, najočitneje manifestirana v hrvaško-srbskem konfliktu, so presegla dotedanje okvire medsebojnega obračunavanja, ki odslej ni bilo več nekje daleč vstran in ni več zadevalo le njegovih neposrednih akterjev. Preko nedolžnih žrtev je potrkalo na sleherna vrata in vse bolj je postajalo jasno, da nihče in nikjer več ni varen pred posledicami spopada med skrajno hrvaško desnico in jugoslovansko diktaturo. Korenine tega spora segajo dobro desetletje nazaj in jih je treba poiskati v ustroju 1. decembra 1918 nastale Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev. Njena realnost se je namreč že prav od začetka bistveno razlikovala od pričakovanj večine prebivalstva, ki se je bolj ali manj prostovoljno ter z veliko vero v lepšo prihodnost odločilo za skupno življenje. Čeprav so jo sestavljali pretežno (južno)slovanški narodi, so bile razlike med njimi ogromne tako na verskem, kulturnem in jezikovnem kot gospodarsko-socialnem področju. Ustroj in ureditev države sta bila formalizirana leta 1921 z Vidovdansko ustavo, s katero je bil poražen koncept avtonomizma, ki ga je zagovarjala večina slovenskih in hrvaških poslancev, saj je temeljila na načelih centralizma in narodnega unitarizma, se pravi na politično vodenem in zato nenaravnem stapljanju južnih Slovanov v enoten jugoslovanski narod. Slednje je, ob splošnem pomanjkanju politične kulture in demokratične tradicije ter precej primitivnem pojmovanju političnega boja (t.i. »kundak« demokracija), še dodatno vplivalo na nestabilnost revne države, s katero praktično nihče od njenih narodov ni bil zadovoljen, kar je še posebej veljalo za prebivalstvo in politične elite tistih delov države, ki so nekoč pripadali Habsburški monarhiji in kjer se

---

3 Janko Lešničar †, Nova Doba, 7. 8. 1931.

4 Prim: Alenka Verdinek, Atentati v Bolgariji, Romuniji in Albaniji med obema vojnama in odmevi nanje v Slovenju in Jutru, Zgodovinski časopis, 2006/1-2, str. 157–187.

ideja politične, jezikovne in kulturne unifikacije in centralizacije nikakor ni mogla uveljaviti. Razmere so se še posebej zaostrole po volitvah leta 1927 in svoj višek dosegle na skupščinski seji 20. 6. 1928, ki se je v zgodovino zapisal kot »krvavi dan v Narodni skupščini«. Srbski radikalni poslanec Puniša Račić, znan po svojih ekstremnih velikosrbskih pogledih, je takrat s pištolo streljal na opozicijske poslance, pri čemer je dva hrvaška poslanca ubil, tri, med njimi tudi vodjo Hrvatske seljačke stranke Stjepana Radića, pa hudo ranil.

Radić je za posledicami čez slab mesec umrl, kar je izzvalo burne demonstracije na Hrvaškem, kralj Aleksander pa je nekaj časa celo razmišljal o »amputaciji« Slovenije in Hrvaške. Kmalu si je premislil in za novega mandatarja imenoval dr. Antona Korošca, prvega in edinega nesrbskega predsednika kraljevojugoslovanskih vlad, ki pa je bil konec leta prisiljen odstopiti s položaja, na kar je z uvedbo šestojanuarske diktature vso oblast prevzel kralj oz. njegova dvorna kamarila. Krvavi atentat v narodni skupščini, za katerega obstajajo realne domneve, da je bil »naročen od zgoraj«, zato pomeni začetek konca vsaj navidezne demokracije v kraljevini SHS, istočasno pa tudi prestop Rubikona v že dolgo zaostrenem hrvaško-srbskem konfliktu, ki je v naslednjih desetletjih dosegel krvave razsežnosti.

Kraljeva diktatura, vzpostavljena 6. januarja 1929, je med drugim pomenila ukinitve ustave, razpustitev skupščine in prepoved javnega delovanja vseh političnih strank ter iz tega izhajajoče nasilje nad vsemi političnimi nasprotniki, ki so ji nasprotovali. Še istega leta je bila izvedena nova upravna razdelitev na banovine, država pa se je preimenovala v Jugoslavijo, s čimer je bila na simbolni ravni še dodatno manifestirana ideja narodnega unitarizma in centralizma. Medtem ko so voditelji večine političnih strank kraljev radikalni ukrep v začetku celo pozdravili, upajoč na normalizacijo razmer in pozitivne spremembe, novi šef HSS Vlatko Maček je situacijo primerjal z »razkopčanim lajbekom«, nato pa se ji bodisi priklonili bodisi vsaj za nekaj časa previdno in taktično potuhnili, sta se proti diktaturi nemudoma dvignili dve, relativno šibki politični skupini oz. gibanji s skrajnih polov jugoslovanskega političnega spektra, internacionalistični komunisti s skrajne levice ter hrvaški nacionalisti z najbolj desne strani hrvaške politike.

Vodstvo ilegalne komunistične partije je diktaturo kralja Aleksandra označilo za pojavno obliko fašizma velikosrbske buržoazije, ki se ji je treba upreti in jo zrušiti, zato je Centralni komite KPJ svoje maloštevilno članstvo in ostalo ljudstvo pozval v oboroženo vstajo proti režimu. Seveda je bil takšen poziv popolnoma nerealen, saj za kakršen koli opazen in učinkovit upor niso bili pripravljeni in sposobni niti sami komunisti, kaj šele, da bi jih pri tem podprlo jugoslovansko delavstvo in ostalo prebivalstvo. Zato je tak avanturizem najbolj škodoval ravno ilegalni komunistični organizaciji, s katero je policijski diktatorski režim

sklenil dokončno obračunati. V naslednjih letih je bila večina jugoslovanskih komunističnih in skojevskih voditeljev ter pomembnejših aktivistov pobitih, obsojenih in zaprtih, preostanek pa je svojo dejavnost prenesel v tujino. Zdesetkani in med sabo razcepljeni jugoslovanski komunisti, izmed katerih so jo še najbolj odnesli slovenski, so tako bili izločeni iz boja in diktatorskemu režimu za lep čas niso več predstavljali resne nevarnosti.⁵

Na drugačen način so proti diktaturi nastopili hrvaški ekstremni desničarji. Za razliko od že omenjenega Mačka se je odvetnik dr. Ante Pavelić,⁶ vodja Hrvaške stranke prava,⁷ na uvedbo diktature odzval dosti bolj radikalno. Kasnejši ustaški »poglavnik«, ki je bil od leta 1927 tudi poslanec v Narodni skupščini, je takoj po skupščinskem atentatu ob pomoči strankarskega podmladka začel organizirati ilegalne akcije in oborožen upor. Prepričan, da hrvaškega vprašanja ni mogoče rešiti v okviru Jugoslavije in represivnega diktatorskega režima, se je pred nevarnostjo aretacije ob uvedbi diktature z najožjimi sodelavci umaknil v emigracijo, da bi od tam nadaljeval aktiven boj za vzpostavitev neodvisne in samostojne hrvaške države. Tako je že januarja 1929 prišel na Dunaj, kjer se je povezal s skupino hrvaških emigrantov, bivših avstro-ogrskih častnikov, ki so nasprotovali nastanku Jugoslavije in se zato vanjo leta 1918 niso hoteli vrniti, nato pa s svojim najožjim sodelavcem Gustavom Perčecem odpotoval v Sofijo. Tam se je začelo njegovo sodelovanje z vodjo makedonske emigracije in organizacije VMRO Vančem Mihajlovim – podpisala sta t. i. Sofijsko deklaracijo z zahtevo po razformiranju Jugoslavije, ki je čez nekaj let privedlo do uspešno izvedenega atentata na kralja Aleksandra. Jugoslovanski diktatorski vrh je na eksponirano sofijsko dejavnost ostro reagiral ter že julija 1929 na beograjskem sodišču za

---

5 Zgodovina Zveze komunistov Jugoslavije, Komunist/DZS, Ljubljana 1986, str. 104–111.

6 Rodil se je leta 1889 v Bradini pri Konjicu, končal Pravno fakulteto v Zagrebu, se vključil med pravaše in v prvem desetletju jugoslovanske države postal eden njihovih vodij. Leta 1927 je bil na listi Hrvatskega bloka izvoljen za poslanca, ob uvedbi diktature pa emigriral ter v Italiji organiziral ustaško gibanje. Po atentatu v Marseillu so ga italijanske oblasti najprej zaprle, nato pa internirale oz. nadzorovale. Aprila 1941 se je vrnil na Hrvaško in postal »poglavnik« NDH, marionetne fašistične državne tvorbe, ki se je »odlikovala« po brutalnem nasilju nad judi, Srbi, Romi in hrvaškimi antifašisti. Po njenem zlomu je maja 1945 ponovno odšel v emigracijo, kjer je dokaj neuspešno poskušal ohraniti vodstvo hrvaške ustaške skupnosti. Leta 1957 je bil v Buenos Airesu nanj izveden atentat, za posledicami katerega je čez dve leti umrl v Madridu, kjer je tudi pokopan.

7 Hrvaška stranka prava – njene pristaše so po predvojnem pravaškem vodji dr. Josipu Franku imenovali tudi frankovci – je bila od »zedinjenja«, ki mu je nasprotovala, odločno protijugoslovansko usmerjena, zagovarjala hrvaško samostojnost po načelu narodne samoodločbe, se še posebej sklicevala na hrvaško državno pravo ter nauke Anteja Starčevića, v svoj program združitve vseh hrvaških dežel pa vključevala tudi Bosno in Hercegovino. Vendar pa v dvajsetih letih ni uživala večje podpore hrvaškega prebivalstva, ki je zvesto sledilo Radiću. Svoj vpliv, predvsem med mladino, je do določene mere okrepila šele v kaotičnih in nemirnih razmerah po atentatu v skupščini in Radićevi smrti. Več o pravaštvu in Starčeviću glej: Ivo Goldstein, Hrvatska povijest, Novi liber, Zagreb 2003, str. 182–189, 213–214.

zaščito države Pavelića in Perčeca obsodil na smrt v odsotnosti.⁸ Ko so mu po vrnitvi iz Sofije avstrijske oblasti odpovedale gostoljubje, saj niso želele konflikta z Beogradom, se je Pavelić umaknil v Italijo in se povezal s fašističnim političnim vrhom, s katerim je prve stike navezal že dve leti poprej, še kot član zagrebške mestne delegacije. Za Mussolinijevo revizionistično, ekspanzionistično in protijugoslovansko politiko je bil človek, ki je prav tako stremel k razbitju južnoslovanske kraljevine več kot dobrodošel, zato ga je Italija brez zadržkov sprejela, hrvaški emigraciji pa ponudila zatočišča in vso materialno podporo. Pavelić, ki je leta 1930 tudi formalno ustanovil hrvaško revolucionarno organizacijo »Ustaša«, je okrog sebe začel zbirati in organizirati najprej ekonomske emigrante iz vse Evrope, kmalu pa so se mu pridružili njegovi politični somišljeniki, ki so pred policijskim pregonom pobegnili iz Jugoslavije. Z namenom oblikovati manjše vojaške formacije, ki bi se urile za izvajanje diverzij, so ob finančni pomoči italijanske vlade v nekaterih italijanskih mestih začeli nastajati (vojaški) tabori s približno 500 pripadniki, medtem ko je bil Pavelićev sedež (»Glavni ustaški stan«) najprej v Torinu in nato v Bologni.

Ustaško gibanje je svojo agitacijo, propagandno in organizacijsko mrežo prenašalo in vzpostavljalo še v Nemčiji, Belgiji, Argentini in drugih evropskih in ameriških državah, med katerimi je drugo najpomembnejše oporišče in zatočišče ustašev predstavljala Madžarska. Z blagoslovom madžarskih oblasti je Gustav Perčec leta 1931 organiziral ustaški center na Janka Puszti blizu Nagy Kanizse, od koder je bilo zaradi bližine jugoslovanske meje in ob pomoči ilegalne ustaške organizacije na Hrvaškem tudi lažje organizirati in izvajati diverzantske akcije.⁹

Terorizem je bil že prav od začetka ena bistvenih metod ustaškega delovanja, saj je teroristične akcije ukazal sam Pavelić, organiziral in usmerjal pa jih z madžarskega obmejnega ozemlja drugi človek gibanja in ustaški »doglavnik« Gustav Perčec.¹⁰ Njihov glavni namen je bil nagnati strah v kosti jugoslovanskim oblastem, obenem pa svetovno javnost opozoriti na obstoj, delovanje in cilje ustaškega gibanja. Namen in način terorističnih akcij so ustaši tudi »teoretično« obrazložili v svoji »Tehniki revolucije« v časopisu Ustaša, leta 1932. Po tem dokumentu naj bi demonstrativni atentati služili ustvarjanju strahu, nervoze

---

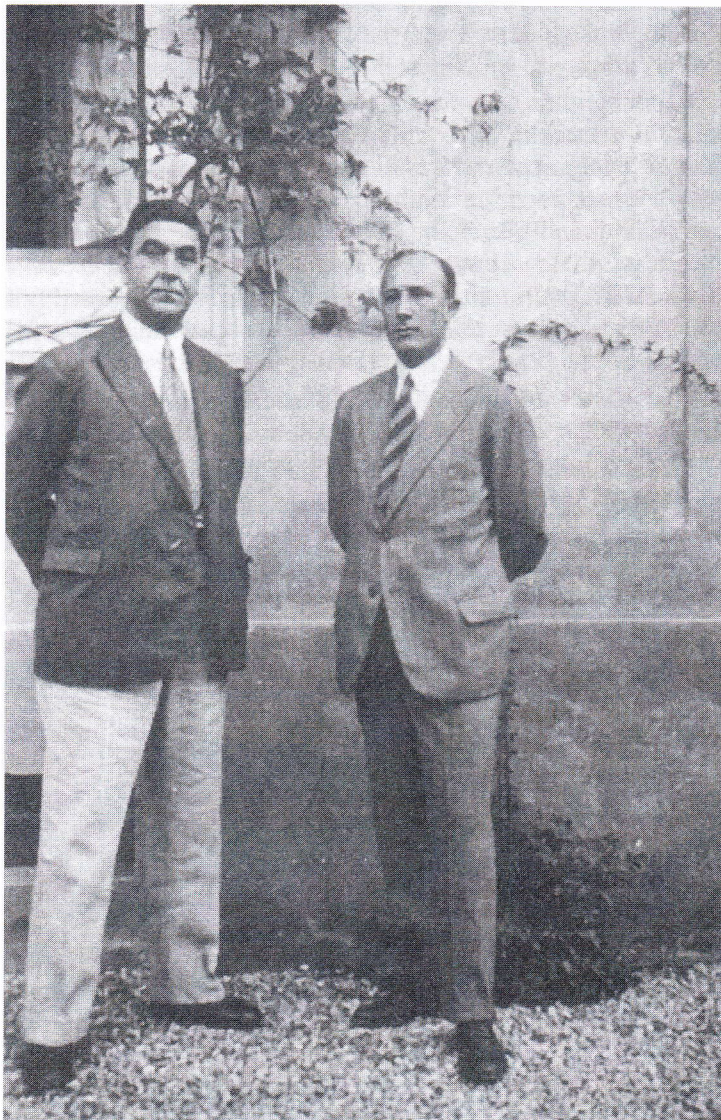
8 Hrvoje Matković, *Povijest nezavisne države Hrvatske* (druga, dopolnjena izdaja), Naklada Pavičić, Zagreb 2002 (v nadaljevanju: Matković, n.d.), str. 29–33.

9 Prav tam, str. 34–37.

10 Gustav Perčec, najtesnejši Pavelićev sodelavec in prijatelj, je na Madžarskem ostal do leta 1933, ko ga je Pavelić poklical v Italijo, ga dal zapreti in nato likvidirati. Razlog naj bi bil sum izdajstva oz. dejstvo, da je Perčeceva ljubica sodelovala z jugoslovansko tajno službo.

in zmede pri jugoslovanskih oblasteh, obenem pa pomenili praktično urjenje ustaških diverzantov.¹¹

Ante Pavelić in vodja VMRO Mihailov, Italija 1931.

Teroristično nasilje so ustaši utemeljevali in opravičevali kot posledico oz. obrambo pred surovim terorjem jugoslovanskega režima, ki je ob že omenjenih komunistih najbolj udaril ravno hrvaške nacionaliste. Represije država namreč ni izvajala zgolj s svojo vojsko, policijo in orožništvom, temveč je pri tem uporabljala tudi razne polvojaške militantne organizacije, ki so v povezavi z oblastmi strahovale, napadale in ubijale politične nasprotnike

---

¹¹ Mario Jareb, *Ustaško-domobranski pokret od nastanka do travnja 1941. godine*, Školska knjiga in Hrvatski institut za povijest, Zagreb 2005, str. 186. (v nadaljevanju: Jareb, n. d.).

režima. Čeprav lahko torej ustaški terorizem pogojno razumemo kot neposreden radikalni odgovor na jugoslovanski državni teror, pa to njegovih dejanj, ki so pogosto prizadevala tudi povsem nedolžne žrtve, seveda ne opravičuje.

Že od prve polovice leta 1930 naprej so se po vsej Jugoslaviji vrstili atentati, predvsem pa diverzije ustaških teroristov, ki so v javne stavbe kot simbole oblasti (upravna, orožniška, vojaška in policijska poslopja) ter predvsem na železnici nastavljali in podtikali eksplozivne naprave. 3. januarja zvečer je pri Zagrebu na brzovlaku Milano-Zagreb-Beograd eksplodiral peklenski stroj, ob tem pa je bil eden od potnikov lažje ranjen.¹² Vagon so zamenjali z novim in vlak je z majhno zamudo odpeljal naprej. Že kmalu zatem je iz slovenskega tiska mogoče izvedeti, da za omenjeno eksplozijo kot tudi druge atentate in napade niso krivi komunisti. Odgovornost ustašev so jasno dokazali tudi prvi sodni procesi, kar pa ustaškega vodstva ni odvrnilo od vedno intenzivnejše in udarnejše teroristične dejavnosti. Kvečjemu nasprotno, saj so se od konca junija 1931 začele vrstiti eksplozije na vlakih po celotni Jugoslaviji.

Do daleč najhujše izmed njih, tako po povzročni smrti in razdejanju kot po reakciji oz. ogorčenosti domače in mednarodne javnosti ter jugoslovanskih oblasti nanjo, je prišlo 2. avgusta 1931 okrog pol desetih zvečer v bližini Zemuna, na brzovlaku München-Zagreb-Beograd. Slovenski liberalni dnevnik Jutro je 5. avgusta 1931 o tem dogodku zapisal naslednje:

»Vse v krvi in ožgano. Mali, ljubki sinček prof. Brunettija ves razmesarjen, mrtev. Profesorjeva soproga grozno ranjena, ožgana, v nezavesti. Mala petletna hčerka vsa v krvi, sam prof. Brunetti ima hude rane in je ves osmojen od plamenov ter tudi v nezavesti/.../ Ubogi Lesničar je mrtev in ožgan do nespoznanja.«¹³

Eksplozija je dejansko povzročila pravi pokol, nazorno naveden že zgoraj, dodatno težo pa je zlasti v slovenski in še posebej celjski javnosti pomenilo dejstvo, da se je med žrtvami atentata znašel ugledni celjski gospodarstvenik, novinar in politik Janko Lešničar.

---

¹² Jutro, 5.1. 1931.

¹³ Peklenski atentat na vagon monakovskega brzovlaka, Jutro, 5. 8. 1931.

Ta se je po enomesečnem dopustu, ki ga je preživel v družinskem krogu, vračal iz Celja v Čuprijo, na svoje delovno mesto oz. položaj direktorja tamkajšnje velike Oblastne zadruga za poljedelski kredit. Namestil se je v zadnjem, »monakovskem« oz. münchenkem vagonu, ki so ga kot zadnjega na Jesenicah priključili k beograjskemu vlaku. Na kolodvoru v Zagrebu se mu je v omenjenem vagonu na povabilo pridružil stari znanec dr. Ciril Žižek, načelnik oddelka za tujski promet v ministrstvu za trgovino in industrijo, ki se je vračal v Beograd z neke konference v Splitu, in skupaj sta nadaljevala pot. V sosednjem oddelku vagona je potoval beograjski vseučilišni profesor Vlada Brunetti s soprogo Danico, sinom Miroslavom, petletno hčerko Miroslavo in šestmesečno Emilijo (Bebo).¹⁴ Ob pol desetih zvečer je malo pred Zemunom, kakšne četrt ure vožnje do Beograda, ko sta Lešničar in Žižek že pripravila prtljago in se brezskrbno pomenkovala, silovito udarilo. Tik za hrbtom Janka Lešničarja je v steni med dvema oddelkoma oz. kupejema razneslo eksplozivno napravo. Medtem ko je hudo opečenega Žižka vrglo na hodnik oz. je tja, po lastnem pripovedovanju,¹⁵ sam skočil in se nato nezavesten zgrudil, je bil Lešničar na mestu mrtev, njegovo truplo pa tako razmesarjeno in ožgano, da ga ni bilo mogoče prepoznati.¹⁶ Še hujši pokol je eksplozija povzročila v sosednjem kupeju, saj je profesorjevemu sinu odtrgalo glavo, njegova soproga je bila tako hudo ranjena in opečena, da je kmalu zatem v beograjski bolnišnici ranam podlegla, Brunetti in njegova starejša hči sta bila težko poškodovana, medtem ko je dojenček kot po čudežu ostal nepoškodovan. Silovito ubijalsko moč peklenškega stroja je zakrivil *»takozvani menagit, ki ima lastnost, da ne samo eksplodira, nego tudi zažge.«*¹⁷

Ko so šele naslednjega dne zvečer ugotovili Lešničarjevo identiteto, so ostanke njegovega trupla prepeljali v kapelo beograjske državne bolnice, od tam pa čez dva dni na beograjski kolodvor. Za s številnimi venci okrašeno krsto sta stopala njegova žena in sin, ki sta dan prej prispela iz Celja, po slovesu zastopnika vlade, številnih čuprijskih združnikov, vodstva zadruga ter številnih Beograjčanov pa je vlak ob enajstih zvečer krenil v Celje.

---

14 Dr. Vladimir Brunetti, rojen v Beli Crkvi, je kot izredni profesor predaval agrikulturno kemijo na Fakulteti za kmetijstvo in gozdarstvo v Beogradu. Brunettijevi so se vračali s počitnic na morju, na vlak pa vstopili v Ljubljani. Pri žrtvah peklenškega stroja, Slovenski narod, 6. 8. 1931.

15 Nova doba, 10. 8. 1931.

16 Tako, denimo, v prvem poročilu o eksploziji Jutro zapiše, da je življenje izgubil *»en civilist, čegar identiteta še ni dognana.«* V inozemstvu pripravljani atentati na naše železnice, Jutro, 4. 8. 1931.

17 Janko Lešničar †, Nova Doba, 7. 8. 1931; Peklenki atentat na vagon monakovskega brzovlaka, Jutro, 5. 8. 1931.

Stran iz revije Življenje in delo, avgust 1931.

Tam so krsto za nekaj časa položili na mrtvaški oder v domačem stanovanju v Zvezni tiskarni v Celju, nato pa pokojnika množično in v spremstvu sokolov pospremili na zadnjo pot do celjskega okoliškega pokopališča.¹⁸

Čeprav je bil tudi peklenski stroj na monakovskem brzovlaku postavljen bolj ali manj na slepo oz. napad ni bil usmerjen na konkretnega človeka ali skupino ljudi, ki bi kakor koli poosebljali ali predstavljali diktaturo, je bil verjetno izmed vseh žrtev še najbližje oblasti prav Janko Lešničar, pomembna osebnost predvsem na gospodarskem področju, čigar politično prepričanje in delovanje je bilo najbrž bližje uradni ideologiji kot njenim nasprotnikom ali oponentom. Vendarle pa ga vpliv oz. politična moč, za razliko od nekaterih drugih tarč ustaških napadov,¹⁹ nista umeščala v vrh režimske, državne ali lokalne, nomenklature. Organizatorji napada, četudi so morda zanj že kdaj slišali, sploh niso vedeli, da bo na vlaku in le usodno naključje ga je uvrstilo med povsem nedolžne žrtve terorističnega napada.

Konec leta 1929 je namreč Lešničar, kot strokovnjak za zadružništvo, postal direktor Ob-

¹⁸ Janko Lešničar v poslednjem domu, Nova doba, 10. 8. 1931.

¹⁹ Izmed žrtev ustaških napadov je pred atentatom na kralja Aleksandra najvišje mesto v državni hierarhiji zasedal minister v diktatorski vladi Mirko Neudörfer, ustreljen l. 1933., Jareb, n.d., str. 189.

lastne zadruge za poljedelski kredit v srbski Čupriji, kjer se je na podlagi svojega znanja in bogatih izkušenj lotil reorganizacije in širitve zadružništva zaostale Šumadije.²⁰ Svoje tamkajšnje delo je odločno zastavil, si kmalu pridobil zaupanje srbskih kmetov, v doseganju večjih uspehov pa ga je že po letu in pol zaustavila tragična smrt. Ta je pomenila veliko izgubo za čuprijsko zadruge, celjski liberalski krog je ostal brez enega svojih najvidnejših članov, najbolj pa je prizadela soprogo Terezijo in komaj desetletnega sina Janka. Slednja sta se po soproгови oz. očetovi smrti znašla tudi v težkih materialnih razmerah. Lešničarjev čuprijski kolektiv je sicer prispeval enkratno finančno pomoč,²¹ po odškodnino, ki je zaradi pomanjkanja sredstev nista uspela izterjati, pa ju je država napotila kar na mednarodno sodišče. Na koncu jima je ostala skromna pokojnina, s katero sta se težko prebijala, ter občasne usluge očetovih liberalnih prijateljev.²²

Na zemunsko eksplozijo so se jugoslovanske oblasti takoj odzvale s poostritvijo varnostnih ukrepov in prepovedjo vožnje iz tujine prispelih vagonov po jugoslovanskem ozemlju.²³ Potrdile so se namreč stare domneve, da peklenski stroji prihajajo iz Avstrije, kamor je, takoj po tem, ko je izvedela za tragedijo, in nič manj ostro kot na ustaše, svoj prst uperila tudi ogorčena javnost. Reagirali so seveda tudi uradni Beograd, ki je na Dunaj naslovil oster protest, zahteval večjo kontrolo na vlakih ter preiskavo in pregon storilcev, medtem ko so Jugoslovanske državne železnice zaprosile za sklic mednarodne konference. S tem, oz. z vsaj posredno vpletenostjo druge države v atentate, se je ustaški terorizem spreminjal v širši problem, o katerem je beseda tekla tudi v mednarodni javnosti in v diplomaciji. Na niz eksplozij na vlakih, ki so prihajali iz Avstrije, zlasti pa zemunsko eksplozijo kot enega najpomembnejših dogodkov leta v Jugoslaviji, se je med drugim odzval tudi avtor letnega poročila britanske ambasade v Beogradu; poroča tudi o protestni noti, ki so jo jugoslovanske oblasti naslovile na Avstrijo, ter zahtevah jugoslovanskega tiska, da naj maščevanje doseže ne le zločince ampak tudi avstrijsko vlado.²⁴

---

20 Interes za srbske kmete je Lešničar pokazal že dosti prej. Ko je njihova delegacija leta 1922 obiskala Slovenijo in Celje, jih je v uvodniku Nove dobe sprejel s pristržno dobrodošlico ter jim ponudil vso pomoč pri njihovem delu in razvoju. Pozdravljeni, bratje!, Nova doba, 9. 9. 1922.

21 IV. Godišnji izveštaj za poslovnu godinu 1931, Oblasna zadruge za poljoprivredni kredit Čuprija, 1932, str. 5.

22 Po pripovedovanju pokojnikovega sina dr. Janka Lešničarja je pokojnina znašala 800 din, kar ni zadoščalo niti za stanovanje, kaj šele za dostojno življenje. Avtorjev pogovor z dr. Jankom Lešničarjem, 15. 9. 2006.

23 Na Jesenicah so zato še istega dne preiskali dva odklopljena, iz Avstrije prispela vagona, v katerih je pozneje prav tako eksplodiralo.

24 Živko Avramovski, Britanci o Kraljevini Jugoslaviji 2 (1931–1938), Arhiv Jugoslavije Beograd, Globus

Da s svojimi dejanji razburjajo svetovno javnost ter povzročajo mednarodne škandale, pri tem pa pretresljive fotografije civilnih žrtev ne vzbujajo ravno simpatij do njihovih metod, so se do neke mere očitno zavedali tudi ustaši, zato je del njihovega tiska negiral povezanost in vpletenost ustaške organizacije v omenjene dogodke. A kljub temu odgovornost ustašev nikoli ni bila zares pod vprašajem, saj se je, denimo, tisk pod neposrednim Pavelićevim nadzorom (»Ustaša«) z diverzijami in atentati celo hvalil pa tudi kasnejša priznanja ustaških prvakov so brez dvoma dokazovala njihovo odgovornost.²⁵

To je kmalu potrdila tudi preiskava avstrijskih oblasti, ki jo je zahtevala Jugoslavija ob podpori mednarodne skupnosti ter dela avstrijske javnosti, in dunajska policija je konec avgusta ugotavljala, da so ustaški teroristi že na madžarskem, zlasti pa avstrijskem ozemlju, na vlake nastavljali peklenske stroje in jih tempirali na tak način, da so eksplodirali po prehodu jugoslovanske meje. Večino diverzij sta izvedla ustaška emigranta Stanko Hranilović²⁶ in bivši avstrijski oficir Mijo Seletković,²⁷ ki sta eksplozivne naprave nastavljala v vagone na tranzitu preko Avstrije, natančneje na liniji Schwarzach-Sankt Veith-Beljak, na ta način pa je bil podtaknjen tudi peklenski stroj, ki je eksplodiral 3. avgusta pred Zemunom. Avstrijska policija, ki je za oba izdala nalog za aretacijo, je podrobno rekonstruirala potek diverzije in ugotovila, da je Hranilović »vmontiral razstrelivo za naslonjalo v vagonu prvega razreda v noči na 3. avgust med 2. in 3. uro« nekje na že omenjeni vožnji oz.

Zagreb, 1986, str. 26–27.

25 Jareb, n.d., str. 190–194.

26 Stanko Hranilović je bil pred svojim odhodom v emigracijo l. 1928 vodja pravaške Hrvaške delavske mladine, v emigracijo pa je odšel še pred atentatom v skupščini. Njegov mlajši brat Marko je bil zaradi sodelovanja pri umoru Tonija Šlegla, urednika zagrebških Novosti, na procesu v Zagrebu obsojen na smrt z obešenjem. Hranilović je ostal v emigraciji oz. internaciji na Liparih vse do vzpostavitve NDH. Po vrnitvi domov so se nekatera, že v emigraciji izražena razhajanja z ustaškim vodstvom, še poglobila, zato Hranilović v ustaški državi ni zasedel položaja, ki bi mu glede na pretekle zasluge pripadal in ki mu je bil sprva predlagan, temveč je odprl papirnico in kot njen lastnik preživel vojno. Po pripovedovanju njegove sestre (tudi ona je kot oba brata sodelovala v predvojnem ustaškem gibanju, leta 1945 pa je bila obsojena na dve leti zapor) se ob koncu vojne ni odločil za beg, ampak se je sklenil za nekaj časa prikriti in počakati, da mine prvi maščevalni val, na kar naj bi, ker med vojno ni bil aktiven, normalno živel naprej. Računi se mu niso izšli, saj ga je po vrnitvi v stanovanje nova oblast kmalu aretirala. Po sestrih domnevah naj bi hudo pretepen končal v jami Jazovka. Marija Hranilović: Moja su braća dala živote za Hrvatsku!, http://www.tomislavjonjic.iz.hr/IV_hranilovic.html, 6. 12. 2012.

27 Mijo Seletković je bil pred odhodom v emigracijo šef policije v Đakovu in so mu že pomladi 1931 v Beogradu sodili za bombaško dejavnost ter ga v odsotnosti obsodili na smrt. Vse do ustanovitve NDH je bil v vrhu ustaške emigracije, najprej na Janka Pusztu pri Perčecu, nato pa na Liparih. Leta 1941 je kot ustaški polkovnik in poveljnik Pavelićeve telesne bojne postal nadzornik častniške in podčastniške šole ustaške vojske v Kerestincu, leta 1945 pa je bil obsojen na smrt. Jareb, n.d., str. 182; Tko je tko u NDH, Hrvatska 1941–1945, Minerva, Zagreb 1997, str. 356.

liniji. Preiskava je tudi ugotovila, da so bili atentati pripravljeni in organizirani v Avstriji, natančneje v neki hiši na Gradiščanskem in na sestankih na Dunaju, ki jim je prisostvoval tudi Pavelić. Zaradi bližine meje z Madžarsko in vpletenosti tamkajšnje skupine na čelu s Perčecem (slednji je kupil tudi omenjeno hišo) pa se je avstrijski vladni tisk trudil čim bolj omiliti avstrijsko vpletenost in odgovornost, češ, *»da so bili atentati sicer res izvršeni na avstrijskem ozemlju, da pa so jih pripravili in organizirali v inozemstvu.«*²⁸ Avstrijska policija je zaslišala vrsto hrvaških emigrantov, aretirala dva Perčecева sodelavca, večjih uspehov pa ni dosegla, saj sta Hranilović in Seletković, že zdavnaj in neznano kje zapustila avstrijsko ozemlje.²⁹ Kljub temu pa avstrijska tla postopoma postanejo prevročna za ustaško organizacijo, ki se zato še bolj kot prej utrjuje in krepi v Italiji in na Madžarskem ter od tam nadaljuje svoj »osvobodilni« boj, s terorističnimi sredstvi vred.

Zaradi vseh posledic in razsežnosti, ki jih je povzročila zemunska eksplozija, je val napadov na vlake začasno sicer pojenjal, vendar se ustaši tej obliki terorizma oz. boja proti jugoslovanskim oblastem nikoli niso dokončno odrekli.³⁰ Pač pa se je Pavelić leta 1932 odločil tudi za obsežnejšo akcijo na jugoslovanskih tleh, natančneje v Liki. T.i. Liška oz. Velebitska vstaja, v kateri so ob ustaših iz emigracije sodelovali tudi lokalni pripadniki ustaške organizacije³¹ je po neuspešnem napadu na žandarmerijsko postajo blizu Gospića doživela popoln fiasko in ji ni uspelo zanetiti širše ljudske vstaje oz. državljanske vojne, kot so to planirali Pavelić in njegovi italijanski botri. Vstajniki so se v glavnem umaknili nazaj v Italijo, nekaj njihovih pomagačev pa so oblasti po temeljiti preiskavi prijele in jih postavile pred sodišče. Precej uspešnejši so bili ustaški teroristi dve leti pozneje, ko jim je v sodelovanju z Makedonci³² uspelo umoriti najvišji simbol jugoslovanske države in personifikacijo diktature, kralja Aleksandra Karađorđevića. Medtem ko se prvi napad na kralja med njegovim obiskom v Zagrebu leto poprej ni posrečil, so bili atentatorji v Mar-

---

28 Ugotovljeni atentatorji na naše vlake, Jutro, 22. 8. 1931; Pravi krivci atentatov na naše vlake, Jutro, 23. 8. 1931.

29 Dva Perčeceva prijatelja aretirana, Jutro, 25. 8. 1931.

30 V začetku leta 1934 je v bližini Brežic razneslo vagon, v katerem bi se morali nahajati ministri držav Male Antante na poti na sestanek v Zagreb. Pokol visokih glav, ki bi, če bi akcija uspela, dodobra pretresel Evropo, je preprečilo zgolj naključje, da so ministri proti Zagrebu krenili kakšno uro prej. Jareb, n. d., str. 192.

31 Na čelu ustaške skupine v Gospiću je bil Andrija Artuković, poznejši notranji minister prve vlade NDH, širši javnosti bolj znan po razvpitem procesu leta 1986 v Zagrebu, na katerem je bil kot vojni zločinec obsojen na smrt, čeprav zaradi visoke starosti in bolezni obsodba ni bila izvedena.

32 Streljal je ravno Makedonec Veličko Kerin, znan tudi kot Vlada – šofer, ki ga je pred tem VMRO poslala v ustaške tabore kot inštruktorja za diverzantske akcije.

seillu 9.10. 1934 uspešnejši, ob srbskem kralju pa je življenje izgubil tudi njegov gostitelj, francoski zunanji minister Louis Barthou. S tem si je ustaška emigracija nakopala dodaten srd zahodnih demokracij, predvsem Francije, ki je pritislila na njeno zaščitnico Italijo. Ta je ustaše internirala na Liparske otoke ob Siciliji, Pavelića najprej zaprla, nato pa ga vse do vzpostavitve NDH držala pod policijskim nadzorom. Možnost delovanja ustašev v Italiji je še dodatno omejil t. i. Beograjski sporazum med Stojadinovićem in Ciano, v katerem se je Italija obvezala, da bo onemogočila vsako ustaško dejavnost, dogovor pa je po drugi strani tudi omogočal, da se je veliko ustaških emigrantov lahko vrnilo v domovino. Glede na to, da je po marseillskem atentatu upadla tudi ustaška dejavnost na Madžarskem, se je v pasivnost prisiljeno ustaško gibanje v tujini moralo odpovedati večjim akcijam in diverzijam, zato pa aktiviralo svojo politično dejavnost v domovini. V zadnjih letih pred okupacijo se je tako ustaško gibanje, ki se svojim političnim načrtom in ciljem seveda nikoli ni odreklo, preusmerilo v domovino, tam širilo svojo organizacijo in se, še posebej po vzpostavitvi Banovine Hrvaške, v določeni meri celo legaliziralo, čeprav nikoli v obliki politične stranke.³³ V takšnih razmerah je dočakalo aprilsko vojno in 10. aprila proglasilo Neodvisno državo Hrvaško (NDH), skrajno desničarsko in nacionalistično tvorbo pod naci-fašističnim patronatom, ki se je v zgodovino 20. stoletja zapisala predvsem s svojim genocidnim »reševanjem« etničnega in rasnega vprašanja ter nič manj okrutnem obračunu s hrvaškimi in drugimi antifašisti.³⁴

---

33 Matković, n. d., str. 39–49.

34 Več o tem v: Goldstein, n. d., str. 267–312.

Ključne besede

Ustaši, terorizem, diktatura, Janko Lešničar.

Viri, literatura

- Živko Avramovski: Britanci o Kraljevini Jugoslaviji 2 (1931–1938), Arhiv Jugoslavije Beograd, Globus Zagreb, 1986.
- IV. Godišnji izveštaj za poslovnu godinu 1931, Oblasna zadruha za poljoprivredni kredit Čuprija, 1932.
- Ivo Goldstein: Hrvatska povijest, Novi liber, Zagreb 2003.
- Mario Jareb: Ustaško-domobranski pokret od nastanka do travnja 1941. godine, Školska knjiga in Hrvatski institut za povijest, Zagreb 2005.
- Jutro, 1931
- Tone Kregar: Peklenski stroj v monakovskem vozu, Zgodovina za vse, 2006/2.
- Hrvoje Matković: Povijest nezavisne države Hrvatske (druga, dopolnjena izdaja), Naklada Pavičić, Zagreb 2002.
- Nova doba, 1922, 1931.
- Slovenski narod, 1931.
- Tko je tko u NDH, Hrvatska 1941–1945, Minerva, Zagreb 1997.
- Alenka Verdinek: Atentati v Bolgariji, Romuniji in Albaniji med obema vojnama in odmevi nanje v Slovencu in Jutru, Zgodovinski časopis, 2006/1-2.
- Zgodovina Zveze komunistov Jugoslavije, Komunist/DZS, Ljubljana 1986.

Ustni vir

- Pogovor z dr. Jankom Lešničarjem, 15. 9. 2006.

Povzetek

Z atentatom v Narodni skupščini, junija 1928, ki mu je sledila smrt hrvaškega voditelja Stjepana Radića, je bil prestopljen Rubikon v že dolgo zaostrenem hrvaško-srbskem konfliktu, ki je v naslednjih desetletjih dosegel krvave razsežnosti. Z namenom ureditve vse bolj kaotičnih razmer je kralj Aleksander 6. januarja 1929 uvedel diktaturo, še istega leta je bila izvedena nova upravna razdelitev na banovine, kraljevina SHS pa se je preimenovala v Jugoslavijo, s čimer je bila na simbolni ravni še dodatno manifestirana ideja narodnega unitarizma in centralizma. Medtem ko so voditelji večine političnih strank kraljev radikalni ukrep v začetku celo pozdravili, upajoč na normalizacijo razmer in pozitivne spremembe, nato pa se ji bodisi priklonili bodisi vsaj za nekaj časa previdno in taktično potuhnili, sta se proti diktaturi nemudoma dvignili dve, dokaj šibki in z več vidikov marginalni politični skupini oz. gibanji s skrajnih polov jugoslovanskega političnega spektra, internacionalistični komunisti s skrajne levice ter hrvaški nacionalisti z najbolj desne strani hrvaške politike. Medtem ko je bil slabo organiziran komunistični upor že v kali zatrt, so hrvaški nacionalisti, za katere so postopoma uveljavili naziv »ustaši«, ubrali drugačno taktiko. Pod vodstvom dr. Anteja Pavelića so svoje delovanje prenesli v tujino ter tam organizirali teroristične akcije, ki so jih nato izvajali na jugoslovanskih tleh. Njihov glavni namen je bil nagnati strah v kosti jugoslovanskim oblastem, obenem pa svetovno javnost opozoriti na obstoj, delovanje in cilje ustaškega gibanja. Teroristično nasilje, katerega tarča so bili predstavniki in simboli diktature, so ustaši sicer utemeljevali in upravičevali kot posledico oz. obrambo pred surovim terorjem jugoslovanskega režima, vendar pa se pri tem tudi sami niso ozirali na morebitne nedolžne žrtve.

Ob atentatih na visoke predstavnike oblasti je bila ena najpriljubljenejših in najpogostejših terorističnih metod podtikanje razstreliva oz. peklenskih naprav na vlake. Do daleč najhujše eksplozije, tako po povzročni smrti in razdejanju kot po reakciji oz. ogorčenosti domače in mednarodne javnosti ter jugoslovanskih oblasti nanjo, je prišlo 2. avgusta 1931 okrog pol desetih zvečer v bližini Zemuna, na brzovlaku München-Zagreb-Beograd. Povzročila je pravi pokol, v katerem so življenje izgubile tri nedolžne civilne žrtve, med njimi celo en otrok. Predvsem v celjski ter nasploh slovenski javnosti pa je še dodatno odmevalo dejstvo, da se je med žrtvami atentata znašel ugledni Celjan, novinar in gospodarstvenik Janko Lešničar, ki ga je smrt doletela na poti v Beograd oz. Čuprijo, kjer je bil direktor oblastne zadruga za poljedelski kredit. Slednja je z njegovo smrtjo izgubila uspešnega vodjo, celjski liberalski krog je ostal brez enega svojih najvidnejših članov, najbolj pa je njegova izguba prizadela soprogo Terezijo in komaj desetletnega sina Janka.

Eksplozija je povzročila veliko ogorčenje jugoslovanske in mednarodne javnosti, pod pritiski pa se je odzvala tudi Avstrija, kjer so ustaši snovali akcije in od koder so tudi prihajali peklenski stroji. Dunajska policija je sicer izvedla obsežno preiskavo in ugotovila, kako je potekala diverzija, vendar ji sicer identificiranih izvajalcev kot tudi organizatorjev akcije ni uspelo aretirati. Ustaši so namreč svojo dejavnost pospešeno premeščali na Madžarsko in v Italijo, dve Jugoslaviji izrazito sovražni sosedi, ki sta ustaški emigraciji nudili vso podporo in zatočišče. Od tam so ustaši nadaljevali s terorističnimi akcijami in oktobra 1934 v sodelovanju z Makedonci uspešno izvedli tudi atentat na kralja Aleksandra v Marseillu.

Mag. Vlasta STAVBAR¹

Janko Lešničar

Delovanje med leti 1900–1918

V prispevku želim predstaviti delovanje Janka Lešničarja od prihoda v Maribor na prelomu 19. in 20. stoletja pa do konca prve svetovne vojne, torej v zadnjem desetletju habsburške monarhije. Pri pripravi prispevka me je zlasti zanimalo Lešničarjevo delovanje v Celju, njegova vključitev in delovanje v Narodnonapredni stranki za Štajersko. Ker sem se v zadnjem času intenzivneje ukvarjala z dr. Vekoslavom Kukovcem, voditeljem in ustanoviteljem štajerske liberalne stranke, sem iskala tudi njuno morebitno sodelovanje, saj sta si bila blizu generacijsko, politično in tudi izhajala sta iz istega regionalnega okolja.

Maribor

Leta 1898 je 14-letni Janko Lešničar prišel v Maribor na klasično gimnazijo. V Izvestjih klasične gimnazije Maribor (Jahresbericht des k.k. Staats.Gymnasiums in Marburg) za leto 1901 najdemo dijaka Johanna Lesničarja v IV. razredu.²

Kot kaže kronika, je bil Lešničar zelo dober dijak, saj je bil 1. junija 1901 skupaj s sošolcem Friedrichom Karpfom nagrajen (Preismedaillen) za izpitne uspehe. Denarno nagrado so prispevali lavantinski nadškof dr. Mihael Napotnik (2 dukata), župan dr. Hans Schmiderer (1 dukat in denarnico), profesor teologije dr. Johann Mlakar (1 dukat), profesor Julius Miklau pa knjigo »Umlauft, Die österr.-ungar. Monarchie und Steiermark in Wort und Bild. Prav tako je dosegel uspeh in priznanje na izpitu iz prevajanja.³

Tudi naslednje šolsko leto 1902, ko je obiskoval VI. razred, je bil Lešničar pri izpiti odličnjak. 15. julija 1902 pa je prejel tudi »Šilerjevo nagrado« (die Preis der Schillerstiftung).⁴ V vseh naslednjih letih najdemo Lešničarja med nagrajenci ali odličnimi učenci.

Kot najstnik je urejal tudi dijaško glasilo *Mladina*, ki so ga izdajali petošolci oziroma višjegovimnazijci klasične gimnazije v Mariboru. Gre za dva letnika lista, in sicer 1. letnik

---

¹ **Mag. Vlasta Stavbar**, višja bibliotekarka specialistka, Enota za domoznanstvo Univerzitetne knjižnice Maribor, Gospejna ulica 10, 2000 Maribor.

² Jahresbericht des k.k. Staats. Gymnasiums in Marburg 1901, str. 30.

³ Prav tam, str. 48.

⁴ Jahresbericht ... 1902, str. 88.

Špur Johann
Šumenjak Alois
Trstenjak Karl
Vebke Andreas
Veranič Anton
Vovčič Johann
Zabovnik Josef
Zapečnik Johann
Zorjan Johann
Zorman Josef
Zunković Johann.

IV. Classe A (22).

Autor Johann
Codelli Franz
Goll Ernest
Gottscheber Friedrich
Grögl Ferdinand
Kalus Rudolf
Karpf Friedrich
Pichler Bruno
Pinter Josef
Reismann Josef
Schmidt Alfred
Schnell Josef
Sieber Friedrich
Solak Maximilian
Stettinger Gottfried
Sulkowski Ludw., Fürst
Vielberth Waldemar
von Werner Herbert
Witschela Franz
Würnsberger Elias
Wurzinger Josef
Žižek Johann.

IV. Classe B (44).

Barbič Michael
Borko Jakob
Cvahte Emerich
Deržić Johann
Dušej Karl
Grile Josef
Herie Josef
Hojs Franz
Jančić Johann
Jehart Gustav
Jug Emil
Jurko Victor
Kac August
Klasine Franz
Kolarič Karl
Kosi Franz
Košar Franz
Kranjc Karl
Križan Ferdinand
Lešničar Johann
Mlaker Ludwig
Napast Franz
Pavlić Bogumil
Pavlić Peter
Pečar Leopold
Polak Franz
Pučnik Josef
Raišp Johann
Rakovec Alois

Ratej Heinrich
Rop Franz
Rožman Franz
Seneković Johann
Seršen Matthias
Sok Wenzel
Stajnik Michael
Stepec Josef
Salamun Franz
Segula Rudolf
Šisko Heinrich
Veršec Vladimir
Weixl Eduard
Zavodnik Franz
Znidarič Jakob.

V. Classe (51).

Atelsek Johann
Bogović Johann
Čmak Ludwig
Finžgar Konrad
Fohn Heinrich
Gaber Emil
Gabere Martin
Glonar Josef
Goričan Anton
Goschenhofer Robert
Haberleitner Odilo
Kartin Herbert
Kokoschinegg Josef
Koropec Richard
Korpar Franz
Koschell Othmar
Kosjek Jakob
Kren Franz
Lah Franz
Leber Franz
Leitgeb Anton
Leskošek Johann
Lešnik Alois
Levstik Cyril
Liebisch Alfred
Matko Johann
Mayr Alois
Mum Alois
Munda August
Ostermann Victor
Pazon Konrad
Petrovič Friedrich
Pilch Johann
Pirnatz Josef
Podpečan Bartholomäus
Rajer Wilhelm
Rampre Franz
Robar Franz
Schetina Victor
Schigert Heinrich
Schönberger Karl, Frei-
herr von
Sobotka Franz
Širec Johann
Toplak Franz
Toplak Josef
Vrečko Friedrich
Vičar Anton
Weiß Josef
Zagorčnik Ludwig

Ziesel Eduard
Zorjan Matthias

VI. Classe (41).

Bukovšek Anton
Čokl Gustav
Dobaj Maximilian
Dobnik Felix
Dolinšek Eduard
Filčič Franz
Fleischhacker Josef
Fludernik Ignaz
Furman Franz
Glančnik Paul
Jurhar Martin
Jurković Benno
Kaiser Hans
Kostrevec Josef
Kramberger Martin
Kristović Michael
Lever Johann
Lipša Franz
Mastnak Leopold
Mravljak Franz
Painhart Franz
Pestevsek Karl
Požegar Benno
Prekoršek Johann
Ratej Friedrich
Rauter Matthias
Sagaj Marcus
Schreiner Heinrich
Serajnik Felix
Sevnik Leopold
Smola Anton
Stibler Michael
Stiebler Arthur
Stuhee Anton
Šesko Konrad
Teisinger Maximilian
Tribnik Karl
Turnšek Victor
Vedečnik Johann
Venta Jakob
Wurzer Josef

VII. Classe (38).

Ban Adam
Barsič Julius
Černjavič Jakob
Dominkus Adolf
Dvorsak Blasius
Eichelberger Peter
Felber Friedrich
Frisch Robert
Goschenhofer Heinrich
Herie Matthias
Hölmüller Julius
Horak Rudolf
Juritsch Gottfried
Kidrič Franz
Kieslinger Edmund
Kolenc Leopold
Korže Ivo
Koschätzky Edmund
Kotnik Franz

Lanut Johann
Lebar Josef
Levitschnigg Hermann
Lovrec Franz
Luschützky Franz
Mihalčič Franz
Mitteregger Josef
Monetti Franz
Ozimič Josef
Pečovnik Adolf
Pive Josef
Pohleven Anton
Roschker Ernest
Teisinger Erich
Tkavec Anton
Tomazič Martin
Url Emil
Zepitsch Josef
Zidanšek Josef

VIII. Classe (40).

Berk Anton
Bojanc Erwin
Bracko Johann
Eckrieder Johann
Faschalek Josef
Fišinger Josef
Helbar Anton
Hoinig Franz
Holz Franz
Jaske Josef
Jehart Anton
Jug Anton
Kaltenbrunner Roderich
Kitak Johann
Korošak Josef
Kraner Vincenz
Kristan Johann
Letonja Franz
Medved Stephan
Mravljak Johann
Persoglio Johann
Pfrimer Walther
Pinter Anton
Polak Rudolf
Pušenjak Vladimir
Sagaj Alois
Sinko Franz
Sobotka Albert
Sanda Karl
Segula Franz
Sumer Georg
Tiller Franz
Tombak Josef
Trinkaus Anton
Vargazon Ernest
Vošnjak Johann
Vuk Franz
Zavodnik Karl
Zettel Oswald.

Privatist:

Ipavic Marcus

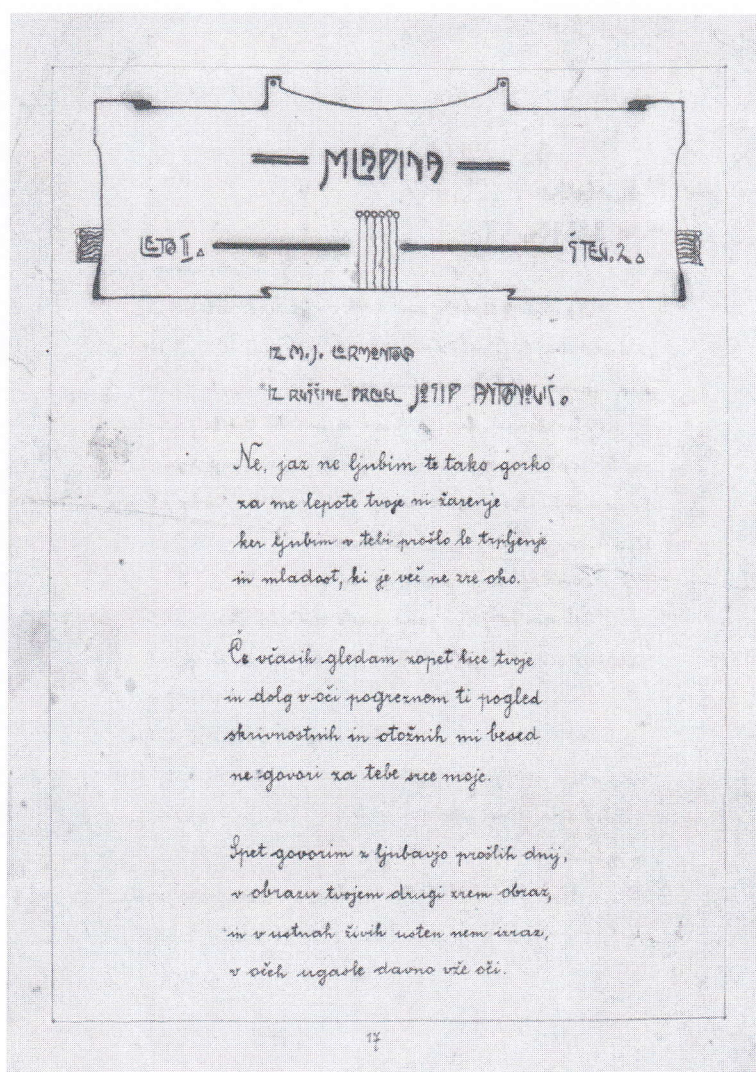
Stavba klasične gimnazije v Mariboru. UKM, Zbirka drobnih tiskov.

Stavba klasične gimnazije v Mariboru. UKM, Zbirka drobnih tiskov.

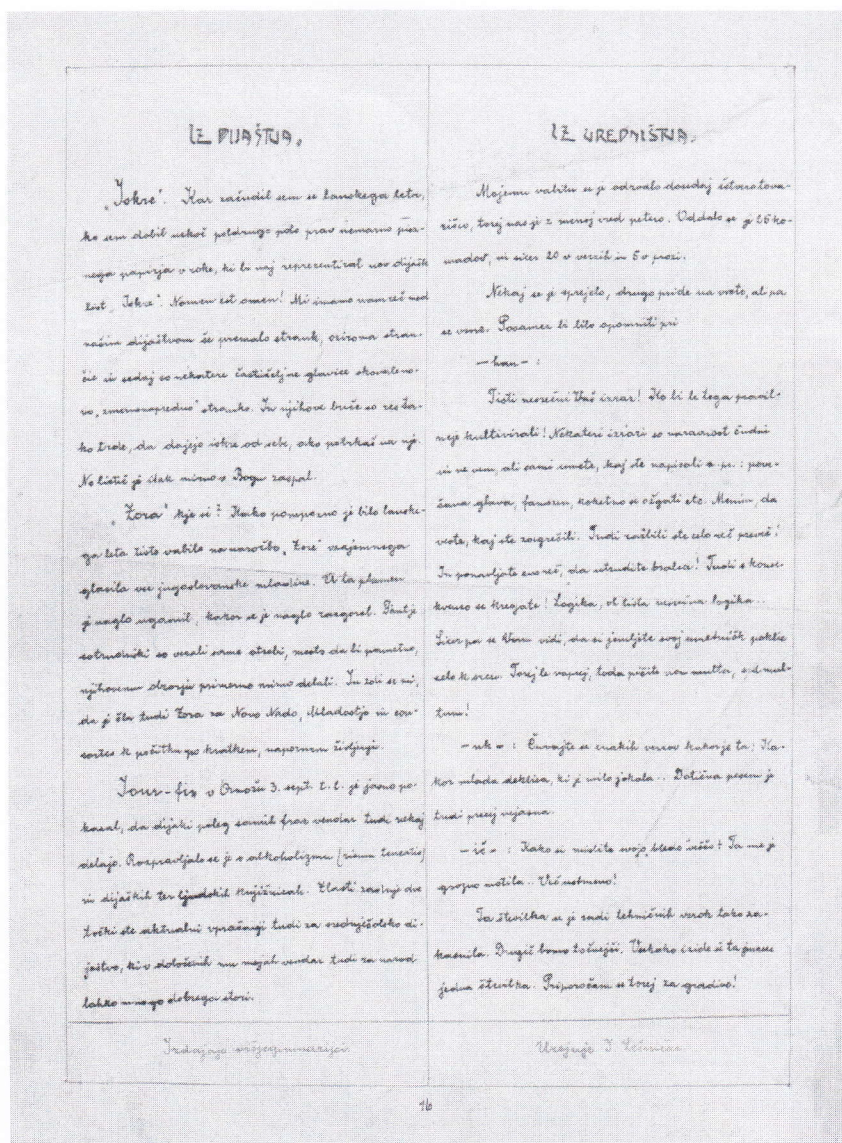
(1901/02), ki je obsegal nad 120 listov. Ohranjeni so samo fragmenti, in sicer 15 listov; 2. letnik (1902/03) pa ohranjeni številki obsegata 30 listov. Prva številka je ohranjena v celoti, drugi pa manjkata dva lista. Posvečena je bila Prešernovemu rojstnemu dnevu. List hrani Rokopisna zbirka UKM. Pridobila ga je kot dar Vekoslava Špindlerja leta 1959.⁵ Lešničar je 1905 končal šolanje na klasični gimnaziji v Mariboru in nadaljeval študij veterine na Dunaju.

*Mladina 1901/02–1902/03 – glasilo dijakov klasične gimnazije. Urednik Ivan Lešničar.
UKM, Rokopisna zbirka Sg=Ms 304.*

⁵ Mladina. UKM, Rokopisna zbirka, Ms 304.

Uvodnik urednika Ivana Lešničarja v glasilu dijakov klasične gimnazije v Mariboru Mladina.

UKM, Rokopisna zbirka Sg=Ms 304.

Celje

V času enoletnega študija na Dunaju je bil vključen v akademsko društvo Slovenija. S tako popotnico je prišel leta 1906 v Celje, kjer je postal sodelavec uredništva celjske *Domovine*. Prihod Lešničarja v Celje je sovpadal s pripravami in z ustanovitvijo Narodnonapredne stranke za Štajersko, ki sta jo 8. septembra 1906 postavila Vekoslav Špindler in dr. Vekoslav Kukovec. Slednji je imel o krogu študentov na Dunaju, kjer je kratek čas, sicer nekaj let pozneje, deloval tudi Lešničar, pozitivno mnenje. V pismu, ki ga je Kukovec leta 1902 pisal svojemu prijatelju Špindlerju, je zapisal, da je zadovoljen tudi z razmerami v

dunajskem akademskem društvu Slovenija, ki so ga uspešno prevzeli »radikalno narodni – samostojni – narodno misleči« študentje.⁶

Politična slika se je v Celju v nekaj letih, od prihoda Kukovca v Celje leta 1902 pa do ustanovitve Narodne stranke leta 1906, zelo spremenila. Če je še leta 1902 Kukovec v pismu svojemu mecenu dr. Pavlu Turnerju pisal, da »*Celje šteje, kolikor sem doslej videl, lepo število slovenskih – zavednih obrtnikov, toda baš v tem oziru lahko bi bilo pač še vse drugače. V zadnjih dneh so mi v tem oziru prišle mnogokrat v spomin besede Vašega zadnjega cenjenega pisma, češ, da smo Slovenci diletanti in vsled tega tudi naša početja diletantska. To velja v veliki meri o slovenskih Celjanih. Ne more se jim odrehati energije in uspehov v mnogih stvareh, vendar pa se meni zdi, da si niti gros občinstva niti takozvani 'voditelji' niso dovolj v svesti, kakšen je položaj in kakošnih sredstev bi se morali oprijeti, da bi napredovali bolj sistematično in v velikem, nego da lovijo drobtinice na eni strani, dočim na drugi strani desetkrat toliko izgubijo in – vsled svoje bodisi nezmožnosti ali nekonsekventnosti zanemarijo. Mislim tu zlasti na tri pomanjklaje, za čegar težnje nimajo smisla, na obrtništvo, ki je na šibkih nogah in ne dobiva iz narodnih 'vodilnih' krogov skoro nič bodrila in na 'organ' Domovino, ki je zadnje čase vsled Hribarjeve skrajne medlosti in popustljivosti zelo izgubila na ugledu. – Upajmo, da bode bolje.*«⁷

Leta 1905 je bila slika že povsem drugačna. Na Kukovčevo pobudo je uredništvo *Domovine* 1905 prevzel njegov prijatelj Vekoslav Spindler.⁸ *Domovina* ni bila več brezbarvna, ampak se je začela jasno nagibati na liberalno stran. Tandem Spindler-Kukovec se je počasi otrešel »nadzora« starih liberalcev in začel zagovarjati načelno politiko v skladu z ideali narodnoradikalnega dijaštva. V ospredju so bila vprašanja gospodarske in kulturne emancipacije, a tudi socialna vprašanja in vprašanje politične demokratizacije. Krepitev vpliva Kukovca in Spindlerja je bila tudi posledica »odhoda« Ivana Dečka zaradi neozdravljive bolezni.⁹ Ob odsotnosti izjemno vplivnega Dečka sta Kukovec in Spindler počasi, toda vztrajno narodno politiko v Celju prevzemala v svoje roke. Na okrepitev njune

---

⁶ UKM, Rokopisna zbirka, Ms 240/I-6.

⁷ PAM, Pavel Turner, pismo Vekoslava Kukovca Pavlu Turnerju z dne 21. 12. 1902. Citirano po Cvirn, Josip Sernek, rodoljub z dežele. V: Josip Sernek, Spomini, str. 154–155.

⁸ V pismu 15. 5. 1905 ga je povabil v Celje: »Seveda bi si želeli, da bi mož, kakor si ti, prevzel mesto urednika Domovine in menim, da bi Ti lahko mnogo dobrega storil.« A hkrati ga je opozoril: »Poleg uredništva bi težko študiral – nadalje mora urednik mnogo nepriznanja trpeti, tudi bi morebiti včasih ne smel po prepričanju ravnati.« UKM, Rokopisna zbirka, Ms 240/I-6/2: Špindler Vekoslav. Korespondenca Vekoslava Špindlerja, pismo V. Kukovca V. Špindlerju, Celje, 15. 5. 1905.

⁹ O Dečkovi bolezni glej: Andrej Studen, Žalostni konec slovenskega rodoljuba. V: ČZN 81=46, 2010, 1, str. 29–37.

pozicije pa so vplivale tudi splošne politične razmere v monarhiji, ki se jim je bilo treba nemudoma prilagoditi. V prvi vrsti je bilo pomembno vprašanje uvedbe splošne (moške) volilne pravice, za katero se je – zaradi razmer na Ogrskem – jeseni 1905 zavzel sam cesar Franc Jožef.

V takšne politične razmere je vstopil 22-letni Janko Lešničar. Kot član uredništva *Domovine* pod vodstvom dveh liberalno usmerjenih urednikov, Vekoslava Kukovca in kasneje Ljudevita Furlanija, je dokaj hitro postal del celjskega liberalnega oziroma narodnonaprednega kroga.

Leta 1906 je Janko Lešničar postal sodelavec uredništva celjske Domovine.

UKM, Zbirka raritet in stare periodike.

Septembra 1906 so mladi štajerski narodnjaki pričeli snovati program za svojo novo stranko, s katero bi tudi formalno prekinili odnose s »štajerskimi klerikalci«, kot so imenovali svoje nasprotnike.¹⁰ Osnutek programa so predstavili v knjižici *Štajerski Slovenci, kaj hočemo?*, ki jo je (v sodelovanju z Vekoslavom Kukovcem) napisal Vekoslav Spindler, takratni urednik *Domovine*.

Vsebina programa je bila izčrpna, saj so opredelili večino stvari, ki so v tistem času dajale ton političnemu življenju. Glavno vodilo nove stranke naj bi bila »krepitev narodnosti, kot njihovo najvišje načelo.«¹¹ V programu so si zadali, da morajo »dvigniti narod do čim višje popolnosti na vseh poljih javnega življenja.«¹² Kot glavni in eden prvih pogojev za doseganje tega so postavili neomejeno možnost gojiti svoj jezik, ki se mora uporabljati na političnih uradih, na sodišču, poštah, v šolah in v vseh drugih uradih. Prav tako so zapisali, da je slovenski jezik nujen v vsem javnem življenju. Kot pomemben pogoj so zapisali v program zahtevo za »ustanovitev samostojnega nadsodišča za vse slovenske pokrajine v Ljubljani«¹³ s klicem »proč od Gradca!«

Program je zahteval narodno politiko, ki pomeni enakopravnost, enakost vseh državljanov, bodisi te ali one narodnosti, pred zakoni pa strogo doslednost. Zagovarjali so enako volilno pravico in stališče »odločnega, sistematičnega, to je doslednega in enotnega narodnogospodarskega dela.«

Objavljeni osnutek programa štajerskih narodnjakov je v javnosti izzval ostre komentarje, ki sta jih vodila oba slovenska lista na Štajerskem. *Domovina* je označila program za istoveten slogaškemu, z edino razliko, da želi tiskati svoj strankarski list.¹⁴ Podobne komentarje je prinašal tudi *Slovenski gospodar*, ki je zapisal: »Zaradi narodnega programa se torej nova stranka gotovo ni ustanovila. Kajti sicer bi morala priti z novimi rešilnimi idejami.«¹⁵ Bodočo novo stranko je označil za »rabeljsko« in njen glavni namen opisal kot »boj proti veri in osebam.«¹⁶ *Slovenski gospodar* je svoje pristaše pozval: »Ne cinčajmo in ne odlagajmo z odločnim nastopom proti novi stranki. Za tak pristop pa je tudi nam potrebna

---

¹⁰ Goropevšek, Razpad sloge na Slovenskem 1906–1907. V: Celjski zbornik 1993, str. 148.

¹¹ Spindler, *Štajerski Slovenci*, str. 2.

¹² Prav tam.

¹³ Spindler, *Štajerski Slovenci*, str. 4.

¹⁴ *Domovina* 16, 1906, št. 112, 26. 9., str. 1; št. 113, 28. 9., str. 3.

¹⁵ SGp 40, 1906, št. 41, 11. 10., str. 1.

¹⁶ Prav tam.

organizacija.«¹⁷ Tako so javnosti sporočili, da se bodo tudi v štajerskem katoliškem taboru morali strankarsko organizirati.

Ob koncu septembra so štajerski narodnjaki prešli od besed k dejanjem in začeli aktivnosti za ustanovitev stranke, »katera svojih pristašev ne bo zbirala med Nemci, nemškutarji, socialdemokrati itd., ampak med onimi Slovenci, ki so do sedaj prisegali na skupni program štajerskih Slovencev.«¹⁸ Tako je 30. septembra 1906 potekalo v Narodnem domu v Celju pripravljalo zborovanje. Odločili so se za uporabo že rabljenega imena za stranko Narodna stranka za Štajersko.

Narodna stranka je že oktobra 1906 začela izdajati svoj politični časnik *Narodni list*, ki ga je urejal Vekoslav Spindler.

Po dvomesečnih pripravah se je stranka tudi formalno ustanovila 8. decembra 1906 v Celju.

Celje 1903. UKM, Zbirka drobnih tiskov.

¹⁷ Prav tam.

¹⁸ SGp 40, 1906, št. 40, 4. 10., str. 1.

Celje 1906. UKM, Zbirka drobnih tiskov.

Politično delovanje Janka Lešničarja

Leta 1908 je bil Vekoslav Kukovec izjemno aktiven. Sodeloval je na številnih političnih shodih po deželi in zlasti načenjal vprašanje neenakopravnosti slovenskega jezika v ljudskih in srednjih šolah.¹⁹ Stranka se je spuščala v boj proti štajercijancem in bila nepopustljiva do nemških nacionalcev v mestih.

Na tretjem občnem zboru Narodne stranke, 8. 11. 1908 v Celju, se je Kukovec lahko pohvalil, da je stranka organizirala kar 77 političnih shodov, od tega 37 v podporo zahteve po deželnozborski volilni reformi na Štajerskem, in da sta njena poslanca (Vinko Ježovnik²⁰ in Fran Roblek²¹) v deželnem in državnem zboru dosledno zastopala slovenske

---

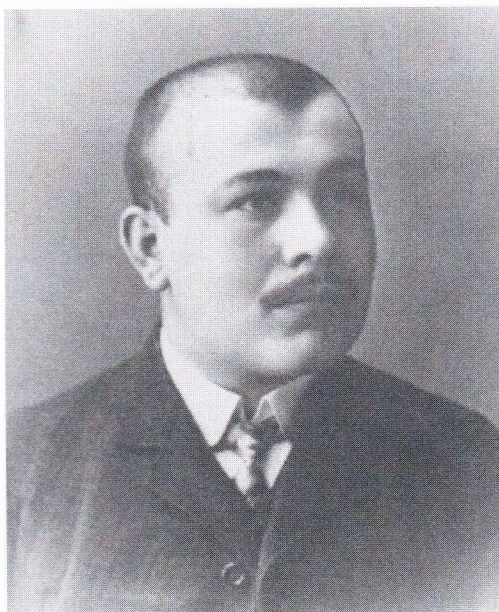
¹⁹ Marburger Zeitung 47, 1908, št. 134, 7. 11., str. 4.

²⁰ **Vinko Ježovnik**, politik, 11. 10. 1856, Velenje, – 20. 4. 1910, Velenje. Po poklicu mesar, šest let je bil župan v Velenju ter tri leta načelnik slovenskega šoštanjskega okrajnega zastopa. Bil je med soustanovitelji šaleške posojilnice, kjer je deloval do svoje smrti. Od leta 1907 je bil poslanec državnega zbor, kjer je zastopal okraj Gornji Grad-Slovenj Gradec-Šoštanj, in sicer kot član narodnonapredne stranke. SBL-<http://nl.ijs.si:8080/fedora/get/sbl:0963/VIEW/>.

²¹ **Fran Roblek**, narodni gospodar, politik in hmeljar, 28. 6. 1865, Žalec, – 22. 3. 1935, Celje. Za očetom je prevzel kmetijo in gostilno. Skrbel je za razvoj konjereje. Pod Roblekovim vodstvom so leta 1902 zgradili hmeljarno. Leta 1907 je postal Roblek predsednik Kmetijske družbe, 1907–11 bil državni poslanec, izvoljen na narodnonapredni listi. V Žalcu je leta 1911 ustanovil Hmeljarsko društvo. V letih 1916–1921

interese.²² Kot najpomembnejšo nalogo Narodne stranke v prihodnje pa je Kukovec izpostavil sklenitev kompromisa za prihodnje deželnozborske volitve, saj je menil, da je treba v Gradec poslati slovenske poslance, ki so »najboljši med najboljšimi«.²³ Poudaril je tudi, da je ideja kompromisa prišla iz vrst Kmečke zveze in da je dr. Korošec vsebino tega predloga objavil tudi v *Slovenskem gospodarju*.²⁴ Potekala so nekajmesečna tajna pogajanja o možnostih skupnega nastopa na deželnozborskih volitvah. Potekali so časopisni boji ter pogovori in dopisovanja posameznikov. Eno takšnih je bilo med prvakom Narodne stranke dr. Kukovcem in članom Izvršnega odbora Slovenske kmečke zveze dr. Franom Jankovičem.²⁵

*Janko Lešničar v Celju okoli leta 1908. UKM, Zbirka
drobnih tiskov.*

Na shodu je Kukovec strankine zaupnike pozval, naj podprejo kompromis s Koroščevimi klerikalci.²⁶ Menil je, da je sodelovanje med štajerskimi Slovenci nujno.²⁷

Na zboru Narodne stranke je govoril tudi Janko Lešničar. Poročal je o delovanju stranke v preteklem letu in načrtih v prihodnje. Med aktivnostmi poslancev je omenil delovanje državnozborskih poslancev Robleka in Ježovnika v državnem zboru, glede ogrske nagodbe, zvišanja rekrutnega kontigenta, zvišanja davka na žganje, o melioracijah. Lešničar je

---

je bil žalski župan. Glej SBL, 3. knj., Ljubljana 1961–1970, str. 118.

22 Narodni list 3, 1908, št. 46, 12. 11., str. 1.

23 Prav tam.

24 Domovina 18, 1908, št. 129, 9. 11., str. 1–2.

25 Pisma hrani Pokrajinski arhiv v Mariboru v osebni zapuščini dr. Frana Jankoviča. Podrobneje jih je predstavil in ocenil Branko Goropevšek v razpravi Pogajanja za skupen nastop štajerskih Slovencev na volitvah v deželni zbor 1909 (V luči pisem dr. V. Kukovca dr. F. Jankoviču). V: Celjski zbornik 29, 1994, str. 237–252.

26 SGp 42, 1908, št. 46, 12. 11., str. 3.

27 Narodni list 3, 1908, št. 47, 19. 11., str. 1.

podal tudi poročilo o deželnozborskih volitvah v celjskem kmečkem volilnem okraju, pri katerih je dobil mandat dr. Dečka Alojz Terglav. Nadalje je poročal o aktivnostih stranke za deželnozborsko volilno reformo. V ta namen je stranka priredila 31 shodov. V svojem poročilu se je Lešničar dotaknil pomena združništva, ki je pozneje v novi državi postala njegova glavna tema in mu prinesla tudi obetajoča kariero. V nadaljevanju poročila se je dotaknil vseh tem, ki so bile v programu stranke, kot na primer ljudsko izobraževalno delo kot najpomembnejša programska točka stranke. Obširno je razpravljal o organizaciji stranke in pripravi shodov. Kot »najvažnejše politično vprašanje zadnjega časa« pa je Lešničar poudaril kompromis pri prihajajočih deželnozborskih volitvah. Zbrani so Lešničarjevo izčrpno poročilo nadgradili z odobravanjem.²⁸

Narodna stranka je v času volilnega boja pripravila številne shode. Tako so v aprilu 1909 organizirali tudi zaupni shod v Ormožu. V tem času je bil Janko Lešničar že kar stalen govornik na shodih. Tako je nastopil tudi na ormoškem shodu. *Narodni list* je zapisal, da je »domačin urednik Lešničar« pojasnil, zakaj je prišlo do volilnega boja in kje so bili vzroki zanj, in sicer: »*ki nas silijo, da v kmečkih občinah sodnih okrajev Ptuj-Ormož postavimo poleg dr. g. Ploja, čigar kandidaturo vsi odobravamo in jo bomo po svojih močeh podpirali, tudi še jednega moža iz napredne slovenske kmečke stranke.*« Sprejeli so kandidaturo Jakoba Zdravca.²⁹

V dokaj umazanem volilnem boju se Narodna stranka ni najbolje znašla. Njeni kandidati so sicer prirejali shode, a katoliško časopisje jih je označevalo za »verolomne izdajalce in protiverske škodljivce kmečkega stanu.«³⁰ Volilni rezultati so nedvoumno pokazali, da je katoliški stranki uspelo »osvojiti« celotno štajersko podeželje. Katoliški kandidati so osvojili 12 od skupaj 13 slovenskih mandatov. Edini liberalni mandat v novo osnovani »slovenski trški skupini«³¹ je pripadel Vekoslavu Kukovcu.³² Ob visoki volilni udeležbi (84.2 % volilnih upravičencev) je Kukovec prejel 405 glasov; Kukovčev protikandidat Slovenske kmečke zveze Anton Medved pa le 229 glasov.³³

---

28 Narodni list 3, 1908, št. 46, 12. 11., str. 1; Domovina 43, 1908, št. 129, 9. 11., str. 1.

29 Narodni list 4, 1909, št. 15, 15. 4., str. 2.

30 SGp 43, 1909, št. 19., 13. 5., str. 1.

31 Volilni kraj je obsegal trge in kraje Mozirje, Gornji Grad, Ljubno, Žalec, Šentjur pri Celju, Središče ob Dravi, Vransko, Braslovče, Kozje, Šmarje pri Jelšah, Veržej, Rajhenburg, Občina Studenci pri Mariboru.

32 Goropevšek, Pogajanja za skupen nastop, str. 249; Glej Goropevšek, Štajerski Slovenci, str. 134–159; glej tudi Melik, Volitve na Slovenskem, str. 387.

33 Melik, Volitve, str. 386.

Na III. glavnem zboru Narodne stranke v Celju decembra 1909 so potekale tudi volitve v izvrševalni in glavni odbor narodne stranke. V izvrševalni odbor stranke je bil izvoljen tudi Janko Lešničar.³⁴ Še naprej pa je na shodih podajal izčrpna poročila o delu stranke in najvažnejših zadevah, ki so prišle v državni zbor. Ob tem je menil, da »klerikalci navzlic razmeroma lepemu številu svojih mandatov niso najmanjše spolnili svojih obljub, katere so dali v volilnem boju.«³⁵

V obdobju 1909–1910 naj bi Lešničar po zapisu v *SBL* in tudi drugih povzetih biografijah in nekrologu leta 1931 urejal tudi *Narodni dnevnik*. Vendar je v Šlebingerjevi bibliografiji in samem časniku zapisan kot glavni in odgovorni urednik le Vekoslav Spindler.

Uredništvo:
Schillerjeva cesta št. 3,
na dvorišču, 1. nadstropje.

Bokrački se ne vračajo.

Čas izhaja vsak dan razen nedelj in praznikov ob 4 uri popoldne.

Sklepi uredništva ob 11. uri dopoldne.

Nedeljski dopis se ne spreminja.

Anonimni dopis se ne vrne.

NARODNI DNEVNIK

Upravištvo:
Schillerjeva cesta št. 3,
Narodna zbirna za vsakodnevno
opremljanje štampa.

Členstvo: K 25—
polletno, R 1250—
časno, K 210—
mesečno, K 20—

Za vse druge določila: Lepi (Lepi) št. 20—
Narodna se pošilja vsakodnevno.

Za oglaševanje (inzerate) se plačuje od desetredupla
pošti vsakega 12 h, za
velikotirni tisk plačujemo
pošt.

Poslanec Rev. stane 10 h.

Štev. 1.
Telefonska številka 65.
Celje, v ponedeljek, dne 3. januarja 1910.
Čekalni račun 46.571.
Leto II.

Beseda o časnikařtvu.

Francoski Lassale in Nemec Koch sta opredelila pojmi javnega menja tako: 1. Javno menje je stališče, katero zaznava ljudska duša glede vseh vprašanj javnega življenja v različnih oblikah: na shodih, v parlamentu, v tiskanih in narodnih pogovornih javnih menjih se je vedno izražalo v listih oblik, ki je bila nemara do danes dobi in njenemu socijalizmu ter državnemu organizmu. V klasičnem starem veku, ko je moglo nastati v malih mestnih državcih, dveh veka sama za se, in omejeno javno menje, ki je bilo lahko duha glede javnih, vseh državljanskih in tiskanih zadev na ljudskih shodih, ki so bili objemni zakonodajni zbori. V srednjem veku ni bilo mnogo javnega menja, ker takrat razna gospoda papeža v Rimu in nekoliko vladarjev po njegovi misli oploh ni imel nikoli drug mnogo govorniki, ako se na ni sklenilo po vseh ali gromadi.

Pravi vek javnega menja je že le naš novi, prenapet najavnejši vek. Tri oblike se jih vidijo tu na svetovni javnega menja: 1) humanizem in renesančna doba, 2) ustanovitve velikih držav in 3) izjavba črne umetnosti, tiskarstva, ki je imela med svojimi posledicami nastanek časnikov.

Časnik kot relevantni delitelj javnega menja je po zapet preživel velikanski razvoj, takom katerega je bilo seveda tudi njegovo stališče k javnemu menju dokaj različno. Spočetka je imel obliko posameznih listov, ki so razšli od roke v roko in bili z razpravami o javnih zadevah najboljšo črtno v narodni, pozneje je služil časnik kot zabavnik in širitelj slovočnih idej, sto časa Goethejevega in Schillerjevega ter prvih začetkov slov. časnikařtva šele z iznajdbo brzojava, telefona in hitrih tiskarskih strojev so se razvili politični časniki, ki danes

navdajo parlamenta, shodov in drugih oblikam izražanja javnega menja, isto vendar popolnoma očisti njegovo. Deloma ga izražajo, največkrat pa sami delajo. Najbolji dokaz, da danes ne izraža parlament javnega menja, narodnega o političnih vprašanjih, je pač ta, da bi izgubil parlament takoj, vse pomen, vse moč, kakor hitro bi časniki o njem ne poročali. Glej posledice bojkota belgijskih časnikarjev.

Časniki kot stvaritelji in širitelji javnega menja so videli svojega razširjenja in tehnično popolnosti neizmerno važnosti za vsak narod, za vsako politično strajo. Sugestivna moč tiskane besede je mnogo večja kot govorne. Nalagje je treba računati s komandnostjo ljudskih misli, ki raje poberejo svoje mnenje o javnih zadevah iz časnika, iz tvarne javnega menja, »like und fortig« kakor je rekel nemški filozof Fichte. Vsa ta kaša, da časnikarstvo vse druge delitelje javnega menja daleč, daleč prekaša. Iz tega, spodbujateljski Slovenci, si lahko sami ustvarite jasno sliko o dolžnostih, ki vas vedejo glede naprednega časopisa. Mi moramo ljudi navaditi, da presoja vse kulturno, splošno narodno in gospodarske interese v našega naroda in naprednega stališča. Klerikalna moč na Spod. Stajarski sloni po velikem dele na »Slov. Gosp.«, katerega so spravili enkrat spodnjotaj, narodnjaki z velikimi tritvami na oga, pač ne za to, da ga danes razni širokovestni politiki izkoristajo. Naše stremjenje idi za tem, da tej sili postavimo jako obrambo, da postane »Nar. Dnevnik« vodilno glasilo za naše febradrenstvo vseh slojev in vseh stanov. Upliv dobro upeljanega in močno razširjenega lista je neprecenljiv, zato zasluži »Narodni Dnevnik« največjo pozornost in smelo razumno, prednost pred vsemi drugimi

narodnimi in strankinimi zadavami. To nam in vam, semitajniki in prijatelji »Nar. Dnevnika« na pet v Novem letu!

Gospodarski shod v Žalcu.

V Žalcu, dne 2. jan.

Natzen stajarskega deželnega odbora zvikanj dokladi na pivo od 4 K in 4 K in zlasti tudi glasovanje klerikalcev za to predlogo, je vzbudilo veliko nevoljo in ogorčenje v Savinjski dolini. Hmeljarstvo društvo je v svoji si svoje naloge sklicalo na 2. januarja popoldne gospodarski shod v Žalcu, za katerom naj bi se protestiralo proti ukrepanjem odbora. — Velikokratna črna in nemirnost, vse priredbe, obvestili, so je vendar zbralo v Hodiškovi dvorani 150 hmeljarjev.

Shod je otvoril gospod nadobitelj Petrick in dal najprej besedo dr. poslanca Robleku, kateri je v poljudnih besedah razložil, kaj pomenja davki na pivo za hmeljarje. Izjavil je, da bi se vsaj zvikanja dokladi na pivo isto moralo podpreti in bi se seveda močno znižal konzum, kar bi imelo za hmeljsko produkcijo močne posledice.

Dokladi poslanec dr. Kukuvec so je obširno bavil sklenjenim okvirnim zakonom; s tem zakonom sicer doklada na pivo se ni zvišala in se bo govorilo in sklepalo v deželnem zboru šele meseca januarja. Zaradi tega je moglo, da se še z odločnim nastopom končno sklenitev povisnaja zabrali. Omenil je na to stališče, katero so zaveli klerikalni poslanci in je dokazal, da je to stališče kmetu hmeljarja akrajno škodljivo. Ugovor klerikalcev, da savinjski hmeljarji zvikanja ne bodo čutili, ker prodajajo svoj hmelj na Čeko, ne velja, ker neodloča poraba hmelja v kaki deželi hmeljske cene

Tudi je nesumnico, če pravijo klerikalci, da bi se v področnem pivu koristilo vinogradnikom, kajti vino je vendar še mnogo dražje in je ronejšin širokim slojem nemogoče kupovati, vino, če si ne morejo, privoščiti giva. Zvikanja dokladi na pivo sta tudi ne bo oviralo zvikanja ostalih deželnih dokladov, kar vedel znanstvenega konsuma in doklada ne bo imela vsaka črna aspekta, kakor se pričakuje. Sicer na bi, zvikanje ostalih deželnih dokladov zadele v prvi vrsti, posebno hkrane posadnike, ker bi predložni deli odpadali na bliski najemniški davek Dr. Kukuvec je nadalje odzidal postopanje klerikalcev, kateri so kot opozirila nemškemu deželnemu odboru onogočillsprojetjeokvirnega zakona in je zlasti opozorjal na nedodolnost klerikalcev, kateri so najprej glasovali protiprotivizorija, tedaj proti širokemu dokladi, nečaji, ar pozneje pa se glasevali za dokladi po 4 K.

Oditanje »ohjema dr. Kukuvec z nemškimi nacijonali« je smeha, kajti e klerikalci se glasevali, razgovornost nasprotati slovenskega naroda (Zmag. Negri, Stallner i. dr.

Tako brezmečno in nedolžno postopanje je za Slovence akrajno škodljivo.

Izjavljanjem je sledila zivahna debata, v katero so posegli gg. Petrick, vitez Haupt, Jošt in drugi. Vitez Haupt, ki je zastopal na shodu g deželnega poslanca iz volepodstva barona Onobloha, ki je še v Gradcu in ni mogel na shod, je zlasti opozorjal na to, da je slabih deželnih finančno krivo slabo gospodarstvo deželnega odbora. Ako bi se nečaji vsi nepotrebnih izdatki, bi bila vsota višja,

34 Narodni dnevnik 1, 1909, št. 281, 9. 12., str. 1.

35 Narodni list 5, 1910, št. 21, 27. 5., str. 1.

o Protestne snove skucnje nar. napredna stranka na Gorickem, za jutri a t. m. v Komen, na čisto in v Tolmin.

o Obhajanje proti latinizaciji v cerkvi ja po listri vedno mogočnejše. Dne 3. jan. je v Buzatu začel župni upravitelj Karelč polni maso po Naglovi odredbi. Cerkve je bila nahito polna. Ko je duhovnik zapel latinski „Gloria in excelsis Deo“, je ves narod naravnost bežal iz cerkve. Prišli so pa v njo nekateri Italijani, ki jih dedaj nikdar ni bilo videti v cerkvi. Smešno naravnost je bilo videti, da je neki socijalist z odprtimi mašinami bakvičami latinsko pel. Da je bilo to la domonstracija proti Slovanom, je več ko jasno. — Jutri se vrši v Vodnarih v listri velik shod proti latinizaciji v cerkvi.

o Protestnega shoda zoper škaf in slov. klerikalna nasilstva ni bilo nedejlo v Gorici so se udeležilo do 1000 ljudi. Govorila sta A. Gabrček in dr. Treč. Sklenila se je rezolucija, s katero se odločno obsoja sveto dr. Gregorčiča z lastnimi liberalci in nezakonske nasilstva, s katerimi je ta zveza uničila izvolitev treh slovenskih poslancev.

o V slov. gledališču v Trstu gostuje jutri slavni umetnik Ignacij Borštnik, član kralj. dež. gledališča v Zagrebu.

o Tržaško slov. gledališče gostuje dne 8. t. m. v Gorici; uprizori slavno Glasovno dramo „Nora“.

o V Sečani je umrl nagle smrti lekarnar g. F. Ritschel.

Po svetu.

o Največje šolo so otvorili v New Yorku. Ima 28 nadstropij in 300 sob za po 50 znanec, tako da lahko šola obkupi 10.000 otrok.

o Znan bankir Spencer Trask se je poljal v zadnjem vozu Motral-ekspresnega vlaka. Ko je ta nenadoma na odprti progi obstal, je trčil od zadaj vanj tovorni vlak in z njim popolnoma razvil. Traska je ubilo.

Najnovejša brzajavna in telefonična poročila.

Štajerski deželni zbor.

z Gradca, 5. jan. Danes je atome-mlajvali dež. posl. dr. Kučerove svoj predlog o ustanovitvi slov. meštanskih šol v Zalcu, št. Jarje in Celju. O tem važnem predmetu je govoril tudi dr. Varstovsek. Predlog se je izročil šolskemu odboru.

Kriza na Ogrskem.

z Budimpešte, 5. jan. Popolnoma izključeno je, da bi cesar dovolil La-

o Partiz. 5. jan. Riga. Člankov se je ponesrečila zrakoplovka De la Roche pri poskusu s svojimi vzletalnimi strojem. Padla je tako na tla, da je nezvestna obležala in sedaj toži o notranjih bolečinah.

Fallieres v Švici.

a Beru, 5. jan. Letos obhaja Savojsko 50letnico, kar je združena z Italijo. Takrat obišče Fallieres deželo in pride tudi v Bero.

Različne novice.

a Petrograd, 5. jan. Nadvojvoda Friderik je gspel sem, da zastopa cesarja Franca Jozefa pri pogrebu velikega kneza Mihaela Nikolajeviča.

Društvene vesti.

a Društvo za tujski promet v Rajhenburgu priredi v napeljo, dne 9. januarja 1910 svoj III. planinski ples „Zegnanje na Kamo“ v vseh prostorih restavracije „Unschuld“ v Rajhenburgu. Začetek ob 6. uri zvečer. Vstopnina: 1 K za osebo, obitelj 3 K.

a Učiteljsko društvo za ljubotnerski okraj ima svoj občni zbor v četrtek, dne 13. prosinca predpoldne ob 10. uri v Ljubotnem po slovesnem sporodu. 1. Zapisnik zad. zborovanja. 2. Dopis. 3. Poročila: tajnikova, blaginjska, knjižničarjeva in pevovodjeva. 4. Volitev novega odbora. 5. H. Drazovičeva melodika petja in njazove pesmarice za ljudsko šolo. (Fren Ovetko). 6. Slučajnosti.

o Iz Rogoznice pri Ptuj. Kmetijsko bralno društvo v Rogoznici pri Ptuj priredi dne 9. januarja t. l. ob 4. uri popoldne v prenovljeni gledališki dvorani „Čitalnice“ v Ptuj tri-dojansko barko „Moč uniforme“. Suov za to igro je povzel pisatelj J. Stoka iz vsakdanjega življenja in je polna komičnih prizorov. Učastili jo je H. O. Vozarič zelo srečno, in se odlikuje s krasnim petjem (dvo- in samospevi). Po gledališki predstavi je prosta zabava v spodejih čitalniških prostorih s petjem, tamburanjem, šaljivo pošto itd. Čisti prebitek je namenjen za nismo narodni godbi in za stalni gledališki oder bralnega društva v Rogoznici. Oboje društvo ima veliki pomen za omiko in narodno probajo prostega ljudstva. Pričakuje se torej obilna udeležba, da društvo lahko dovrši svojo nadaljno nalogo. Odbor.

a Učiteljsko društvo za ptujski okraj zboruje v četrtek, dne 13. jan. t. l. ob 10. uri popoldan v ptujski občinski šoli po sledenem sporodu: 1. Bu-
nisi. 2. Letno poročilo: a) tajnika, b) blaginjska, c) volitev pregledovalcev računov. 3. Volitev odbora. 4. Pred-
vzetje tov. Rozkuda: „Teorični in praktični ponk na čebelarstvu šoli na Dunaju“. 5. Določitev časopisov in knjig za tekoče leto. Poroča knjižničar. 6. Slučajnosti. K mnogobrojni udeležbi vjdno vabi odbor.

litas pramoje K 33 1/2 do K 36 1/2. Te-
denc: stalna.

Sladkor, Praga. Surovinahkor
promp K 28 5/8, nova kampanja kron
2480. — Tendenc: trdna. Vreme:
oblačno.

Podpornemu društvu za slovenske
visokošolce na Dunaju so poslali od
16. nov. pa do 15. dec. sledeči gg.: Po
400 K: Ljubljana: „Daj nam danes naš
vsakdanji kruh“, potem si deželni odbor
kranjski. Po 50 K: Dunaj: dr. Stan.
Lapajna dr. ovj. Po 30 K: Celje: polk.
A. Sosič; Ljubljana: A. in K. Skabera.
Po 20 K: Bovec: Leop. Jonko; Dunaj:
vid. svnik. Ant. pl. Globočnik, dvorni
svetnik Vlad. pl. Globočnik; Litija: not.
Luka Svetec; Ljubljana: voltrg. Ivan
Knez, Slovensko omizje „Pri Rezi“.
Trst: not. Viktor Veseli. Po 15 K:
Maribor: Ekce. knjižničar. Mihael Na-
potnik; Središče: dr. Jos. Spisli; mesto
venera + dr. Omulec. Po 10 K: Celje:
dr. Jos. Serbec; Dunaj: vid. svnik. Ant.
ile. dr. Fr. Kartin, prof. Jos. Stritar;
Gorica: dr. H. Tama; Gradec: vseeč.
prof. dr. Matija Murko; Konjice: dr. Iv.
Radolf; Korzje: dr. V. Stempfar; Kra-
nska gora: dr. Jos. Tjalar; Ljubljana:
Arce Bajko, ces. svetn. Ivan Marink,
prof. Pietersnik, dr. Potek, dr. Svigeli;
Šmarje pri Jelšah: dr. Ant. Mladic;
Trst: not. Ant. Hrst. Iv. Mankoc. Po
5 K: Jesenice: Ant. Schrey. Po 5 K:
Havranec: dr. Staniš. Ljubljana: prof.
R. Paršek; Maribor: dr. R. Pipas; Mō-
dlug: nadrev. Jos. Mejač. Novomesto:
dr. Iv. Schagnla; Ptaj: dr. Jurtila. Po
5 K: Borovnica: Iv. Krajnc; Brežice:
dr. Iv. Benkovič; Celje: dr. Juro Hra-
stovec; Idrija: Fr. Ka. Goli; Krško: Ant.
Jugovic; Ljubljana: Iv. Gidlar, Iv. Me-
jač, Leop. Mikšec, Vikt. Rohman, A.
Sarabon, prof. Tavčar; Ljubno v Sav.
dol.: Fr. Ka. Petek; Mozirje: Rad. Pevec;
Pazin: Zinčdr. dr. Jos. Rebek; Spodnja
Slika: Iv. Pušar, Al. Zajec; Sv. Trojica
v Sl. Gori: dr. Al. Kraigher; Trst: dr.
O. Rybak, nadrev. Ant. Parlan; Unec:
Avg. Belle; Po 4 K: Dunaj: Neim. gđ.
v „Vrezi“; Gorica: Ant. Santal; Gradec:
Stef. Rojnik; Kranj: J. in A. Ma. diš;
Ljubljana: not. Aleks. Hudovernik. Po
350 K: Predloka: Japa. Jos. Sancin.
Po 3 K: Dunaj: dr. Jan. Lenech, nadzo.
Val. Stergar; Ljubljana: Val. Kojlar,
Fr. Štargar. Po 2 K: Gorn. R. Zabolšek;
Sl. žb. pri Velenju: župn. Ant. Kolar;
St. Peter na Krasn: Jos. Medica; Unec:
Matilda Sebenikar. — Skupno 74 da-
rovateljev darovalo 1457 K 50 vin. —
Pripominjamo, da se je v novembru
na 90 prosilcev razdelilo naš 1500. v
decembra: na 80 prosilcev naš 1300
kron! Da bo društvo mogoče znoprej
v toj mari podpirati uboge in marijve
visokošolce, prosimo prijatelje in do-
brotnike naših visokošolcev še nadaljnih,
oz. novih podpur, ker sicer bi moralo
društvo tudi najpotrnejšim darove
znanjati ali pa še celo odredi. Darove
sprejema blaginjski Ivan Lazar, nadrev.
juž. tel. v pokoja, Dunaj III/3 Reiser-
strasse 21.

Ekonom

tehnično in praktično izarjen, 28 let
star, obel deželnih jenkov mečen 1866
služio v gradbi ali gostini. Dobro
izarjen v poljedelstvu, vrtnarstvu, ži-
vinoreji, vinarstvu, mlekarstvu in dr.,
p dobrih spricvalom želi vstopiti do
1. avgusta 1910. Dorisi se naj pošljejo
pod: „Ekonom 250“ poste restante
Laški trg, Stajerske. 14 3 1

Dobro izurjena

prodajalka

se sprejme tako v trgovino
mešanega blaga

Fani Kosi

šivilja v občinski hiši v Ga-
berjih pri Celju št. 119

izdeluje vse vrste ženskih oblek po
najnovšem kroju ter se cenj. gospod.
in gospodinjam pripravca. Delo, ki se
agotovi tekom tedna, je solidno in cene
zmerne. 9 5 3

Toif-ov
Talanda
Ceylon
čaj.

Varno naložen denar!

Hiša sredi Celja, ki nese
mesечно 350 K in ima napeljan plin
in vodovod v vsaki kuhinji, se takoj
proda. — Vpraša se pri upravitelju
— tega lista. —

Lastnik in izdajatelj: Narodna založba v Celju.

Odgovorni urednik Vekoslav Spindler.

Tisk Vreznice tiskarne v Ljbi

1909–1910 je (po zapisu v SBL) bil Janko Lešničar glavni urednik

Narodnega dnevnika v Celju

Leta 1910 pa je Lešničar prevzel vodenje štajerskega dela uredništva Slovenskega naroda, ki ga je v tem obdobju urejeval Rasto Pustoslemšek, velik zagovornik jugoslovanske ideje in srbofil.³⁶

³⁶ Glej: Rasto Pustoslemšek, Ko smo pripravljali pota ... V: Misel in delo: Ob dvajsetletnici Jugoslavije. Ljubljana 4, 1938, št. 12, str. 11–41.

Juntrajna izdaja.

475. številka.

V Ljubljani, v četrtek, dne 29. decembra 1910.

Cena 4 vinarja.

Letnik XLIII.

SLOVENSKI NAROD

Juntrajna izdaja v Ljubljani:

vsako leto ..... K 12—
pol leta ..... 6—
četrt leta ..... 3—
na mesec ..... 10—
Dajati naj se izključno. Rokopisati se ne smajo.
Redakcija: Karlova ulica št. 6, (v priložni hiši) mesto št. 26.

Izdaja vsak dan xjutraj.

Prejemna številka 4 vinarja.
Iskanje: 65 mm široka pošt. vrata 14 vta. Pri večkratni iskanji po doplačilu.
Na prejemno mesto mora izdati potrebne podatke in se o tem.

Prejemna izdaja po pošti na Avstro-Ungarijo:

vsako leto ..... K 12—
pol leta ..... 6—
četrt leta ..... 3—
na mesec ..... 10—
Dajati naj se izključno. Rokopisati se ne smajo.
Redakcija: Karlova ulica št. 6, (v priložni hiši) mesto št. 26.

Najnovejšje vesti. — Brzobjavna in telefonska poročila „Slov. Narodu“.

Delegatjska zasedanja.

Budimpešta, 29. decembra. Po pol 11. je priglavljeni minister zunanjih zadev grof Aehrenthal delegatje na sestavljenim in je povzročil starostnega predsednika barona Schwega, da naj ostanejo sejo in prevzame predsedstvo. Baron Schwega je takoj odločil volitev predsednika. Za predsednika avstrijskih delegatov je bil izvoljen g. Kerschbaumer. Za to se je vršila volitev nadaljnjih članov predstavnosti in je bil zopet z volitvi glasovi izvoljen za posredniškega delegata prof. Glimmer. Delegat Dobner je na to predlagal, da naj se volitve posameznih odsekov in sicer odsek za zunanje zadeve, vojni odsek, petični odsek, finančni odsek in končno za oziroma, na od mnogih strani izraženo željo tudi odsek za gospodarske zadeve. Posledni provizori je bil odklanjen finančnemu odseku, ki je imel višji posebej ob 3. prvo sejo. Predložila plenarna delegacija seja se vrši danes dopoldne ob 11.

Budimpešta, 29. decembra. Pri konstituiranju odseka za gospodarske in trgovinske zadeve je bil za predsednika izvoljen delegat dr. Gossmann. Pri volitvi referenta je prišlo do diference. Od nemške strani je bil namreč za povodnega predlagan baron Schwega, dokler se ne jugoslovanski delegati navedli na to, naj se to mesto prepusti delegatu Ponom. Dosedaj se glede volitve referenta še ni moglo doseči sporazumjenja.

Budimpešta, 29. decembra. Danes bo delegat prof. Masaryk stavil v avstrijskih delegacijah več interpelacij v zadevi afere Vesle na avstrijskega zunanjega ministra grofa Aehrenthala.

Budimpešta, 29. decembra. Plannovi odsek avstrijskih delegatov je imel višji dopoldne ob 3. po predstavitvi delegata Zarewke, svojo prvo sejo in je sprejel proračunski provizor tak kakšen je bil predložjen.

Budimpešta, 29. decembra. Ogrske delegacije se imajo četrta popoldne ob pol 3. svojo prvo plenarno sejo. Za predsednika je bil izvoljen grof Avgust Szechy. Nato se je vršile v posameznih odsekih dopolnilne volitve. Za to se skupni finančni minister baron Burian pridržal delegacijam šmarni proračunski provizor za leto 1911.

Črke - nemške sprave.

Praga, 29. decembra. »Narodni Listi« poročajo: Druga konferenca naučnikov klubov pri avstrijskem deželnem maršalu, princu Lobkowitzu, se vrši v ponedeljek, dne 2. januarja ob 11. dopoldne. K tej konferenci bodo povabljeni poleg poslanstva, ki so se udeležili druge konferencie, tudi poslanec Chaz, kot zastopnik čeških in poslanec Kritzer, kot zastopnik nemških radikalov. S konferenco v zvezi je sklicane še druge deželne shode in naj bi se na tej konferenci dosegla delovodnost šolskega

delelnega zbora. Predlogi, ki bodo glede dnevnega reda sej deželnega zbora stavljeni, bodo najprej oboestransko plenarnim sejam predloženi v posvetovalno in odobrenje. Še je potrebno, če bi dnevni red odobren, če cesarski namestnik stavi vladni predlog, da naj skliče četli deželni zbor k zasedanju.

Pastor dr. Hegemann — oporočilo.

Liberec, 29. decembra. Pred takojšnjim okrožnim sodiščem se je vršila višja razprava proti protestantskemu teologu dr. Otmarju Hegemannu iz Ljubljane, ki je bil obtožen, da je zamenjeval katoliške nauke in uredil. Sodišče ga je oporočilo. Državni pravilnik je prijavil nisočnost pritožbe.

Izjava častika.

Beigrad, 29. decembra. V srbskem častikarskem uradu od 1. 1907. sem nastavljeni urednik Emilijan Mileasvičević je dobil nepričakovano nalogo, da mora Sebio v 24. urah napisati. Mileasvičević je bil pred letom 1907. avstrijski aktivni častnik.

Na Hrvatskem ni več kolere.

Zagreb, 29. decembra. Smočni uradni list prima razglas hrvatske vlade, v katerem se konstatira, da v ohih krajih hrvatske in Slavonije, ki so bili v poletju kot od kolere obsejalni, ni več to bolezen. Razglas se torej Hrvatsko in Slavonijo kot kolera-prosto. Ta uradni razglas je tem večja pomena, ker so se v zadnjih šestih mesecih glede kolere v teh krajih v množevstvu širile nevarne vrste in je radi teh vrst mnogo trpel promet, trgovina in narodno gospodarstvo sploh.

Prepajanje ruskih poslanikov v Avstriji.

Petrograd, 29. decembra. Tu so razširjene vesti, da je bila avstrijska vlada izgovorila v Avstrijo mnogo ruskih poslanikov in sicer brez vsakega pravega poverila. Med temi je bilo kar nekaj ruskih delegatov 418 ruskih delegatov. Rusi tega namena v vladi in to kotvama frakcija odločitev v ruski dumi interpretacija na ruskega zunanjega ministra.

Ruski dvorani lov.

Berlino, 29. decembra. »Berliner Tagblatt« se brzojavljajo iz Petrograda: Velikanske priprave za dvorani lov v Skerovnich se pridno nadaljujejo. General Gusevnikov se je odločil s posebnim vlakom na carjev lovski grad, da uredi potrebno. Med povabljenimi gosti se nahajajo iz Avstrije knez Lichtemburg, mejni grof Pallavicini in dr. Oficialno se sicer denuncira, da se udeležiti lova tudi avstrijski prestonaslednik Frane Ferdinand, vendar se obloži, da tega, da se je odločil proti svoj dvorani vlak, da prikaže lovski obisk. Od ruskih dvoranih so poročili med drugimi veliki knez Nikolaj Nikolajevič in Nikolaj Mikajlovič in drugi. Je dober informirane strani se strinja, da je vabilo odredil sam car.

Razvoj in smoter jugoslovanske politike.

II.

Moje mnenje je, da se morajo Nemci, glede trilateralne poverbe napeti.

Tu dokazuje najbližje dve leti parlamentarne zgovornosti avstrijske.

Zakaj vključim temu, da so bili vsi Slovenci z edino željo Poljakov združeni v eno edinstveno skupino in so vodili enotno politiko, vendar je ostala se nadalje v veljavi politična metoda dosežanega vladnega sistema, vlad česar niso mogli Čehi izvajati nasproti Nemcem prav nobenega uspeha.

Na podpore s strani Poljakov ne moremo računati. Da bi se naše opori, ki bila to naša politika, naša nikdar ne bodo Poljaki na juho drugim Slovanom odneali od svoje politične in gospodarske politike, ker so prepričani, da bi sili koalicijske vseh Slovanov ne mogla izagoriti alovanskega sistema in slovanske vladne metode, če se v Avstriji proti Nemcem ne more vladati.

Zato naše delajo skupno politiko z Nemci seveda vedno v okviru svojih lastnih interesov.

Intuicija čehov se polagoma v njihove prepričanje, da je nemogoče ustvariti slovanski blok.

Tendenco, priti do vlade, opazimo pri Čehih vsak dan jasneje. Njihovi težnje merijo na to, da bi vstopili v koalicio z Nemci in Poljaki.

To njihovo stremeljenje jih navede k temu, da bi se odcepili od Jugoslovancev.

Pri takšnem razvoju dogodkov nimajo pričakovati koristi niti Jugoslovani od Čehov, niti Čehi od Jugoslovancev.

Za to je samo logično, da trilateralni ne more sklopeti politični in gospodarski v državi, ako Čehi v resnici ne morejo pričakovati nobenih koristi od Jugoslovancev.

To pa tem manj, ker bi se v situaciji odvisnosti trilateralni, skoro gotovo slovanske pokrajine ne bi ločile iz avstrijske skupine in bi Slovani v parlamentu izgubili samo 11 poslancev iz Dalmacije ali v napredni vladni sistem, kakor dolgo je sploh mogoče.

Izjava za Slovence v avstrijskem parlamentu bi torej ne bila posebno velika, dočim bi se njihova politika okrepila s samin dejstvom trilateralne.

Trilateralni bi bil vrhu tega kaspot za federalizem, ki je v interesu vseh Slovanov.

En pravi razredi tega, kar zveže Nemci in Mačdari sicer vedeti o federalizmu, zato tudi odklanjajo trilateralni.

Trilateralni na vrednosti dosežanih vladni sistem, kakor dolgo je sploh mogoče.

Mačdari ne bodo protovoljno niti darovali trilateralne, Nemci pa se ne bodo, če bodo v to pristajali niti sicer separatistični, stremeljevi Mačdari.

Kakšen je sedaj položaj, se ni nadejati, da bi prišlo do take radikalne spremembe državnega sistema, da bi trilateralni neoporne povzročili, da bi se država končala ter ojačila pozicija habzburške dinastije.

Z oživitvijo trilateralne bi postala tretja jugoslovanska skupina v državi privlačna točka za vsaki državi in za nezmožene srbske pokrajine.

Če bi Srbi videli, da vživajo Jugoslovani v monarhiji popolno svobodo in avtonomijo, bi se nemara sami belili, da bi se v kraljevski obliki — varuje svojo avtonomijo in gotovo neodvisnost svojih dinastij morja po vzoru nemških avstrijskih držav — združili s svojimi sorodniki v avstro — ogrski monarhiji.

Sicer pa je vprašanje o uresničitvi trilateralne ideje ne samo od razvoja notranjih dogodkov v monarhiji, marveč tudi od konjunkturi v zunanji politiki, ki pa je za nas v sedanjem momentu neugodna.

Nepošten boj proti resnici.

Ker postavljajo naprednjaki v pravo luč klerikalno sluhovno v Ljubljani, se »Slovenec« mislo proti tem izjavam to — nepošten boj proti resnici. Kaj pa je nepošten? Ali je morda to nepošteno, ako se ljubljanska prebivalstva ljubljanske »svetih ljubljanskih« klerikalne stranke do ljubljane s tem, da se mu pove, kako bojejo klerikalni obratniki z novim ostanom taksonom ljubljanske vseh leto za leto, da so klerikalni obratniki občanin? Ali je morda nepošteno borba, ako se ljubljanskim prebivalcem pove, da so klerikalni povzročitelji nemirne družine v Ljubljani, kar neprestano širijo svoje pristave v okolici, da naj liberalnim mehanom prodajajo šivila samo proti najvišjim ostan? Če se torej navajajo proti klerikalni samo ena dejstva, imenoma klerikalni to se »nepošten boj«. I seveda, klerikalne pač bolj in jesti, ako se jih naslavlja ljubljanskim v njih prvi podobi, kot najbolje sovražnice in največje škodljivce ljubljanske mesta. Klerikalni se pač zavajajo, da ne bo noben pameten ljubljanski volil v občinski svet klerikalnih kandidatur, čim bo spoznal prave klerikalne namere glede ljubljane, ki bi jo klerikalni radi napravili za močno kravo okolikam prebivalstva.

Gospoda, ali bi radi ne molčali?

Škofovo glasilo pika v obitvijo škodljivosti o momentalnih neprilicah pri našem svetu. Da bi se danes tega pika dr. Kerk, da je absolutno nedopustno, da bi se take stvari izvajale v političnih vrhah, kar slovenski jeziki, in klerikalni slovenski svet, v tem oziro postopajo do skrajnosti lojalno. Če je se »Slovenec« tako zgovoren, potem bi nemara tudi sam kazalo, ako bi sepevovito par besed v klerikalni odgovornosti Svetici Lohke bi morali podati podvse namizno in ne bi mislo oboj o politični v tem svetu, toda se našej

Leta 1910 je prevzel vodenje štajerskega dela uredništva Slovenskega naroda.

UKM, Zbirka raritet in stare periodike.

V 22. številki *Slovenskega naroda* 1911 je Lešničar objavil obširen prispevek z naslovom *Doneski k obrtniškem vprašanju na Slovenskem Štajerskem*, kjer govori o nujnosti sistematičnega dela za vzgojo in nastanitev slovenskih obrtnikov na Spodnjem Štajerskem.³⁷ Teme obrtništva, zadružništva in nasploh gospodarstva so bile glavno Lešničarjevo zanimanje tako v pisnih prispevkih kot v govorih na shodih in kasneje kot njegovo osrednje delo, ko je med prvo svetovno vojno vstopil v Zadružno zvezo in jo vodil do leta 1927.

Tudi v naslednjih letih je Lešničar nastopal kot govornik na strankinih shodih in kritično komentiral delo klerikalnih poslancev v štajerskem deželnem zboru, zlasti delo dr. Benkoviča in dr. Jankoviča, ki sta se po njegovem mnenju premalo zavzemala na primer za izgradnjo sotelske železnice.³⁸ Sodeloval je tudi na shodih celjskega političnega društva »Naprej«, kjer so novembra 1912 ob točki »Balkanska vojna in Slovenci« sprejeli resolucijo, kjer so pozdravljali uspehe »slovanskih bratov na Balkanu«. Lešničar je na društvenem shodu zagovarjal potrebo po organiziranju shodov, kjer se mora pojasnjevati pomen zmagovite vojne na Balkanu.³⁹ Tako kot Kukovca so tudi Lešničarja, ki je v letu 1912 opravljal dela tajnika stranke, zmerjali v klerikalnem tisku. *Slovenski gospodar* je pisal o skromni udeležbi na zboru Narodne stranke v Celju, oktobra 1912, pod naslovom »V znamenju megle«. Zapisali so: »Prvi se je zameglil strankin tajnik Lešničar v poročilo o strankarskem položaju in njenih ciljih.« Nadalje piše *Slovenski gospodar*: »Iz njegovega govora je, kakor iz motne daljave zvenel zadušeni jek: ne sovražimo klerikalcev, bodimo pravični.«⁴⁰

Aktivnosti Janka Lešničarja na shodih so se vrstile. Tako je na primer poročal o reševanju celjskega gimnazijskega vprašanja na zborovanju političnega društva Naprej, novembra 1913.⁴¹ V letu pred vojno je prevzel mesto odgovornega urednika *Narodnega lista* v Celju in ga urejal do začetka vojne. Zadnja številka je izšla 30. junija 1914.

---

³⁷ Slovenski narod 44, 1911, št. 22, 27. 1., str. 1-2.

³⁸ Slovenski narod 44, 1911, št. 103, 4. 5., str. 2.

³⁹ Narodni list 7, 1912, št. 46, 14. 11., str. 1.

⁴⁰ SGp 46, 1912, št. 41, str. 3.

⁴¹ Slovenski narod 46, 1913, št. 259, 11. 11., str. 1.

NARODNI LIST

Izšla vsak torkov, ako je ta dan praznik, pa dan poprej. Vsa politična, gospodarska, kulturna in druga vprašanja, ki jih politični in drugi organi, zlasti v Celju, razpravljajo, so predmet tega lista. — Uredništvo: Slovenska cesta št. 8.

"Narodni List" stane na celotno leto 4 K, na pol leta 2 K, za četrt leta 1 K. Za Ameriko in drugo deželo na leto 6 K 60 v. Naročnina se plačuje vsakej. Posamezna številka stane 10 vinarjev.

Oglas se računa po 12 vinarjev, sta pa tudi vrsta. — Pod večkratnih objavah znanih pošt po določeni. Prijateljski se oglasje plačuje po polni na naslednji: "Narodni List" v Celju.

Stajerski deželni zbor.

V torek zvečer je bilo takozvano febrnarsko zasedanje stajerskega deželnega zbora končano. Deželni glavar grof Edmund Attenu je naznanil, da je cesar zborovanje stajerskega deželnega zbora odgodil. Kdaj se bo deželni zbor, ki se danes zelo nekočiva stvar. Če ostane pri tem, kakor je bilo meseca oktobra in sedaj, potem bi zasedanje deželnega zbora jeno in bo redi kako manj važne zadeve. Če pa se slovenski klerikalci in nemški nacionalci, ki so tokrat prav lepo skupaj vstali, zopet skregajo, potem bomo pa imeli že lesni namesto prihodnjega spornega deželnozbornega volitve. Ker po teče deželni zbor deželni zbor prihodnje spornosti, mogoče bi naključje, tokrat volitve. Dubito ho, da imamo to deželno prihodnje volitve, da bi volitve že ob pravem času pripravljamo.

V naslednjih vrstah bomo podali na kratko uspeh odnosa febrnarskega zasedanja deželnega zbora. Z narodnega statistika je bila zanjuna razprava o proporcionalnih občinskih volitvah v Gradcu, Mariboru, Celju in Ptaju. Kakor smo že v zadnji številki izvedeli, nemški narodni vojakar tri, da deželni zbor, ki ostane v močnejši, svoji moči primerljivo razporediti. Ako je na pri. za Nemce oddanih 50, za Slovence na 60 glasov, gotovo ni pravično, da bi ostalo 60 Slovencev brez vsakega zastopnika. V Gradcu so to uvideli in so zato v mestnem svetu sklenili za občinske volitve propore. Spremembo občinskega volitvega reda v Gradcu pa niso pooblašili deželni zbor. Zato je deželni zbor razpisal razpisno predlogo v deželni zbor in bila odločena občinskemu odskodu. Istočasno pa je bil odločen občinskemu odskodu predlog Slovencev, naj se istočasno kakor v Gradcu upne tudi v Mariboru, Celju in Ptaju pri občinskih volitvah propore. Nemci so pri razpravi o odskodu tega predloga hudo razpisali, posebno se je repelirali odskodi deželni poslanci. Negri. Bil je na toliko neopredeljen, da je pokel: z upadajo propora je spodnjašnja Nemstvo, ki ima v mestu Maribor, Celju in Ptaju svojo najhujšo oporo, pogled. Torej naše nemštvarje je takoj konec, če se takako pravica Slovencev in res je to, to vemo in valimo vsi. Zlasti se je dr. Kerkri besno zagajalji v narodnega poslance dr. Kukovec in jeno, da je to zadnji sobota v daljšem govoru hudo bičal krivice in nasilnosti, ki si jih dovoljujejo mestni uradi v Celju, Mariboru in Ptaju proti Slovincem. V sili klubovih načelnikov minuli teden je dr. Kukovec govoril, da slovenska zahteva po pravičnem občinskem volitvenem redu v spodnjašnji mestih se sene več priti z dnevnega reda. Narodopolitično je tudi zanimiv predlog nemških klerikalcev, naj se tudi na Stajerskem upne volina dolžnost, to je, vsak volitev je pod kaznijo primoran se udeležiti deželno in državnozbornih, pa tudi občinskih volitev. O tem predlogu se bo pa razpravljalo se le v enem izmed prihodnjih zborovanj deželnega zbora.

Veliko se je govorilo tudi o gospodarstvu naše dežele. Najprej je poročal deželni odbornik dr. Kaan o najetju deželnega posojila 10 milijonov kron. Denar se posojilne velike banke za druge obrestil in tako, da dobi dežela za vsake 100 K delga v gotovini izplačanih je 52 K. Torci slaba kupnja Italije se je razpravljalo o deželni računski zaključki od let 1909, 1910, 1911, 1912. Pokazalo se je, da je dežela ta leta dežela zoper v nove dolgovce: morala je najeti 4 1/2 milijona kron za plačevanje tekočih potrebščin. Poslanec dr. Kukovec se je oglašil na k besedi in je prav ostro zbral gospodarstvo Stajerskega deželnega odbora. Sloven-

ski klerikalci so že prve nemški nacionalcem obdružili, da bodo molali in so svoje benedito tudi držali. Doma pa bodo svojim knoečnim volitvenim priporočili, kako junsko se vstopajo proti Nemcem! Zares, psi, ki mnogo lajajo, prav nič ne grizejo. Videlo se je ravno sedaj v deželni zbor, kako veliki prijatelji so si naši duhovniški poslanci v Nemci. Odobrili se je ta teden tudi začasní deželni protačin za 1. 1914.

Omenili smo že v zadnji številki sklene gledi novih železnic po celi Avstriji, posebno bi bilo za to nad 500 milijonov kron. Nekaj odpade na državo, nekaj na deželo, nekaj pa na ukrajne, obline in posameznike. Ker so nameravane železnice bolj porazne proge, se imenujejo lokalne železnice. Na Stajersko bi prišlo po predlogi v državni zbor 6 takih novih lokalnih železnic: na Spodnje Stajersko dve, Ljutomer-Ormož in Ptujica-Motnik. Stajerski deželni zbor se je soglasno sklenil za to, da bi dežela za eno in za drugo železnico po 250.000 kron, ako bo deželni zbor stavbi sklenil in dovoli ostali potrebni kapital. To je treba imeti pred očmi, da ne bi kodo misli, sedaj ko je deželni zbor te sicer male zneske sklenil, bodo železnici Ljutomer-Ormož in Ptujica-Motnik že kar začeli delati! Poslednji zasluga za eno kakor za drugo železnico nima noben poslanec, temveč so bili za obe železnici Nemci in Slovenci, dr. Kukovec kakor slovenski klerikalci. Na predlog raznih poslancev bo pa predlagal Stajerski deželni odbor vladi, naj vzame v gori omenjeno železnico predlogo v državni zbor. Že železnico Ptuj-Rozgarec in Maribor-Zeleni travnik, letaka se je nadalje želja po železnici v Soteski dolini in po zvezi železnice s Kranjsko. Sloda, da ni deželni poslanec, Sotesko dolino za železnico po tej dolini kaj več storil. To bodo voliki dr. Jančkovič gotovo zelo zamislili.

Deželni zbor se je spominjal v tem zasedanju tudi nekaterih knoečnih želj in zahtev. Tako je sklenil postaviti, ki bodo očezovala razkosavanje srednje velikih knoeč. Dale je sklenil v zadnji Sloda, da ni deželni poslanec, Sotesko dolino za železnico po tej dolini kaj več storil. To bodo voliki dr. Jančkovič gotovo zelo zamislili.

Do večje razprave je došlo pri razgovoru o ureditvi učiteljskih plač. Slovenski klerikalci so izjavili, da hočejo imeti samo polnredni poduk in po večji izobrazbi splošno in želi tudi kmet in delavec, da se njegov otrok v šoli čim več in več nauči. Deželni zbor je sklenil, da se naj predloži se le prihodnjemu zasedanju zakon o ureditvi učiteljskih plač, a ta zakon imel veljavno že od 1. januarja 1913, četudi se sklene pozneje. Za ene učitelje pa, ki vstopijo po 1. maju 1914 in v pokol, pa naj tudi že veljavno ugodnosti novega zakona.

Kaj pa dela naša inteligenca?

Piše Frano Černevec.

Ne da se tajiti, da je zavladala v naši stranki precejšnje mrtvota. Le malo je krajev, v katerih je še kaj narodnega političnega življenja — ali te zelene oaze so prav redke v splošni žalostni puščavi. Premišljeval sem že nemalokrat o vzrokih te nevesele prikladi in prišel sem do zaključka, da naše ljudstvo kot tako ni slabo, niti pa dosti prida morda izmed tistih, ki tvorijo našo narodno inteligenco, naše izobraženstvo.

Iz bornih naših knoečnih kož grede lantje na srednje in višje šole. Mnogo se tam nauče, mnogo vidijo po svetu. In če čutijo malo ljubezni do nas rezevali, ki smo ostali doma in garamo za kos trdga kruha na podedovani očetovski zemlji, truditi bi se morali, da oddajo nekaj svojega znanja in skleni nam. Odkod naj prido med nas, omladine, če ne od naših izobraženih rojakov? Ni je večje krivice kakor če očita naše narodno izobraženstvo nam kmetom starokoptarstvo in takozvani klerikalizem, ne gane na niti z mezinem, da bi nam pomagalo iz naše sužnosti! Glejte, uživate se v naše razmere, premislite utise iz svoje mladosti in gledite v nepristranski očini to, kar se sedaj godi in videti boste, da ni nihče čudež, ako je ljudstvo politično odvisno od duhovnikov in njihovih prijateljev! Naprednih časopisov pride v naše knoeče vasi malo. Premnogi ljudje se ne vedo za nje, niti je »Slov. Gospodar« edin vir novic in političnega naziranja. Koliko je izobraženec in politično zaveden narodnjak, ki bi se trudil pridobiti za »Narodni list« na knoečih nekaj varočnikov? To im je premalo in premalo ljudi se ne vedo za nje, niti je »Slov. Gospodar« edin vir novic in političnega naziranja. Koliko je izobraženec in politično zaveden narodnjak, ki bi se trudil pridobiti za »Narodni list« na knoečih nekaj varočnikov? To im je premalo in premalo ljudi se ne vedo za nje, niti je »Slov. Gospodar« edin vir novic in političnega naziranja. Koliko je izobraženec in politično zaveden narodnjak, ki bi se trudil pridobiti za »Narodni list« na knoečih nekaj varočnikov? To im je premalo in premalo ljudi se ne vedo za nje, niti je »Slov. Gospodar« edin vir novic in političnega naziranja.

Pa ne le za časopise, tudi za politično muobrazbo naša gospoda mnogo premalo stori. Kaj nam pomaga javljanje, da klerikalci so shodni zapeljivo ljudstvo, če sami nobenih ne prirejamo? Po celi Savinski dolini ni bilo zadnje mesce slišati o nobenem političnem shodu. Nikjer se ne organizira kako politično društvo, nikjer niko nič ne stori za kake volitve. Ljudje se končno navadijo duhovniškega političnega vodstva in če se pokaže med njimi kak narodnjak, ga skoraj po strani in nezaupno gledajo. V gornjegrajskem okraju imamo dva velika narodna trga, ki v njima gotovo ne manjka zmožnih ljudi. Ali mi na deželi uplava iz teh dveh trgov nič ne čutimo. Upoštevam, da opravijo gospodje doma v redu svoje dolžnosti, ali tudi mi bi radi kaj imeli! Pa gornjegrajski okraj sem navedel le za mal vzgled, drugod je še, kakor slišim, mnogo, mnogo slabše.

Klerikalni politiki so vsako nedeljo in praznik kje, vedno govorijo, agitirajo in organizirajo. Naši izobraženci so prav mnogokrat po gostinlah s tega dela norčujejo in za omalovaževanja. Ija pa tako premišljeno agitiranje ni brez uspeha, kažejo vsake volitve. Ne bo morda marksizma priletelo na slišati, pa bridka resnica je in ničesar ne bomo dosegli, ako je ne bomo upoštevali!

Slovensko izobraženstvo, mi, kmetje, ti kličemo: na dan! Predrami se, ven iz ozkih gostinskih krogov, ven iz navušeno boljših družb med

Podružnica ljubljanske kreditne banke v Celju.

Delniška glavica 5 milijonov kron.

Rezervni zaklad čez 1 million kron.

Centrala v Ljubljani, podružnice: Split, Celovec, Trst, Sarajevo, Gorica.

Od leta 1913 do vojne je bil Janko Lešničar odgovorni urednik Narodnega lista v Celju.

Kljub odsotnosti vodje Narodne napredne stranke dr. Kukovca je stranka delovala tudi med vojno. Kukovec je bil namreč v času prve vojne rezervni poročnik v Thalerhofu in Lebringu, od koder je vzdrževal politične stike s Slovenijo. Iz Lebringa je najprej navezal pisne stike z vsemi svojimi političnimi sodelavci na Spodnjem Štajerskem in našel na ta način v *presenetljivo kratkem času zopet žive vezi z ljudstvom*. Tako je bil v času vojne prisoten na sestankih narodne stranke v Središču, v Rušah, v Veržetu, v Šmarju pri Jelšah, v Celju in drugod, kjer se je s političnimi somišljeniki štajerske slovenske narodne stranke posvetoval o prihodnosti Slovencev.

Interes za povezovanje dr. Korošca z Narodno stranko v letu 1917 je bila tema nekaterih pisem, ki so jih zaupniki Narodne stranke pošiljali dr. Kukovcu v Gradec. Tako je že v aprilu 1917 celjski odvetnik dr. Ernest Kalan pisal Kukovcu o razgovoru zaupnikov Narodne stranke, ki so ga na željo dr. Korošca, predsednika Kmečke zveze za Štajersko, imeli v Celju. Sestali so se, po pisanju Kalana, »on in Ivan Lešničar, dr. Božič pa je bil zadržan«. ⁴² Na sestanku so sklenili, da se pripravi skupen program o naštetih vprašanjih, ki se posreduje vladi. Vendar bi se morali pred tem obe stranki sporazumeti in uskladiti stališča na sestanku, ki je bil napovedan čez mesec dni. Kalanovo poročilo o sestanku je bilo izčrpno, napovedal mu je tudi, da lahko pričakuje zapisnik sestanka, ki ga je zapisal Lešničar. Kalan sporoča tudi, da je dr. Korošec ponudil njihov list *Straža* za glasilo, v katerem lahko Narodna stranka objavlja. ⁴³

Korespondenca med Kukovcem in Lešničarjem v tem obdobju ni poznana. Vendar je Lešničar omenjen v številnih pismih, prav tako njegova prisotnost na različnih sestankih, kjer je opravljal dogovore.

V zadnjem letu habsburške monarhije, v obdobju deklaracijskega gibanja, so se v obeh najmočnejših političnih taborih zgodile pomembne spremembe, decembra 1917 je dosegel vrhunec dolgoletni spor v kranjski Slovenski ljudski stranki in s tem posledično v vsej Vseslovenski ljudski stranki, katere del je bila tudi Koroščeva kmečka zveza na Štajerskem. Iz vodstva SLS so izključili strankarskega dolgoletnega načelnika dr. Ivana Šušteršiča. Hkrati ob Šušteršičevem zatonu in vzponu ter voditeljski uveljavitvi Antona Korošca je v letih 1917–1918 v slovenskem političnem prostoru prišlo do še ene pomembne spremembe. Slovenski liberalni tabor se je prav tako začel povezovati in junija 1918 so

---

⁴² PAM, fond Kukovec ... Sg=1585/Varia: Pismo E. Kalana, 14. 4. 1917.

⁴³ Prav tam.

liberalci storili korak, ki je omogočil, da je tudi slovenski liberalni tabor postal *enoten vseslovenski politični subjekt*.⁴⁴

V januarju 1918 so posamezni zaupniki štajerske Narodne stranke pisali Kukovcu in izražali svoja mnenja o razpustitvi štajerske Narodne stranke in ustanovitvi vseslovenske Napredne stranke. V bistvu je šlo za odgovore na Kukovčevo pismo, ki jim ga je poslal 30. 12. 1917 oziroma 6. 1. 1918, kjer jih sprašuje po mnenju.

Kot je razvidno med korespondenti na Kukovčevo pismo, se jih je večina izrekla za enotno vseslovensko stranko in podporo deklaraciji. Nekateri pa so izražali pomisleke in so videli prihodnost v enotni slovenski napredni narodni stranki ter le sodelovanje s klerikalci v okviru Narodnega sveta. S tako izmerjeno klimo na terenu med narodnimi somišljeniki se je Kukovec podal 13. januarja 1918 na shod zaupnikov štajerske Narodne stranke v Maribor. Shod se je soglasno izrekel za zedinjenje naprednih strank v enotno *jugoslovansko demokratsko stranko*.

Slovenski liberalni tabor se je po ustanovitvi JDS čvrsto oklenil jugoslovanskega nacionalnega unitarizma in ga še pred razpadom Avstro-Ogrske sprejel za edino merilo, ki lahko ureja nacionalni problem ter prihodnje narodno življenje v jugoslovanski državi. Jugoslovanski unitarizem je postal narodna in politična usmeritev slovenskega liberalizma. Za splošno uveljavljanje jugoslovanskega unitarizma so se odločno zavzemali tudi posamezni prvaki JDS. Med njimi predvsem dr. Vekoslav Kukovec, ki je bil tudi eden od pobudnikov združitve liberalnega tabora ter pripadnik mladoliberalnega krila.

Janko Lešničar se je med prvo vojno, ko so bili slovenski časniki v veliki meri podvrženi cenzuri, posvetil gospodarskemu oziroma zadružnemu delu, kar je pa po nastanku nove države postalo tudi njegovo osnovno delo. Leta 1925 je objavil niz prispevkov v *Novi dobi* Črtice iz zgodovine Zadružne zveze v Celju.⁴⁵

---

44 Glej: Slovenska novejša zgodovina: Od programa Zedinjene Slovenije ... 1848–1992. Ljubljana 2005, str. 162–165.

45 Nova doba 1923, št. 112, 113, 114, 115, 116.

Zaključek

Kljub temu da ne poznamo korespondence ali drugih arhivskih virov o sodelovanju med Kukovcem in Lešničarjem, se da sklepati, da je bil Lešničar del vodstva Narodne stranke in kot govorec pomemben člen pri širjenju liberalne narodnonapredne ideje, zlasti kar se tiče gospodarskih vprašanj, ter kot urednik ali del uredniške skupine glasnik narodnonaprednih misli. Tako je bil sooblikovalec pomembnega obdobja v slovenski politični zgodovini na Štajerskem. Na političnem prizorišču se je pojavil, ko je bila sloga že mimo in so se oblikovali posamezni politični tabori na Štajerskem. Sodeloval je v poskusih skupnih nastopov vseh treh političnih taborov na volitvah. Ob začetku vojne in tudi kasneje pa se je nekako odmaknil od aktivne politike in se posvetil gospodarskim panogam, zlasti zadrugam.

Ključne besede

Janko Lešničar, urednik, Narodnonapredna stranka za Štajersko, Vekoslav Kukovec, Vekoslav Spindler, Narodni dnevnik Celje.

Dr. Stane GRANDA¹

Zadružništvo kot oblika izhoda iz gospodarskih in družbenih kriz

Zadružništvo ima pri večini sodobne slovenske generacije slab prizvok. Spominja ga na nasilno in neuspešno agrarno politiko nekdanje komunistične oblasti, katere temeljni namen je bilo gospodarsko in s tem politično uničenje samostojnega slovenskega kmeta ter ideološka spreobrnitev kmečkega življa. Ta načrt je bil samouničujoč. Slovenski kmet je vselej stremel po osebni lastnini zemlje. Ta je bila njegovo žitje in bitje. Cilj zadružništva je bil ohranitev lastnine zemlje na podlagi samoorganizirane skupinske samoobrambe. Prostovoljnost je eden temeljev zadružništva. Gledano s slovenskega kmečkega vidika, je bila to njegova zloraba. Slabo in neživiljenjsko komunistično politiko na vasi navzven potrjujejo tudi nekdanji vaški zadružni objekti, zlasti propadajoči, običajno neometani zadružni domovi. Ti sami na sebi niso nekaj slabega, toda ljudje jih večinoma niso sprejeli, ker je za njimi stalo politično, kmetu sovražno nasilje. Ne mislimo in ne moremo rehabilitirati komunističnega agrarnega zadružništva, ki mu je bila bližja politika kot gospodarstvo, ne moremo pa tudi ne smemo gledati tega velikega ljudskega gibanja samo z negativne plati, ki jo tako in tako ima vsaka stvar.

Zadružništvo sodi v eno naših najpomembnejših gospodarskih in socialnih gibanj. Je del širšega evropskega procesa, ki je nastal sredi 19. stoletja; na eni strani iz kmečke nemoči, mislimo tako na agrarno kot vaško neagrarno dejavnost, sprejeti posledice delovanja v kapitalizmu, na drugi strani pa iz samozvesti ter spoznanja, da je na podlagi samopomoči in solidarnosti vendar mogoče izboljšati življenjske razmere in pogoje za delo. Gre za način prilagajanja obstoječemu kapitalističnemu sistemu, ki sprejema njegove temeljne zakonitosti, ni pa pripravljen v njem utoniti, ampak živeti kot gospodarski subjekt sui generis. Ne gre za individualni, ampak kolektivni odgovor na podlagi obrambnega samoorganiziranja prizadetih. Zato ima v tradicionalnih zadrugah ključno moč občni zbor članov.

Zadružništvo v svoji osnovi ni nekaj zastarelega, ampak je gospodarska dejavnost, ki moralno presega brezosebnost in zlasti brezdušnost kapitalizma. ***Je izrazito humano naravnana in poudarja vzajemnost, solidarnost in samopomoč. Pogosto išče pomoč tudi v krščanskem načelu ljubezni do bližnjega.***

---

¹ **Dr. Stane Granda**, redni profesor, Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU, Novi trg 2, 1000 Ljubljana.

Kadar govorimo o zadružništvu, običajno mislimo predvsem na njegove oblike, ki so pomembne v kmetijstvu oziroma na podeželju in še tu njegovo posojilnodenarno obliko.

Po svojem poreklu izvira dejansko iz potrošniške sfere rochdalskih tako imenovanih **pionirjev**, ki so želeli preko zadruga z izpodrivanjem velike in malotrgovske mreže in njihove marže priti do kar najcenejših dobrin. Dejansko gre pri zadružništvu predvsem za način, kako njegovi člani s skupno močjo pridejo do določenih ugodnosti na storitvenem, proizvodnem, potrošniškem in bančnem področju. Člani zadruga v njej ne le ohranijo svojo poslovno individualnost ampak skušajo preko zadružništva še kaj prihraniti ali celo dodatno zaslužiti.

Na slovenskem ozemlju sta obstajala v osnovi **dva zadružna principa**. **Prvi se je naslanjal predvsem na H. Schulze Delitzscheva (1808 - 1883) načela**, kjer naj bi bila zadruga predvsem podjetje, močan denarni zavod s čim širšim delovnim področjem. Člani naj bi vlagali vanjo visoke deleže, ki prinašajo tako aktivno kot pasivno volilno pravico in zlasti dobiček. Zadrugo naj bi vodili plačani profesionalci. Posojila so v obliki menic.

Drug princip je deloval na načelih W. F. Raiffeisna (1818 - 1888). Zadruga deluje le za člane, njihovi deleži so enaki, majhni in neobrestovani. Ker je vodilo ljubezen do bližnjega, se dobiček ne deli, ampak gre v rezervni sklad, ki je namenjen za skupne potrebe. Pomemben je bil osebni kredit, posojila so bila na podlagi zadolžnic s poroki, za kar je bilo posebno pomembno osebno znanstvo. Tudi delovno področje zadruga je bilo omejeno, običajno na faro.

Delavstvu so bile najbližje konzumne zadruga, se pravi **rochdalski princip**. Svobodno članstvo, demokratična uprava, politična in verska, so morali biti nevtralni. Dobiček se je delil na podlagi vplačil. Zaradi težkega položaja delavstva in njegovih stisk te v večjem obsegu in trajneje niso uspele.

Posamezne zadruga niso bile kak posebno pomemben gospodarski subjekt, povsem drugače pa je bilo z njihovimi zvezami, ki so lahko koncentrirale precejšnje vsote denarja in se spremenile v izjemno pomembne investitorje. Kranjska deželna elektrarna v Završnici je najbolj znan uspeh združevanja zadružnih sredstev.

Liberalni kapitalizem, ki je v naših krajih kazal vso svojo brezobzirnost od petdesetih let 19. stoletja dalje, je naše ljudi, ki so se 1848. leta otresli fevdalizma, zaradi nerazvitega in dragega bančništva pahnil v kremplje lokalnih mogotcev. Običajno je šlo po vaseh za kombinacije trgovca, gostilničarja, celo mesarja, ki je bil pripravljen posojati denar.

Železnica je dejansko pripeljala k nam industrijsko revolucijo in z njo kapitalizem. Prva je zahtevala nov pristop k proizvodnji v smislu večjih serij in tržnih orientacij, predvsem pa

stalno tekmovanje, ki prinaša izboljšave v položaju na trgu, ki dobiva ključen pomen. Prava zahteva stalne izboljšave, predvsem pa temeljito in praktično vsesplošno modernizacijo, ki postaja temeljna značilnost dobe na vseh področjih življenja in dela. Tako kot kmečka samozadostnost padajo v veliki meri tudi stare vrednote. Ne delo kot tako, tudi posest ne sama na sebi, ampak kapital postaja gonilo in ozadje vsega družbenega dogajanja. Zaradi velikega povpraševanja po kreditu in stisk, v katerih so se znašli naši mali obrtniki, zlasti pa kmetje, je posojilodajalec, ki mu je to bila večinoma stranska, čeprav najbolj donosna dejavnost, običajno svojemu sokrajanu posodil gotovino proti visokim obrestim. Praviloma je šlo za manjše vsote, potrebne za nakup živine, kmečkega orodja, kot so železni plug ali brane, popravilo kmečkih domov in drugih poslopij, tudi za zdravila in obutev ter podobno. V še hujših primerih so se znašli mali obrtniki, ki so želeli priti do kapitala za modernizacijo ali razširitev dejavnosti. Temeljna značilnost stiske obeh posojiloiskalcev je bila v tem, da zaprosena in odobrena vsota ni prinesla take akumulacije, ki bi opravičevala kredit, ampak je zajedala v samo osnovo gospodarske dejavnosti. Zato je bila oderuška in praviloma izhod v skrajni sili. Kdor je iskal posojilo iz lahkomišelnosti ali zaradi »medvedove kože«, to se pravi na podlagi pričakovanega dobička, v konkretnem primeru kože ustreljenega medveda, ki ga šele bo ustrelil in odrl, dejansko dobička od prodaje jesenskega pridelka ali drugega vprašljivega gospodarskega dogodka, se je pogosto odločil za gospodarsko pot v neizbežen konec. Prav pomanjkanje kapitala, možnost zaslužka kot najemanje kredita je bilo tisti vzrok, ki je pahnil v izseljenstvo ob koncu 19. in v začetku 20. stoletja okoli četrtega milijona Slovencev.

Poleg bančništva so možnost zbiranja denarja in kreditiranja pomenile tudi delniške družbe. Pri nas so tako neposredno po letu 1870 skušali priti do slovenskega denarja s pomočjo ***Prve obče zavarovalne banke Slovenije***, ki bi kot delniška družba razvila zavarovalno dejavnost in prinašala svojim delničarjem primerne dobičke. Sicer dobra in v takratnih razmerah razumljiva zamisel je zaradi pomanjkljivega znanja organizatorjev, predvsem pa borznega zloma 1873. leta in njej sledeče krize, propadla in šla v likvidacijo. Delničarji so večino vložkov izgubili. Država je izrabila borzni zlom oziroma nesrečo zavarovalnice tudi za to, da ni dovolila ustanovitve Ljubljanske občne banke kot delniške družbe, čeprav je stal za njo takrat najbogatejši Slovenec ***Josip Gorup***.

Posledice propada te narodne delniške družbe, ki naj bi delovala še posebno v korist Slovencev, z dobički naj bi sofinancirali slovenske kulturno-politične akcije, je bilo dolgoletno nezaupanje v delniške družbe, ki ga je v veliki meri na podlagi novih izkušenj čutiti še danes. Za večino ljudi je, kljub manjšemu dobičku, najvarneje imeti denar v banki.

Kot vse kaže, je bilo zadružništvo izjemno blizu slovenski mentaliteti, zlasti denarno, kajti potrebe po denarju oziroma poceni kreditu so bile dejansko največji problem slovenskega tako mestnega kot še zlasti podeželskega življa.

Za trge in zlasti mesta je bil nekoliko primernejši liberalni Schulze – Delitschev princip, ki ga je zagovarjal in širil **liberalni politik Mihael Vošnjak**, za konzervativnejše vaško okolje pa Raiffaisnov, ki so ga zagovarjali klerikalni ali boljše krščanskosocialni krogi. Tu moramo omeniti na prvem mestu **Janeza Evangelista Kreka**, ki pa je lahko bil uspešen zaradi dokaj širokega kroga sodelavcev, tako iz duhovniških kot laičnih vrst. ***Njim vsem moramo pripisati zaslugo, da je od leta 1895, ko jih je bilo 61, v slabih dvajsetih letih njihovo število naraslo na 682.*** Skorajda ni bilo kmetije, ki ne bi bila vključena v eno izmed oblik zadružne organizacije.

Glede zadružništva je izjemno pomembna tudi poslovna poštenost. Poznamo tudi posamezne polomije, ki pa samega gibanja niso nikoli ogrozile.

Seveda so bile predvidene in načrtovane tudi druge oblike zadružništva, tako v obliki obrtnih, trgovskih nabavno-prodajnih, vinogradniških, strojnih in podobnih zadrug, ki pa se na slovenskem ozemlju niso uveljavile v množični obliki.

Gorenjci in drugi Slovenci bi morali imeti veliko bolj v čislih **Janeza Mesarja** (1832 – 1895), ki je kot župnik v Bohinjski Bistrici na zadružni osnovi v tamkajšnjih krajih in drugod na Kranjskem organiziral sirarske zadruga. Prva je začela delovati junija 1873 na Bitenjski planini. Zadruga je s pomočjo švicarskega učitelja poskrbela tudi za izobraževanje.

Hranilnice in posojilnice so, od prve v Ljutomeru 1872. leta, rasle po Slovenskem kot gobe po dežju. V prvi fazi so se preko njih ljudje predvsem izvili iz objema krajevnih oderuhov, v nadaljnjih letih pa so dejansko omogočile našim kmetom, da niso bili povsem odvisni od kapitalizma. ***Bile so simbol ljudske samopomoči, država zanje ni dajala ne soglasja niti ni garantirala vlog in kmečkega ponosa. Dejansko je poskrbela le za primerno zakonodajo.*** Temeljni avstrijski zakon je bil izdan 1873. leta in dopolnjen 1880. in 1889 leta.

Uspešna zadruga je bila simbol dobrih in pametnih gospodarjev. Številni kmetje so se prav preko njih rešili dolgov in modernizirali kmetije ter izboljšali bivalno kulturo. Uspešno zadrugo je bilo čutiti ne le v gospodarskem položaju posameznih kmetov ampak tudi v napredku cele vaške skupnosti, saj so šli dobički tako za gradnje pokopaliških obzidij kot

za gradnjo vodovodov in izboljšave osnovnih šol. Podpirale so tudi vaško kulturo. Posebno se je razvijalo zadružništvo na Goriškem, kjer so ustvarili celo osnove za določene veje industrije po II. svetovni vojni: čevljarstvo, mizarstvo, gradbeništvo.

Prva uspešna kreditna zadruga na Slovenskem je bila ustanovljena v Šentjakobu v Rožu 1872. leta. Nasploh je bilo zadružništvo pomembno tako za ohranjanje nacionalne identitete kot vseslovensko integracijo. Zadružništvo je bilo tudi pomembna oblika sodelovanja Slovencev tako s Hrvati v Istri in Dalmaciji kot Furlani na ozemlju današnje severovzhodne Italije.

Med I. svetovno vojno so morale zadruge, ***do leta 1918 jih je bilo ustanovljenih 730,*** vpisati »prostovoljna« vojna posojila, zaradi česar je bilo v prvih povojnih letih kar nekaj likvidnostnih težav. Bile so nesolventne. Na svoj način jih je okradla tudi menjava avstrijskih kron v dinarje. Kmalu so si opomogle, toda nikoli niso dosegle tiste vloge kot pred I. svetovno vojno. Skoraj uničila pa jih je gospodarska kriza leta 1929, ki je vplivala pri nas predvsem v začetku tridesetih let. Država je morala zaščititi zadolžene kmete in 1934. leta še zadruge, ker niso mogle izpolnjevati svojih obveznosti. Ljudje so ob velikem eskontu celo prodajali hranilne knjižice. ***Dodatno jih je omejil tudi nov, za celo Jugoslavijo enoten zadružni zakon iz leta 1937.***

Nemški okupator je obstoječi način slovenskega zadružništva prepovedal oziroma ga je vključil v svoj okupacijski sistem. Naklonjena mu ni bila niti povojna komunistična oblast. Čeprav je ta načelno podpirala zadružništvo, pa zanjo ni bil sprejemljiv način, saj je krepil neodvisnost kmeta. ***Predvsem zato so bile kreditne zadruge kot najuspešnejša in najbolj razvita oblika kmečke samopomoči in posredno neodvisnosti 1947. leta ukinjene.*** Oblast si je predstavljala zadružno delovanje na podlagi družbene, kolektivne oziroma državne lastnine. Njene zadruge so bile predvsem posrednice, zato so bile v ospredju nabavno-prodajne, ki so morale vse bolj upoštevati ekonomska načela.

Zakon o kmetijskih zadrugah iz leta 1965 je te praktično izenačil s podjetji. Povojne zadruge so bile to predvsem po uradnem nazivu, drugače pa jih ne gre primerjati s starejšimi. ***Kljub vsemu so opravile marsikje precej koristnega, saj so zmanjševale negativne učinke socialistične politike na vasi.*** Še najučinkovitejši sta bili kreditno-hranilna služba in pomoč pri nabavi kmetijske mehanizacije.

V mestih so dale ugodne rezultate tudi stanovanjske zadruge. Te so dobro poslovale celo v obdobju, ko je povsod manjkalo gradbenega materiala, od betonskih mrež do vodovodnih pocinkanih cevi.

Zadružništvo je v evropskih državah, kjer ni bilo komunističnih revolucij, še vedno živo. Seveda je doživelo velike spremembe, saj se je moralo spoprijeti tako z ekonomskimi zahtevami, zlasti vsemogočo konkurenco, kot z vse večjo komercializacijo in potrošništvom. Sodobno kmetijstvo je povsem nekaj drugega kot nekdanje. Kljub vsemu ima še vedno velike možnosti zlasti v okviru potreb in nalog civilne družbe. Možnosti za to so že pred II. svetovno vojno pokazali prebivalci Dobropoljske doline, ko so na zadružni osnovi organizirali krajevno lekarno in dom za ostarele. Seveda pa zadružništva ne more biti, dokler vse podrejamo le individualnemu dobičku, pozabljamo pa na človeka.

Današnje zadružništvo ureja zakon iz 1992. leta, ki pa je bil kasneje večkrat spremenjen oziroma dopolnjen. Leta 2000 jih je bilo registriranih 544. Delujejo na področju kmetijstva, ribištva, gozdarstva, stanovanjske gradnje, trgovske, predelovalne, prevoznike...

Zaključek

Če se skušamo na koncu vprašati, kje bi bilo danes najpomembnejše zadružno organiziranje, se nam zdi, da zlasti pri varovanju starejših oseb na podeželju. Gre za tiste, ki so še gibljivi, pa ne morejo biti sami, ko so družinski člani v šoli ali službi. Domovi za ostarele so tako dragi, da jih večina kmalu ne bo zmogla. Država sega tam, kjer more, po premoženju varovancev. Če bi se ljudje dogovorili in ustanovili zadrugo za ostarele sovaščane, bi tej v veliki meri lahko pomagali z lastnimi pridelki, pa tudi sicer bi bila prehrana drugačna, zvečer pa bi svoje vzeli domov. S prostori naj ne bi bilo težav, saj je po vaseh kar nekaj praznih hiš, spregledati pa ne gre praznih šolskih in cerkvenih stavb. To je samo ena, mogoče trenutno najaktualnejša oblika, gotovo pa jih je še veliko, samo pomisliti je treba na zadružne možnosti. Ne le kot obliko dela ampak tudi na vsebino. Seveda pa se je treba zavedati, da je temeljni predpogoj za uspešno zadružništvo spoštovanje načel humanosti, vzajemnosti, solidarnosti in samopomoči. Tudi krščanskega načela ljubezni do bližnjega ne smemo spregledati.

Današnji čas zadružništvu ni naklonjen, ne zato ker naj bi bilo to zastarelo, ampak zato, ker ima čas brezobzirnega liberalnega kapitalizma drugačne vrednote. Njegov ključni nasprotnik ni osebno bogatenje, ampak odnos do sočloveka, ki gradi osebno srečo na tuji nesreči, osebno bogastvo na sosedovi revščini, podobo uspešnega direktorja na preplašenih in suženjsko vdanih delavcih, ki so mesece pripravljeni delati za zajamčene plače ali še celo te ne, da o vplačanem pokojninskem, invalidskem ali zdravstvenem zavarovanju niti ne govorimo. Pozabljamo, da je ekonomija brez morale največja grožnja sodobnemu človeštvu.

Ključne besede

Zadružništvo, kreditna zadruga, hranilnice, kmetijske in gospodarske zadruge, posojilnice, Janez Evangelist Krek, Mihael Vošnjak, Ljutomer, Celje, Šentjakob v Rožu, Zadružna zveza Slovenije.

Povzetek

Zadružništvo sodi v eno naših najpomembnejših gospodarskih in socialnih gibanj. Je del širšega evropskega procesa, ki je nastal sredi 19. stoletja. Zadružništvo v svoji osnovi ni nekaj zastarelega, ampak je gospodarska dejavnost, ki moralno presega brezosebnost in zlasti brezdušnost kapitalizma. Je izrazito humano naravnana in poudarja vzajemnost, solidarnost in samopomoč. Pogosto išče pomoč tudi v krščanskem načelu ljubezni do bližnjega.

Na slovenskem ozemlju sta obstajala v osnovi dva zadružna principa. Prvi se je naslanjal predvsem na H. Schulze Delitzscheva (1808 - 1883) načela, drug princip je deloval na načelih W. F. Raiffeisna (1818 - 1888). Delavstvu so bile najbližje konzumne zadruge, se pravi rohdalski princip.

MIHAEL VOŠNJAK

Janez Evangelist Krek.

Janez Mesar.

Josip Gorup.

Anton LUSKOVIČ¹

Zgodovina in razvoj zadružništva v Ormožu in okolici

Članek predstavlja zgodovinski razvoj zadružnega gibanja in organiziranja zadružnih organizacij na ormoškem območju. Temelji na podatkih iz zadružnega registra in iz ohranjenih arhivskih virov nekdanjega Kmetijskega kombinata Jeruzalem Ormož ter zasebnih zbirk.

1. Uvod

Začetki zadružništva na Slovenskem segajo v drugo polovico 19. stoletja. Zadružno gibanje je nastalo na osnovi narodnih pobud, saj je delovanje kreditnih zadrug veljalo za narodno dolžnost. Razlog za nastanek gibanja in organiziranja zadrug je bil izjemno slab gospodarski položaj nastajajoče slovenske buržoazije ter vse večje politično zatiranje nemškega kapitala.

Prispevek obravnava različna obdobja v razvoju zadružništva na ormoškem območju, in sicer:

- obdobje med leti 1875 in 1941,
- obdobje v času II. svetovne vojne (1941-1945),
- obdobje po II. svetovni vojni,
  - obdobje od 1945 do 1953,
  - obdobje od 1953 do 1958,
  - obdobje od 1958 do 1962,
  - obdobje od 1962 do danes.

Zbrani in obdelani podatki temeljijo predvsem na gradivih, ki jih hrani sodni register. Obdobje od 1898 do 1941 je v peti knjigi zbornika Ormož skozi stoletja deloma že obdelala arhivska svetovalka Emica Ogrizek iz Pokrajinskega arhiva v Mariboru, tako da sem v prispevku za to obdobje uporabil predvsem njene podatke. Ostala obdobja sem obdelal na osnovi registrskih podatkov in obstoječih arhivov, ki jih hrani družba P&F Jeruzalem Ormož.

---

¹ Anton Luskovič, univ. dipl. pravnik, predsednik Zgodovinskega društva Ormož, Jastrebcí 25, 2276 Kog.

Čeprav je za večino zadrug navedenih le nekaj osnovnih podatkov, sem prepričan, da bo zapis lahko koristen pripomoček pri raziskovanju nastanka in delovanja posameznih zadrug.

Sodni register vsebuje predvsem podatke za gospodarsko zgodovino, saj se je vanj vpisoval del gospodarskih subjektov. Kot javna evidenca naj bi sodni register zagotavljal pravno varnost v poslovanju. Delil se je na trgovski in zadružni register.

Podatki v obeh registrih so dragoceni, ker je veliko drugega gradiva propadlo, deloma zaradi okupacije, saj so Nemci zaplenili premoženje slovenskih gospodarskih ustanov, nato pa je na različne načine prešlo pod splošno ljudsko premoženje.²

V sodnem registru se je ohranilo gradivo vseh subjektov, ki so se bili dolžni vpisovati vanj, skoraj za vse je ohranjeno tudi spisovno gradivo, to so listine, ki so služile kot podlaga za vpis v sodni register. Ker je bila glavna naloga sodnega registra zagotavljanje pravne varnosti, so morali biti vpisani podatki verodostojni.³

Kljub temu pa gradivo zadružnega in trgovskega registra ne more dajati popolne gospodarske podobe nekega okolja, zato so za celovit prikaz ormoškega zadružništva uporabljeni tudi drugi arhivski viri (arhivi podjetij in zasebni arhivi).

Prvi razlog je ta, da v trgovskem registru ne bomo našli vseh, ki se ukvarjajo s trgovino. Tako ta register ne zajema obrti, gostinstva in male trgovine, ki so se ravnali po obrtnem zakonu. Evidenco o njih so vodili upravni organi. V trgovski register vpisan trgovec ali protokoliran trgovec ni nujno edini trgovec nekega kraja. V zadružni register so se bile dolžne vpisati vse zadruge, ki so poslovale v skladu z zadružnim zakonom. Šele z jugoslovanskim zadružnim zakonom iz leta 1937 so prepovedali uporabljati naziv zadruga vsem organizacijam, ki se ne ravna po zadružnem zakonu. Prej pa je uporabljalo ime zadruga tudi nekaj organizacij, ki to v resnici niso bile.⁴

Drugi razlog, da v sodnem registru raziskovalec ne bo našel vseh podatkov, ki bi jih potreboval, je v tem, da so se v register vpisovala tista dejstva, ki jih je sodišče zahtevalo ozi-

---

² Emica Ogrizek, Gradivo za zgodovino zadružništva v Ormožu in okolici, zbornik Ormož skozi stoletja V, str. 381, Ormož 2005.

³ Prav tam.

⁴ Prav tam.

roma potrebovalo. Tako bomo našli popolne podatke o odgovornih osebah, podpisnikih, pravilih, družbenih pogodbah..., ne pa toliko o samem poslovanju, dobičkih, gospodarskih povezavah in premoženju.

Po drugi strani pa lahko s pomočjo zadrúžnega registra sledimo tudi krepitvi obrambe štajerskih Slovencev pred germanizacijo, saj so slovenske zadrúge za vpis uporabljale slovenski jezik, nemške ali štajercijanske pa nemškega.⁵ Politična razdelitev Slovencev na klerikalni in liberalni tabor je vidna tudi v dveh tipih zadrúg, ki so nastale na Slovenskem, s tem pa tudi v zadrúžnem registru.⁶

2. Pravna podlaga za nastanek in organiziranje zadrúžništva

Zadrúge

V obdobju od 1898 do 1941 so se zadrúge ravnale po dveh zakonih, po avstrijskem iz leta 1873 in jugoslovanskem iz leta 1937. Če so se ukvarjale s trgovsko dejavnostjo, so zanje veljala tudi določila trgovskega zakonika. Avstrijski »Zakon o pridobitnih in gospodarskih društvih ali tovarištvih«, ki je zadrúge izvzel iz splošnega avstrijskega zakona o društvih, je dopustil možnosti zadrúžnega organiziranja za hranilnice, posojilnice, surovinske ali »magacinske«, produktivne, potrošne in stanovske zadrúge. Določal je pogoje za ustanovitve, ki so predvsem: sprejem naziva ali »firme«, pravil ali družbene pogodbe in vpis v zadrúžni register.⁷

V času druge svetovne vojne je za organiziranje zadrúg veljal nemški zakon iz leta 1934. V letih 1945 do 1955 ter dokončno leta 1959 je bila ukinjena nekdanja zadrúžna lastnina, z Ustavo iz leta 1962 pa na podlagi ideološke parole, da je »socializem dejstvo in ne cilj«, je bilo zadrúžništvo glede zadrúžne lastnine tudi pravno ukinjeno.

Zakon o podjetjih iz leta 1965 je v 1. členu določal, da ta zakon velja tudi za zadrúge, s tem pa je bila ukinjena tudi zadrúžna organizacija. Kasneje so bile ukinjene tudi zadrúžne zveze, premoženje pa je bilo preneseno na druge družbene pravne osebe, praviloma brez nadomestila. Tako so bile zadrúge integrirane v samoupravne poslovne sisteme. Zadrúg ni bilo več, ostalo je samo ime zadruga.

---

5 Prav tam.

6 Prav tam.

7 Emica Ogrizek, Gradivo za zgodovino zadrúžništva v Ormožu in okolici, zbornik Ormož skozi stoletja V, str. 382, Ormož 2005.

Z uveljavitvijo Zakona o zadrugah iz leta 1992 (Ur. L. RS, 13/92) so prenehala veljati določila Obrtnega zakona (Ur. L. SRS, 35/88 in 24/89) ter Zakona o združevanju kmetov (Ur. L. SRS, 14/90). Ta zakon, s spremembami in dopolnitvami, velja v Republiki Sloveniji še danes.

3. Tipi in vrste zadrug na ormoškem območju do leta 1945

3.1. Tipi zadrug

Kot v drugih deželah habsburške monarhije sta se tudi na Slovenskem oblikovala najprej dva tipa zadrug, razlike med njima pa so najbolj razvidne v delovanju kreditnih zadrug. Prvi se po svojem utemeljitelju označuje kot Schulze-Delitschev tip, drugi je Raiffeisenov tip zadrug. Z razvojem delavskega gibanja se tudi na Slovenskem pojavi še rochdalski tip zadrug, ki mu ustrezajo delavske konzumne zadruge, namenjene oskrbi, a jih v primeru Ormoža lahko zanemarimo.⁸

Zadrugam Schulze-Delitschevega tipa je na Slovenskem, zlasti še na Štajerskem, utiral pot Mihael Vošnjak. »Rajfejznovke« so zadruge, ki jih je propagiral Janez Evangelist Krek in so na slovenskem podeželju doživele velik razmah. Vse zadruge so si zastavile za cilj hitrejši razvoj gospodarstva z združenimi močmi, spodbujanje varčnosti prebivalstva, solidarnosti. Vošnjakov tip zadrug naj bi ustrezal predvsem premožnim slojem. Te zadruge so predpisovale višje deleže, omogočale posameznikom vpisovanje več deležev, in s tem njihov večji vpliv, poslovale so tudi z menicami, širile poslovanje z nečlani, nagrajevale člane vodstvenih organov, jamstvo članov je bilo po navadi omejeno. V slovenskem političnem prostoru so se uvrščale v liberalni tabor.⁹

Krekove zadruge so povezale majhne kmečke posestnike, obrtnike, ki praviloma vplačajo en delež. Meničnega poslovanja njihova pravila niso dopuščala, posojila so se izplačevala na podlagi dolžnih pisem, ki jih je morala poleg posestnika podpisati tudi žena, če je bila vknjižena kot solastnica. Neomejeno jamstvo zadružnikov naj bi povečalo skrb za odgovorno poslovanje njihove zadruge. Omejevale so se po navadi na eno občino ali župnijo, zato so bile majhne.

---

⁸ Emica Ogrizek, *Gradivo za zgodovino zadružništva v Ormožu in okolici*, zbornik Ormož skozi stoletja V, str. 384, 385, Ormož 2005.

⁹ Prav tam.

Veliko število teh zadrug pa je okrepilo katoliški tabor, množičnost sicer majhnih deležev in hranilnih vlog pa je vseeno omogočala rast kapitala.

Na zadruge so vplivali poleg zamisli utemeljiteljev zadružništva tudi potrebe in interesi okolja, v katerem so delovale. Za določitev pripadnosti zadruge je gotovo zelo pomemben podatek, kateri zadružni zvezi pripada zadruga. Vendar pripadnost »liberalni« zvezi še ni pomenila, da zadruga popolnoma sledi Schulze–Delitschevim načelom, Krekove zadruge pa so vse sledile Raiffeisnovim načelom. Po prizadevanjih Mihaela Vošnjaka je nastala leta **1883 prva slovenska zadružna zveza v Celju**, ki je delovala do leta 1929. Poleg nje je povezovala »liberalne« zadruge **Zveza slovenskih zadrug v Ljubljani**.

Janez Evangelist Krek je svoje zadruge povezoval v **Zadružno zvezo v Ljubljani**, ki jo je tudi vodil. Po številu včlanjenih zadrug je daleč prekašala konkurenčno zvezo, po vrednosti kapitala pa jo je postopoma dohajala.¹⁰

Nemške zadruge so se včlanjevale v zveze s sedežem v Gradcu, po prevratu pa so morale izbrati novo zadružno zvezo. Kljub načelu enotnosti zadružnega gibanja so bile vse kreditne zadruge strankarsko opredeljene. Vsaka politična stranka je ustanavljala svojo zadružno zvezo.

Pred prvo svetovno vojno je interes za zadružništvo upadel, med vojno pa je zadružništvo stagniralo.

Januarja 1920 je prišel v obtok dinar, stare krone je bilo treba zamenjati v razmerju 1:4. V tridesetih letih je svetovna gospodarska kriza močno prizadela tudi slovenskega kmeta, s tem pa posredno tudi zadružno gibanje. Tudi Zakon o zaščiti zadolženih kmetov, ki je bil sprejet leta 1932, je resno ogrožal nadaljnji obstoj zadrug.

Najbolj pa je kreditno zadružništvo prizadela Odredba o likvidaciji kmečkih dolgov iz leta 1936. Hranilnice in posojilnice so kot odškodnino dobile za 50% kmečkih dolgov vpis na tekoči račun pri Privilegirani agrarni banki, ki se je obrestoval po 5% obrestni meri letno. Vpisani znesek naj bi bil izplačan v roku 14 let. Za 25% so kreditne zadruge dobile državne obveznice po 3% obrestni meri, razliko 25% pa so zadruge morale kriti iz svojih rezervnih skladov.¹¹

---

10 Vladimir Murko: O zadružnih zvezah, Denarni zavodi in zadrugarstvo, Krajevni leksikon Dravske banovine, Ljubljana 1947 in Vlado Valenčič, Pregled našega zadružnega gibanja in stanja, Spominski zbornik Slovenije, Ljubljana 1939.

11 Branko Oblak: Kreditne zadruge ormoškega območja 1906–1948, Publikacije Zgodovinskega arhiva na Ptuj, Ptuj 1986, str. 4.

Novi zadružni zakon iz leta 1937 je prinesel kreditnim zadrugam nekatere omejitve pri njihovem poslovanju, spremembo glasovalnih pravic in obveznost nalaganja denarja v druge kreditne ustanove.

3.2. Vrste zadrug po dejavnosti

Na pobudo dr. Josipa Vošnjaka so na Slovenskem začeli ustanavljati najprej hranilnice na zadružni osnovi po češkem vzgledu. Delo je nato nadaljeval njegov brat Mihael Vošnjak, ki je kot praktik uresničeval Josipove ideje, zato ga upravičeno štejemo za očeta zadružništva na Slovenskem.¹²

Prve hranilnice je ustanovil v Ljutomeru (1872), Kranju in Postojni, v Ormožu pa je bila kot prva ustanovljena Ormoška hranilnica in posojilnica, leta 1876.¹³

Po ustanovitvi »ormoške posojilnice« je nastal zastoj pri ustanavljanju posojilnic, čeprav je se je že začel uveljavljati zadružni zakon iz leta 1873. Pred tem so se zadruge ustanovljale po zakonu o društvih iz leta 1852. Vzrok za zastoj je bilo razbito in neenotno zadružno gibanje v Sloveniji.

Kot povsod na Slovenskem je bilo tudi na ormoškem območju največ kreditnih zadrug, poleg njih so bile še nabavno-prodajne zadruge ter zadruge za pospeševanje neke določene veje gospodarstva. V Ormožu in okolici so bile te dejavnosti vinogradništvo, trsnicarstvo in živinoreja. Med obema vojnama so odpirali zadružne elektrarne, ki so bile slovenska posebnost in so skrbele za elektrifikacijo krajev, v katerih so nastale. Ni pa se razvilo delavsko zadružništvo, ki se je razvilo v bolj industrijskih krajih; delavski konzumi, delavske pekarnice in podobne oblike za cenejšo oskrbo. Ustanovljena je bila le ena agrarna zadruga ali t. i. agrarna zajednica, ki je povezala agrarne interesente, da bi dobili veleposestniško zemljo na podlagi agrarne reforme v Kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev.¹⁴

Značilnost ormoškega območja je tudi viničarska zadruga. V celotnem zadružnem registru Okrožnega sodišča v Mariboru sta le dve taki zadrugi, druga je še v ljutomerskem sodnem okraju.

---

¹² Prav tam.

¹³ Prav tam.

¹⁴ Emica Ogrizek, Gradivo za zgodovino zadružništva v Ormožu in okolici, zbornik Ormož skozi stoletja V, str. 386, Ormož, 2005.

Z ustanovitvijo zadruga se je zgradil tudi en Sokolski dom, in sicer v Središču ob Dravi.¹⁵

4. Pregled zadrug ormoškega sodnega okraja do leta 1945

4.1 Kreditno zadružništvo

Omenjeno je že bilo, da so se na ormoškem območju ustanavljale najprej kreditne zadruga. Pri teh zadrugah je šlo za prostovoljno združenje neomejenega števila članov. Zadruga so upravljali zadružniki sami po načelu samouprave in enakopravnosti. Namen teh zadrug je bil, da po načelu samopomoči pospešujejo gospodarstva svojih članov s podeljevanjem kreditov, s pospeševanjem varčevanja v obliki hranilnih vlog ter opravljanje drugih denarnih poslov.

Ljudska hranilnica in posojilnica v Ormožu (Zadr. I 72)

Ustanovitvena skupščina je bila že leta 1875, formalno pa je bila zadruga ustanovljena 2. januarja 1876. Ob ustanovitvi se je imenovala Friedauer Spar- und Vorschussverein, r.G.m.b.H.

Leta 1883 je omejeno jamstvo zamenjala z neomejenim in 12. aprila 1892 dobila slovensko ime »Ormoška posojilnica, r.z.z.n.z.«. Ta naziv je imela do leta 1925, ko se je preimenovala v Ljudsko hranilnico in posojilnico v Ormožu in pod tem imenom je nato delovala vse do začetka II. svetovne vojne. Prvi načelnik je bil Ivan Geršak, notar v Ormožu. Člani so vplačali razmeroma visoke deleže – 25 goldinarjev, dopustna so bila posojila na menico.

V devetdesetih letih 19. st. je posojilnica kupila lastno hišo. Politično je bila na strani stroslovencev. Denar v posojilnico so nalagali Zadružna elektrarna, Združenje obrtnikov, Konjerejsko društvo, Združenje mlinarjev in žagarjev, Prosветni dom, Okrajna kmečka zadruga in drugi.

Med II. svetovno vojno posojilnica ni poslovala, njene posle je opravljala »rajfaznovka«. Okupator je vse nepremičnine, ki so bile v lasti posojilnice, prodal. Leta 1946 se je posojilnica združila v Hranilnico in posojilnico Ormož, ki je bila tudi njen likvidator.¹⁶

---

15 Emica Ogrizek, Gradivo za zgodovino zadružništva v Ormožu in okolici, zbornik Ormož skozi stoletja V, str. 386, Ormož, 2005,

16 Branko Oblak: Kreditne zadruga ormoškega območja 1906–1948, Publikacije Zgodovinskega arhiva na Ptuj, Ptuj 1986.

Okrajna posojilnica v Ormožu (Zadr. II 44/60)

Zadruga z neomejeno zavezo je bila ustanovljena 28.5.1899(?),¹⁷ prvi načelnik je bil dr. Ivan Omulec, odvetnik v Ormožu. Dajala je posojila tudi na menico, kar jo uvršča v zadruge Schulze-Delitschevega tipa.

Njen delokrog je bil celoten bivši sodni okraj Ormož. Posojilnica je bila v rokah mladostencev.

Posojilnica je poslovala zelo dobro in je kupila kar nekaj nepremičnin. Na Glavnem trgu v Ormožu je kupila enonadstropno hišo. Pritličje je bilo v najemu Dijaškega internata nižje gimnazije v Ormožu. Posojilnica je imela v lasti tudi hišo, št. 75, na Glavnem trgu (parc. št. 51). V pritličju te hiše je bil prvi lokal, po vojni pa sta bili tu še pisarna Upravne narodne imovine ter Ljudska čitalnica in knjižnica. V hiši, št. 85 (vlož. št. 38, k.o. Ormož); pri cerkvi Sv. Jakoba so bile prej obrtne delavnice in z njo je prav tako upravljala posojilnica.

Vrednost vseh treh hiš je leta 1941 znašala 855.260 din.

Posojilnica je imela v lasti tudi zemljiške parcele v Ivanjkovcih in Žerovincih v velikosti 5,4 ha. Posojilnica je ob začetku II. svetovne vojne imela kar 1138 članov. Med vojno ni več samostojno poslovala, leta 1946 pa se je združila s Hranilnico in posojilnico Ormož.¹⁸

Kmetska hranilnica in posojilnica v Ormožu (Zadr. I 17)

Zadrugo z neomejeno zavezo so ustanovili pristaši Samostojne kmečke stranke 25.10.1925. Med svojimi nalogami je imela tudi opravljanje konverzije hipotekarnih dolgov ter oskrbo članov z raznimi potrebščinami. Višina deleža je bila 25 din, jamstvo je bilo neomejeno. V času II. svetovne vojne je njene posle vodila »rajfajznovka«, po osvoboditvi jo je prevzela Ljudska hranilnica in posojilnica Ormož. Zadruga je imela ob pripojitvi 460 članov.

Hranilnica in posojilnica v Ormožu

Hranilnica in posojilnica v Ormožu je pravni naslednik vseh kreditnih zadrug v mestu Ormož.

---

¹⁷ Brane Oblak v publikaciji navaja letnico 1898, številka sodne registracije pri Okrožnem sodišču v Mariboru, II 44/60.

¹⁸ Branko Oblak, Kreditno zadružništvo na ormoškem območju, Ormož skozi stoletja III, str. 239–246, Ormož 1988.

Ustanovljena je bila januarja 1947, z namenom valorizirati vse kreditne zadruge na ormoškem območju. Ker v Ormožu ni bilo ustanovljeno Poverjenišstvo odbora za likvidacijo kreditnih zadrug, je vse posle v zvezi z likvidacijo kreditnih zadrug opravljala Hranilnica in posojilnica v Ormožu. Po likvidaciji kreditnih zadrug je Hranilnica in posojilnica v Ormožu v drugi polovici leta 1947 prenehala z delom.

Posojilnica za Sv. Miklavž in okolico (Zadr. I 32)

Ustanovljena je bila 22.4.1897 kot zadruga z neomejeno zavezo (jamstvo od leta 1938 dalje). Prvi načelnik je bil Franc Štampar. Zadruga je prešla leta 1937 v likvidacijo na podlagi Uredbe o zaščiti kmetijskih kreditnih zadrug. Dokončana je bila leta 1948, postopek pa je bil dolgotrajen zaradi zaščite kmečkih dolgov.

Ljudska hranilnica in posojilnica pri Sv. Miklavžu pri Ormožu (Zadr. II 28)

Ustanovljena je bila 19.12.1925 kot Hranilnica in posojilnica pri Sv. Miklavžu. Prvi načelnik je bil Peter Mlinarič, posestnik s Kajžarja. Od ustanovitve in vse do II. svetovne vojne se je imenovala Posojilnica za Sv. Miklavž in okolico, registrovana zadruga z neomejenim jamstvom.

Leta 1941 je bila likvidirana, ustanovljena je bila Raiffeisenkasse Kaisersberg, vendar hranilnica in posojilnica ni več zaživela, saj je imela samo 14 članov. Rajfajznovka je ustvarila 847 RM primanjkljaja, zato po vojni ni več poslovala.

Hranilnica in posojilnica pri Sv. Tomažu pri Ormožu (Zadr. I 6)

Ustanovljena je bila 18.6.1906 za župnijo Sv. Tomaž in nekaj okoliških župnij. Bila je zadruga z neomejeno zavezo. Prvi načelnik je bil Janko Škrlec. Namen je bil sprejemanje hranilnih vlog, izdajanje posojil z osebnim poroštvom in na zastavo. Hranilnica si je kupila lastno hišo, v lasti pa je imela tudi mestno tehtnico. Vrednost njenih nepremičnin je leta 1941 znašala 78.000 din. Hranilnica je imela tega leta 247 članov. Med vojno je njena naslednica Raiffeisenkasse vse njene nepremičnine prodala Občini Tomaž, tako da ni več poslovala in jo je likvidirala Hranilnica in posojilnica Ormož.

Kmečka hranilnica in posojilnica v Sv. Tomažu pri Ormožu (Zadr. I 56)

Ustanovljena je bila 28.3.1911, v sodni register pa je bila vpisana 11. aprila 1911 kot zadruga z neomejeno zavezo. Prvi načelnik je bil Alojz Majcen. Marca 1941 je imela 268 članov. Zaradi likvidacije kmečkih dolgov je tudi ta hranilnica postala pasivna in je tako pričakala tudi drugo svetovno vojno. Zaradi zamenjave denarja je hranilnica prijavila vojno škodo v višini 112. 209 din. Po vojni ni več poslovala.

Op: Med II. svetovno vojno je bil pri Tomažu ustanovljen nemški denarni zavod Raiffeisenkasse Thomasberg, ki je pod svoje okrilje združil obe hranilnici in posojilnici.

Hranilnica in posojilnica v Središču ob Dravi (Zadr. I 41)

Ustanovljena je bila 31.1.1907 kot zadruga z neomejeno zavezo, Schulze-Delitschevega tipa in kot članica Zadrugne zveze v Celju.

Prvi načelnik je bil Jožef Šinko, posestnik in župan iz Središča ob Dravi. Namen je bil oskrbovanje članov s kreditom za nizke obresti, uporabljala se je tudi menica. Poslovala je zelo uspešno in je imela leta 1936 kar 863 članov ter 2,3 milijona hranilnih vlog in 800.000 din rezervnega sklada. Hranilnica je imela tudi lastno hišo, ki je bila zgrajena leta 1931 za 600.000 din.

Z revalorizacijo in prodajo nepremičnin KLO Središče ob Dravi je bila hranilnica likvidirana.

Kmečka hranilnica in posojilnica v Središču ob Dravi (Zadr. I 145)

Ustanovljena je bila 18.11.1912. Najprej je imela sedež v Grabah. Prvi načelnik je bil Ivan Kočevar, posestnik iz Obreža. Namen je bil spodbujanje članov k varčnosti, oskrbovanje z zadružnim kreditom. Med vojno je njene posle prevzela Raiffeisenkasse Polstrau, ki je bila ustanovljena 6.7.1942.

Kmečka hranilnica pri Sv. Bolfenku pri Središču (Zadr. II 47)

Ustanovljena je bila 29.11.1908 kot zadruga z neomejeno zavezo, v sodni register je bila vpisana 20. decembra 1908. Prvi načelnik je bil Jožef Munda, posestnik iz Vodrancev, hranilnica pa je poslovala v njegovi viničariji v Jastrebcih.

Hranilnica je že prvo leto pokazala izvrstne rezultate, saj je ustvarila 107.000 kron prometa. Ustanovili so jo klerikalni krogi.

Narodna hranilnica in posojilnica pri Sv. Bolfenku pri Središču (Zadr. I 16)

Je odgovor liberalcev na ustanovitev klerikalne hranilnice. Ustanovljena je bila 4.12.1908, poslovati pa je začela 14 dni po ustanovitvi klerikalne posojilnice. Prvi načelnik je bil Franc Zabavnik, posestnik iz Vodrancev. Poleg hranilnih in kreditnih opravil je zadruga skrbela še za prodajo pridelkov članov ter njihovo oskrbo. Leta 1938 je bil zadrugi odobren odlog plačil.

Hranilnica in posojilnica v Svetinjah (Zadr. II 23)

Ustanovljena je bila 1.10.1908, v register pa je bila vpisana 28. oktobra 1908 kot zadruga z neomejeno zavezo. Prvi načelnik je bil Anton Jerebič, posestnik iz Ivanjkovec. Namen zadruga je bil spodbujanje članov k varčnosti, sprejemanje hranilnih vlog, preskrba z združenim kreditom.

Ob ustanovitvi je zadruga štela 41 članov, leta 1914 pa 88 članov. Leta 1928 je število članov naraslo na 140. Leta 1937 je postala hranilnica zaradi prevzema kmečkih dolgov pasivna in vse do okupacije praktično ni poslovala. Tudi po osvoboditvi hranilnica in posojilnica ni več poslovala.

Hranilnica in posojilnica Velika Nedelja

Ustanovna skupščina je bila leta 1908, v sodni register pa je bila vpisana 1. decembra 1908. Svoje prostore je imela v šoli pri Veliki Nedelji. Uradne dneve je imela vsako nedeljo po maši.

Ob ustanovitvi je imela hranilnica in posojilnica 68 članov, leta 1914 pa že 201 člana. Pred II. svetovno vojno je bilo članov 345. Hranilnica in posojilnica je poslovala uspešno in je v veliki meri pripomogla h gospodarski trdnosti njenih članov in drugih subjektov. Tako je na primer leta 1920 Gospodarski zadrugi za ormoški okraj posodila 100.000 kron za nabavo raznega blaga, ki se je hitro dražilo. V drugi vojni je bilo delovanje hranilnice prekinjeno in tudi po vojni ni več poslovala.

Hranilnica in posojilnica Sv. Lenart pri Veliki Nedelji (Podgorci)

Delovala je že pred II. svetovno vojno, vendar arhivsko gradivo ni ohranjeno. Med okupacijo je poslovala v zelo skromnem obsegu, saj je imela samo 16 članov. Plačilni promet je bil majhen, saj se je denar moral nalagati pri Raiffeisen-Zentralkasse v Grazu. Po osvoboditvi je posojilnica ostala brez sredstev in je prenehala poslovati.

4.2 Ostale oblike združnega organiziranja

Agrarna zajednica v Cvetkovcih (Zadr IV 53)

Bila je zadruga z neomejeno zavezo, ustanovljena 5.5.1929. Prvi načelnik je bil Alojz Senica, posestnik iz Cvetkovcev. Namen zadruga je bil izvedba nalog agrarne reforme, likvidacija odnosov in obveznosti, nastalih med državo in člani zadruga zaradi agrarne reforme. Leta 1940 ji je bila odobrena zunajkonkurzna likvidacija na podlagi uredbe o zaščiti kmetijskih kreditnih zadrug iz leta 1934.

Vinarska zadruga »Jeruzalem« v Ivanjkovcih (Zadr. II 42)

Zadruga z omejeno zavezo, ki je bila ustanovljena 3.9.1925. Prvi načelnik je bil Lovro Petovar, veleposestnik v Ivanjkovcih. Namen zadruge je bil posredovanje pri prodaji vina in drugih pridelkov na debelo, izobraževanje članov, prirejanje razstav, licitacij.

Zadružna elektrarna v Ivanjkovcih (Zadr. I 27)

Zadruga z omejeno zavezo je bila ustanovljena 10.5.1926. Prvi načelnik je bil Lovro Petovar, veleposestnik v Ivanjkovcih.

Namen zadruge je bil dobava električnega toka, izvajanje potrebnih instalacij, nabava svetilk in drugega materiala.

Strojna zadruga na Lešnici (Zadr. II 36)

Ustanovljena je bila 5.7.1934. Bila je zadruga z omejeno zavezo. Prvi načelnik je bil Matija Podgorelec, mizar in posestnik na Lešnici. Namen zadruge je bil nabava kmetijskih strojev in njihovo posojanje članom.

Agrarna kreditna zadruga v Ormožu. (Zadr. I 77)

Kot zadruga z omejeno zavezo je bila ustanovljena 21.6.1939. Prvi predsednik upravnega odbora je bil Martin Skoliber iz Pušencev. Namen je bil spodbujanje varčevanja, dajanje posojil, posredovanje v zavarovalnih opravilih.

Gospodarska zadruga za ormoški okraj (Gen. II 59)

Ustanovljena je bila 20.9.1919 kot zadruga z omejeno zavezo. Prvi načelnik je bil Ivan Petek, veleposestnik na Hardeku. Namen zadruge je bil prodaja in predelava kmetijskih pridelkov in oskrbovanje s potrebščinami za gospodarstvo. Leta 1933 se je občni zbor zadruge odločil za likvidacijo zaradi gospodarske krize.

Kletarsko društvo v Ormožu (Zadr. I 65)

Zadruga z omejeno zavezo je bila ustanovljena 18.9.1898. Prvi načelnik je bil Franc Hanželič, posestnik s Hardeka. Predmet poslovanja je bil kupovanje in prodaja grozdja ali vina, naprava vzornih vinogradov, pivnic in kleti. Je ena redkih zadrug, ki ni bila razpuščena med okupacijo; takrat se je imenovala Wein-Kellereigenossenschaft. Kot taka je bila izbrisana iz registra leta 1945, njena pravna naslednica je postala Vinarska zadruga Ormož.

Vinarska posredovalna zadruga v Ormožu (Zadr. IV 37)

Ustanovljena je bila 9.12.1928 kot zadruga z omejeno zavezo. Prvi načelnik je bil Ivan Rojs. Namen zadruge je bil skupna prodaja vinskega pridelka, zatiranje mešanja vina s kemikalijami in šmarnico, pospeševanje vzornega vinogradništva in kletarstva.

Konjerejska zadruga za noriško plemensko pasmo za Ormož in okolico (Gen. II 37)

Ustanovljena je bila 10.12.1910 kot Pferdezüchtgenossenschaft des norischen Pferden für Friedau und Umgebung. Bila je zadruga z omejeno zavezo. Prvi načelnik je bil grof Wilhelm Wurmbrand, graščak v Ormožu. Namen zadruge je bil dvig konjereje, ureditev rodovniških knjig, pomoč pri nakupu plemenskih kobil. Delež je bil 20 kron, jamstvo zadružnikov pa tridesetkratna vrednost deleža. Leta 1925 so zadružniki sprejeli sklep o likvidaciji, iz registra je bila izbrisana leta 1929.

Zadružna elektrarna v Ormožu (Zadr. II 27)

Ustanovljena je bila 19.6.1922 kot zadruga z omejeno zavezo. Prvi načelnik je bil Ivan Veselič, veleposestnik v Ormožu. Namen zadruge je bil dobava električnega toka, nabava inštalacij, svetilk. Delež je bil 200 kron. Premoženje zadruge je leta 1947 pripadlo Državnim elektrarnam Ljudske republike Slovenije.

Kmetijska zadruga v župniji Središki (Gen. I 59)

Ustanovljena je bila 7.1.1900. Zadruga z omejeno zavezo je imela sedež na Grabah. Prvi načelnik je bil Ivan Ravšl, posestnik iz Obreža. Namen zadruge je bil skupno kupovanje potrebščin za poljedelstvo, skupna prodaja, posredovanje. Zadruga je prešla v likvidacijo leta 1903.

Gospodarska zadruga v Središču ob Dravi (Zadr. I 93)

Ustanovljena je bila 22.4.1900. Prvi načelnik zadruge z omejeno zavezo je bil Ivan Kolarič, posestnik iz Središča ob Dravi. Namen zadruge je bil skupno kupovanje potrebščin, prodaja pridelkov, posredovanje.

Vinska in sadjarska zadruga v Središču ob Dravi (Zadr. V 43)

Ustanovljena je bila 20.11.1932 kot zadruga z omejeno zavezo. Prvi načelnik je bil Ante Tkalec, posestnik iz Obreža. Namen zadruge je bil prodaja sadja, grozdja, mošta in vina članov. Občni zbor je sprejel sklep o likvidaciji zadruge leta 1939.

Zadruga za rejo bikov v Središču ob Dravi (Gen. I 75)

Ustanovljena je bila 29.4.1902. Prvi načelnik zadruge z omejeno zavezo je bil Ivan Kolarič, posestnik iz Središča ob Dravi. Namen zadruge je bil dvig govedoreje z nakupom plemenskih bikov pincgavske pasme. Leta 1939 je zadruga prešla v likvidacijo.

Konjerejska zadruga za noriškega konja za Središče ob Dravi (Gen. II 36)

Ustanovljena je bila 18.2.1910 kot Pferdezuchtgenossenschaft des norischen Pferdes für Polstrau. Bila je zadruga z omejeno zavezo. Prvi načelnik je bil Ivan Kolarič, posestnik iz Središča ob Dravi. Namen je bil dvig konjereje, ureditev rodovniških knjig za noriško pasmo, ureditev skupnih tekališč, travnikov. Zadruga je bila leta 1943 izbrisana po uradni dolžnosti, ker ni delovala že od prve svetovne vojne dalje.

Stavbna zadruga »Sokolski dom« v Središču (Gen. II 109)

Ustanovljena je bila 1.10.1922. Bila je zadruga z omejeno zavezo. Prvi načelnik je bil Franjo Kočevar, trgovec in veleposestnik v Središču ob Dravi. Namen zadruge je bil gradnja in vzdrževanje sokolskega doma. Leta 1927 se je občni zbor odločil za likvidacijo zadruge, ker je dosegla svoj namen. Sokolski dom je bil zgrajen, stroški vzdrževanja pa majhni, da zadruga zaradi njih ni bila več potrebna.

Trsničarska zadruga za župnijo Sv. Bolfenk pri Središču (Gen. I 128)

Ustanovljena je bila 2.9.1908 kot zadruga z omejeno zavezo. Prvi načelnik je bil Ivan Tomažič, posestnik na Vitanu. Namen zadruge je bil skupna nabava in pridelovanje za vse potrebe umnega trsničarstva, skupna prodaja sadik in drugih pridelkov. Leta 1920 se je v register vpisal zaznamek, da zadruga dejansko ne obstaja več od leta 1912, ko je njeno članstvo veliko izgubilo zaradi pravnih stroškov proti prejšnjemu vodstvu.

Vinarska zadruga »Ljutomerčan« za ljutomerski in ormoški okraj pri Sv. Bolfenku pri Kogu (Gen. II 86)

Ustanovljena je bila 1.7.1921. Bila je zadruga z omejeno zavezo. Prvi načelnik je bil Robert Košar. Namen zadruge je bil razvoj umnega kletarstva in vinarstva, ustanovitev vzorne vinske kleti, reklamiranje ljutomerskih vin, morebitno širjenje združne dejavnosti tudi na sadjarstvo. Občni zbor je leta 1933 sprejel sklep o likvidaciji, ki pa se ni končala zaradi kmečke zaščite.

Gozdna, pašniška in vinogradniška zadruga Sv. Bolfenk pri Središču (Zadr. V 12)

Ustanovljena je bila 13.7.1931. Prvi načelnik je bil Franc Rizman, posestnik v Lačavesi. Namen je bil združevanje kmetov zaradi dodeljene veleposestniške zemlje na podlagi zakona o likvidaciji agrarne reforme iz leta 1931. Predlog za njen izbris iz registra leta 1937 je bil zavrnjen zaradi neizpeljane likvidacije. Izkazalo se je, da zadruga sploh ni začela poslovati, ker ni imela sredstev.

Agrarna kreditna zadruga pri Sv. Lenartu pri Veliki Nedelji (Zadr. I 75)

Ustanovljena je bila 11.6.1939 kot zadruga z omejenim jamstvom. Prvi predsednik upravnega odbora je bil Simon Žuran, posestnik iz Podgorcev. Namen zadruge je bil spodbujanje varčevanja, podeljevanje posojil, posredovanje v zavarovalnih opravilih.

Nabavna in prodajna zadruga pri Sv. Tomažu pri Ormožu (Zadr. II 20)

Ustanovljena je bila leta 1939. Bila je zadruga z omejenim jamstvom. Prvi načelnik je bil Franc Brumec, posestnik v Savcih. Namen zadruge je bil prevzemanje kmetijskih pridelkov in njihovo vnovčevanje preko Osrednje kmetijske zadruge v Mariboru, nabava potrebščin za gospodarstvo, podpora novim nasadom.

Zadružna elektrarna v Veliki Nedelji (Zadr. I 117)

Ustanovljena je bila 11.2.1940 kot zadruga z omejenim jamstvom. Prvi predsednik upravnega odbora je bil Franc Medik, trgovec iz Velike Nedelje. Namen je bil dobava električnega toka, skrb za inštalacije, nabava svetilk.

Viničarska gospodarska zadruga Vinski vrh (Zadr. IV 47)

Ustanovljena je bila 16.3.1929. Šlo je za zadrugo z omejeno zavezo. Prvi načelnik je bil Jože Košnik, viničar z Vinskega Vrha. Namen je bil ustanavljanje trsnic in drevesnic za viničarje, podpiranje hišnih obrti, nabava hišnih potrebščin, oskrbovanje stavb. Leta 1931 je občni zbor zadruge ugotovil, da le-ta nima sredstev za nadaljnji razvoj in je sprejel sklep o likvidaciji.

5. Zadružništvo med II. svetovno vojno

Nemški okupator je obstoječi zadružni mreži na slovenskem Štajerskem zadal hud udarec. Med prvimi ukrepi šefa civilne uprave za Spodnjo Štajersko je bila zaplemba premoženja slovenskih ustanov. Kreditne zadruge so razpustili z odredbo, dne 19. maja 1941, ostale gospodarske zadruge pa so razpustili na podlagi nemškega zakona iz leta 1934.

Izbris iz registra so izvedla nemška sodišča, ki so jih obnovili leta 1943. Namesto ukinjenih kreditnih zadrug so nastale nekatere »raifejznovke«, zadruge z neomejenim jamstvom, ki so se združevale v Verbands der Südmärkischer landwirtschaftlichen Genossenschaften – ta zadružna zveza je tudi razpolagala z zaplenjenim premoženjem kreditnih zadrug. Iz ormoškega območja so se ohranili spisi za sedem »raifejznovk« (Raiffeisen Kasse), v njih pa so le podatki, ki so jih te zadruge posredovale ob vpisu v register. Od starih zadrug se je med okupacijo ohranilo Kletarsko društvo v Ormožu, seveda pod nemškim imenom.

Raiffeisenkasse Friedau

Ustanovljena je bila oktobra 1941, v sodni register pa je bila vpisana leto kasneje. Članski delež je znašal 50 RM.

Bila je članica Raiffeisen-Zentralkasse Südmark. Denarni promet je znašal okrog 3 milijone RM letno. Novih članov zadruga ni pridobila in je imela leta 1945 samo 25 **članov**. Po osvoboditvi je bila razpuščena, poslovanje pa je prevzela Kmečka hranilnica in posojilnica v Ormožu.

Delovale so še:

Raiffeisenkasse Polstrau,

Raiffeisenkasse Kaisersberg,

Raiffeisenkasse Thomasberg,

Wein-Kellereigenossenschaft Friedau.

6. Zadružništvo po II. svetovni vojni

Po vojni se je uveljavil drugačen tip zadružništva. Formalno so sicer ukinili ukrepe, ki jih je uveljavil nemški okupator. V Ormožu so leta 1946 združili Ljudsko hranilnico in posojilnico v Ormožu, Okrajno posojilnico v Ormožu ter Kmetsko hranilnico in posojilnico v Ormožu v eno kreditno zadrugo.

Leta 1947 so prešle z uredbo vlade Ljudske republike Slovenije v likvidacijo vse slovenske kreditne zadruge in leta 1955 so jih kot po tekočem traku izbrisali iz sodnega registra. Ukinjene so bile tudi zadružne elektrarne, njihovo premoženje pa je prešlo pod Državne elektrarne Slovenije.

V Ormožu je postopke likvidacije zadrug vodilo Poverjenišstvo za likvidacijo kmetijskih zadrug. Na ormoškem območju je bilo likvidiranih 9 kreditnih zadrug. Vrsta gospodarskih,

za določeno panogo specializiranih zadrug se po vojni ni več obnovila. Začela se je doba socialističnega združništva.

Bistvena razlika med klasičnim in socialističnim združništvom je v tem, da je prvo temeljilo na prostovoljni osnovi, država je nanj vplivala tako, da je zakonsko urejala to področje, sicer pa je posegala v delo zadrug z davčnimi ukrepi, tako da je spodbujala združništvo in nagrajevala zadruge, ki so krepile svoje rezervne sklade, namesto da bi delile dobičke in nagrajevale vodstva.

Socialistično združništvo je bilo državno dirigirana oblika, kar je vidno tudi v sodnem registru, v katerega se naenkrat vpiše množica t. i. »naproz« (nabavne in prodajne zadruge), ki se nato množično preoblikujejo v kmetijske zadruge.

Po vojni so sprva novi voditelji poskušali na vasi udejanjati nadvse oprezno politiko, saj so v Temeljnem zakonu o zadrugah, ki je bil sprejet leta 1946, zapisali, da so zadruge »prostovoljne gospodarske organizacije delovnega ljudstva«.

Še oktobra 1947 je Tito zatrjeval: »Kar zadeva govorice o odvzemanju zemlje, recite kmetom, da je to čista laž. Nihče kmetom ne bo jemal zemlje, kajti komu jo bomo za vraga dali.«¹⁹

V začetku naslednjega leta je bil Tito še ogorčen zaradi nekaterih trdih potez do agrarnega prebivalstva in je sodelavce opozarjal, da je treba voditi oprezno politiko do kmetov: »Kmetov ne smemo spravljati v nejevoljo, kajti kdo se ti bo jutri boril v morebitni vojni. Ne smemo uvajati ukrepov, ki smo jih med vojno kritizirali. Ne sme se dogajati, da se kmetom odvzema zaprežna živina ali se jim proda edina krava, kajti kaj bomo imeli od kmeta, če mu prodamo kravo.«²⁰

Toda to so bile zgolj besede in neučinkovita opozorila Tita ter tudi Kardelja in Bakariča. Prevladalo je mnenje, da so kmetje kulaki, ki jih je treba uničiti, da bo zmagal socializem. Zato je nadaljnji razvoj širil prisilno ustanavljanje kmečkih delovnih zadrug. Seveda so se kmetje takšni prisilni kolektivizaciji uprli. Na njihovo nasprotovanje je oblast odgovorila tako, da so tistim, ki bi vstopili v zadruge, obljubili, da jih bodo po treh letih lahko zapustili. Ideologi socialističnega združništva so namreč upali, da bodo v teh treh letih kmetje sami spoznali »prednosti« kolektivnega gospodarstva.

---

19 V. Dedijer, Novi prilozi, III, n.d., str. 243.

20 J. Pirjevec, Tito in tovariši, Cankarjeva založba, Ljubljana 2011, str. 278.

Število zahtev po izstopih iz KDZ je naraščalo iz dneva v dan. Oblasti so se na to odzvale najprej s propagando proti »razrednim sovražnikom«, pozneje pa s hudimi psihološkimi in drugimi pritiski.²¹

Po bridkih izkušnjah na začetku petdesetih let, ko se je Jugoslavija (tudi zaradi hude suše) znašla na robu lakote, se je oblast leta 1953 končno le odrekla prisilni kolektivizaciji v strahu, da bi ne prišlo do oborožene vstaje. Odnos do kmeta pa je ostal še desetletja sumničav in mačehovski.²²

V takšnih razmerah kmetje niso mogli živeti od svoje zemlje in so si morali iskati delno zaposlitev v industriji in gradbeništvu.

Konec marca 1953 je vlada izdala dekret o reorganizaciji kmetijskih zadrug. Ta ukrep sta predlagala Kardelj in Đilas, vendar so se Tito in še nekateri drugi »izvedenci« temu dolgo časa upirali predvsem iz ideoloških razlogov, ker so bili prepričani, da je socializem mogoče graditi samo z močnim proletariatom, ki ga je treba v Jugoslaviji ustvariti s tem, da se kmetje prelevijo v delavce.²³

Sprejem dekreta je praktično pomenil konec ideološke vojne proti kmetom, saj je dovoljeval razpustitev zadrug in ponovno organizacijo zasebnih gospodarstev.²⁴

Takoj po sprejemu dekreta je prišlo do množičnega bega iz »kolektivnih kmetij«, kar je izzvenelo kot očiten protest proti uvajanju socializma na vasi.

Toda proces liberalizacije je doživel velik zastoj zaradi silnega nasprotovanja lokalnih partijskih veljakov, zadružnih birokratov in tudi zaradi ubožnih kmetov brez zemlje, saj so v ukrepih videli napad na svoje eksistenčne interese.²⁵

Ker so bili ti »brezzemljaši« številni udeleženci NOB, je oblast že 22. maja 1953 sprejela vrsto dodatnih ukrepov, ki so izničili pozitivne posledice, na katere se je računalo zaradi odprave kolektivizacije.

---

21 J. Pirjevec, Tito in tovariši, Cankarjeva založba, Ljubljana 2011, str. 279.

22 J. Pirjevec, Tito in tovariši, Cankarjeva založba, Ljubljana 2011, str. 279.

23 V. Velebit, Svjedok, n.d.str.171.

24 J. Pirjevec, Tito in tovariši, Cankarjeva založba, Ljubljana 2011, str. 344.

25 Prav tam.

Tako je bila omejena količina orne zemlje, ki naj bi jo imela posamezna družina na komaj deset hektarjev (v gorskih območjih na 20), uveden je bil nov sistem davkov, ki je zagotavljal možnost pritiska na zasebnike. Ohranjen je bil nadzor nad prodajo kmetijskih pridelkov, v kali je bila zatrta možnost zdravega gospodarskega razvoja na podeželju.

Kmetje so še dolgo časa veljali kot zaostal in nazadnjaški element, ki ni zmožen sodelovati pri gradnji samoupravnih odnosov.²⁶ Zato so jih izolirali in jim odrekli vsako možnost, da zastopajo svoje interese, v upanju, da bo napredujoča industrializacija sama po sebi rešila problem osebne lastnine na podeželju.²⁷

Kmetje so morali čakati vse do oktobra 1970, da je ZKJ sprejela resolucijo, s katero je kmete poskušala vključiti v jugoslovansko samoupravno tkivo kot enakopravne državljane, čeprav se zemljiški omejitvi na 10 ha ni odpovedala.

Klub spoznanju, kako napačna je politika, ki gradi samo na hitri industrializaciji, ne pa tudi na obnovi kmetijstva, se oblast ideoloških strahov pred »kulaki« ni mogla otresti.

6.1 Splošne zadruge

Tako kot drugod po Sloveniji se je razvoj splošnega zadružništva na ormoškem območju začel takoj po osvoboditvi leta 1945. Ustanovljene so bile prve **splošne kmetijske zadruge**. Največji razmah splošnega zadružništva je značilen za leti 1947 in 1948, ko je nastala množica preoblikovanih in novih kmetijskih zadrug (v nadaljevanju KZ).

Splošne KZ so ustanavljali po vaseh na osnovi vloženega deleža, z določenim večkratnim jamstvom.

Splošne KZ so imele razne pospeševalne odseke (npr. živinorejske, strojne...) pa tudi hranilno-posojilniško službo ter storitvene obrtne obrate.

Splošne KZ so prevzele vlogo bivših privatnih trgovcev in obrtnikov ter nalogo pospeševanja kmetijske proizvodnje na individualnih kmečkih gospodarstvih.

Zadružne ekonomije so bile praviloma manjše proizvodjalne enote (poljedelske, sadjarske, živinorejske) pri KZ.

---

26 J. Pirjevec, Tito in tovariši, Cankarjeva založba, Ljubljana 2011, str. 345.

27 Prav tam.

6.2 Specializirane zadruge

Tudi **specializirano zadružništvo**, ki je bilo organizirano za posamezne gospodarske dejavnosti, je zaživelo že takoj po II. svetovni vojni.

6.3 Kmetijske delovne (obdelovalne) zadruge (KDZ, KOZ)

Te oblike zadrug so bile organizirane po vzorcu ruskih kolhozov. Po nastanku ločimo dva tipa teh zadrug.

Prvi tip KDZ so ustanavljali bivši agrarni interesi in viničarji na površinah, ki so jih dobili iz sklada agrarne reforme. Drugi tip teh zadrug so ustanavljali individualni kmetje, ki so se na tak način marsikje hoteli izogniti visoki obvezni oddaji kmetijskih pridelkov in sorazmerno napetim davčnim dajatvam.

V prvem tipu KDZ se je uveljavljal kolektivni princip upravljanja, medtem ko so pri drugem tipu ohranili individualno gospodarjenje, saj jim je zadruga služila le za zunanjo formo.

Obe vrsti KDZ – KOZ sta zaradi ohranitve primitivnega načina obdelave razdrobljenih kmetijskih površin, pomanjkanja strokovnega kadra in kapitala, velikokrat pa tudi zaradi notranje neurejenosti in nediscipline članov gospodarili zelo slabo in kljub pomoči države poslovali z izgubo.

7. Kronološki pregled zadrug na ormoškem območju po II. svetovni vojni

7.1 Obdobje od 1945 do 1953

Nabavna in prodajna zadruga Ormož (Zadr. I 137)

Ustanovljena je bila 28. julija 1945. Sedež je imela na Mestnem trgu 3 v Ormožu. Obsegala je okoliš Velike Nedelje, Sv. Lenarta, Sv. Tomaža, Sv. Miklavža, Središča in Koga. Zadružni delež je znašal 150 dinarjev, člani so jamčili s 3-kratnim zneskom vplačanega deleža. Pristopnina je znašala 10 dinarjev. Pristopne izjave je že ob ustanovitvi podpisalo 838 članov.

Prvi predsednik je bil Ivan Masten iz Pušencev.

Zadruga se je leta 1948 preoblikovala v Kmetijsko zadrugo Ormož, ki je pod takšnim imenom poslovala vse do leta 1962, ko se je pripojila k takratnemu Kmetijskemu kombinatu Jeruzalem Ormož.

Vinarska zadruga Ormož (Zadr. II 83)

Je naslednica Kletarskega društva Ormož, ki je bilo ustanovljeno leta 1898. Ker je bilo med II. svetovno vojno vodstvo Kletarskega društva razpuščeno in so si ga prilastili dr. Brodar in drugi člani ormoškega kulturbunda, je bila na ustanovni skupščini, 10. septembra 1945, ki jo je vodil Martin Puklavec, ustanovljena Vinarska zadruga, z.o.j., Ormož. Ustanovitveno izjavo je podpisalo 26 ustanoviteljev. Ta zadruga je prevzela vso aktivo in pasivo Kletarskega društva Ormož. Zadrugni delež je znašal 50 dinarjev na hektar vinogradniške površine. Jamstvo je bilo 2-kratno.

Delavski svet VZ Ormož je na zasedanju 16. oktobra 1959 soglasno sklenil, da se Vinarska zadruga Ormož s 1.1.1960 pripoji k Vinogradniškemu gospodarstvu Jeruzalem Ormož.

Kmetijska zadruga Ormož (Zadr I 137; Zadr. I 72)

Nastala je leta 1948 iz preoblikovane Nabavne in prodajne zadruge Ormož. Že 1. maja tega leta so v Ormožu v sklopu upravne zgradbe odprli sodobno urejeno trgovino. Zadruga je bila večino časa organizirana po naslednjih področjih dejavnosti:

- blagovni promet,
- kmetijstvo,
- mesnica s klavnico,
- gozdarstvo (od aprila 1961).

Zadruga je ob pripojitvi h KK Jeruzalem v letu 1962 zaposlovala 102 delavca.

Vinogradniška zadruga, z.o.j., Svetinje

Ustanovljena je bila 10. februarja 1946. Leta 1948 se je preoblikovala v Vinogradniško obdelovalno zadrugo (VOZ) »Vinski vrhovi«, z.o.j., Veliki Brebrovnik. Vsi člani upravnega odbora so bili viničarji. Prvi predsednik je bil Peter Štrucl iz Brebrovnika. Članski delež je znašal 50 din, jamstvo je bilo 10-kratno.

Vinogradniška zadruga, z.o.j., »Kerenčič« Kog (Zadr. II 112)

Ustanovljena je bila 1. aprila 1946 s sedežem na Temnarju. Delovala je do 9. avgusta 1954, ko se je začel likvidacijski postopek. Zadruga je obsegala območje Sv. Miklavža, Hermance, Brebrovnik, Vuzmetince, Jastrebece, Vitan, Vodrance, Gomilo, Lačaves in **Stanetince (danes Hrvaška)**. Članski delež je znašal 50 din, jamstvo je bilo 10-kratno.

Vinogradniška zadruga, z.o.j., Litmerk

Ustanovljena je bila leta 10. februarja 1946, registrirana je bila 22.3.1946. in je imela zemljiško posest na Litmerku, Lešnici, Hardeku in v Ormožu. Pozneje je ta zadruga dobila posesti v Bratonečicah, Koračicah, Savcih, na Seniku, Lešnici, v Litmerku in v Rakovcih. Površina posesti je merila 100 ha in 69 a, ter 79,54 ha gozdov. Članski delež je znašal 50 din, jamstvo je bilo 10-kratno.

Nabavna in prodajna zadruga, z.o.j., Središče (Zadr. III 26)

Ustanovljena je bila 23. marca 1947 pod imenom Nabavna in prodajna zadruga, z.o.j., Središče. Območje njenega delovanja je sprva obsegalo Središče, Obrež, Grabe, Šalovce, Godenince, Vodrance in Vitan.

Leta 1948 je prišlo do decentralizacije velikih zadrug, zato se takrat osamosvoji in ustanovi KZ Obrež za območje Grab, Obreža in Šalovcev. Ta zadruga se 1959 ponovno priključi h KZ Središče. Marca 1960 se h KZ Središče pripoji še KZ Kog. Prvi upravnik je bil Franc Novak, računovodkinja pa Anica Munda. KZ Središče se je po sklepu zadružnega sveta z dne 18. januarja 1962 najprej pripojila h KZ Ormož (takrat se pripoji tudi KZ Tomaž), nato pa se tako združene zadruge pripojijo h KK Jeruzalem Ormož.

Pravi naval ustanavljanja zadrug na ormoškem območju se zgodi v letu 1948, ko se preoblikujejo prejšnje nabavne in prodajne zadruge v kmetijske zadruge, ustanovljenih pa je bilo tudi precejšnje število novih KZ. To je tudi leto, ko je bilo ustanovljenih največ KOZ (kmetijskih obdelovalnih zadrug) oziroma KDZ (kmetijskih delovnih zadrug).

Po podatkih iz zadružnega registra so bile v tem času ustanovljene naslednje splošne kmetijske zadruge:

- **Kmetijska zadruga Ormož (Zadr. I 137 in I 72),**
- **Kmetijska zadruga Ivanjkovci (Zadr. II 89),**
- **Kmetijska zadruga Obrež (Zadr. IV 8),**
- **Kmetijska zadruga Osluševci (Zadr. IV 128),**
- **Kmetijska zadruga Kog (Zadr. III 95; pri Zadr. 49/I),**
- **Kmetijska zadruga Ključarovci pri Ormožu (Zadr. IV 44),**
- **Kmetijska zadruga Lahonci (Zadr. V 32),**
- **Kmetijska zadruga Podgorci (Zadr. IV 29),**

- **Kmetijska zadruga Središče ob Dravi (Zadr. III 26),**
- **Kmetijska zadruga Sejanci (III 29),**
- **Kmetijska zadruga Šalovci (Zadr. III 10),**
- **Kmetijska zadruga Trnovci – Rucmanci (Zadr. IV 13),**
- **Kmetijska zadruga Tomaž (Zadr. III 7),**
- **Kmetijska zadruga Velika Nedelja (Zadr. III 51),**

Večino KDZ (KOZ), z redkimi izjemami, je bilo ustanovljenih leta 1948 in 1949. Po podatkih sodnega registra so bile ustanovljene naslednje kmetijske ali vinogradniške obdelovalne zadruge:

- ***Vinogradniška obdelovalna zadruga, z.o.j., Litmerk (Savinšek), (Zadr. II 128)***
- Agrarni interesenti z območja Litmerka in Lešniškega Vrha so 1. julija 1946 ustanovili delovno zadrugo, ki je, razen v prvih letih, poslovala zelo uspešno.
- Članski delež je znašal 50 din, jamstvo je bilo 10-kratno.
- Zaradi pomanjkanja ustreznega strokovnega kadra se je zadruga leta 1954 preoblikovala v Zadružno vinogradniško gospodarstvo Litmerk in nato delovala kot samostojno podjetje.
- **Vinogradniška obdelovalna zadruga (VOZ) »Kerenčič«, z.o.j., Miklavž pri Ormožu (Zadr. II 112)**

Sedež: Temnar, Hermanci 56.

Ustanovljena je bila 11.4.1948.

Registrirana: 23.8.1948.

Delež: 50 dinarjev.

Jamstvo: 10-kratno.

Likvidacija: 9.8.1953.

Izbris iz registra: 7.10.1954.

- **Vinogradniška obdelovalna zadruga »Vinski vrhovi«, z.o.j., (Zadr. II 110)**

Sedež: Veliki Brebrovnik 97.

Ustanovljena 2.5.1948.

Registrirana: 23.8.1948.

Prvi predsednik: Martin Viher.

Delež: 50 dinarjev.

Jamstvo: 5-kratno.

Likvidacija: 7.3.1952.

Izbris iz registra: 19.9.1952.

- **Vinogradniška obdelovalna zadruga BERCEJA.**

Ta obdelovalna zadruga je nastala nekoliko pozneje kot ostale VOZ, in sicer z združitvijo KZ Ivanjkovci in del VOZ »Vinski vrhovi«.

Po vaseh so bile ustanovljene:

- **KOZ Osluševci, 28.11.1949, (Zadr. VI 29),**
- **KOZ Ključarovci pri Ormožu, 1949, (Zadr. V 54),**
- **KOZ Krčevina Brebrovnik, (Zadr. V 53),**
- **KOZ Kog (Bolfenk na Kogu), (Zadr. V 80),**
- **KOZ Koračice (Tomaž), (Zadr. V 118),**
- **KOZ Miklavž pri Ormožu, (Zadr. V 66),**
- **KOZ Ivanjkovci, (Zadr. V 35),**
- **KOZ Lahonci, (Zadr. V 59),**
- **KOZ Cvetkovci, (Zadr. VI 31),**

- **KOZ Središče ob Dravi, (Zadr. V 36),**
- **KOZ Sejanci, (Zadr. V 119),**
- **KOZ Tomaž pri Ormožu, (Zadr. V 118),**
- **KOZ Žerovinci, (Zadr. V 49).**

Ustanovljeni sta bili tudi dve specifični zadrugi:

- **Zadruga za izgradnjo stanovanjskih hiš delavcev in nameščencev**

»NAŠ DOM«, z.o.j., Ormož, Zadr. VI 61)

Ustanovljena 22.2.1951.

Predsednik: Vinko Fekonja.

Člani UO: Franc Pučko, Leon Radoš, Jože Rudolf, Franc Gaberc, Franc Lukaček in Ivan Skoliber.

- **Knjigovodski center kmetijskih zadrug Sv. Tomaž, (Zadr. VI 71)**

Ustanovljen 22.9.1951 za KZ Sv. Tomaž, Ključarovci, Trnovci, Sejanci, Savci in za KOZ Ključarovci (Tomaž).

Ustanovitelj: Franc Obran in Matej Breznik.

7.2 Obdobje 1953 – 1958

Spremenjena politika do kmetijskega zadružništva je v obdobju od 1953 do 1958 povzročila proces likvidacije kmetijskih obdelovalnih zadrug. Nekatere so bile likvidirane, druge so se reorganizirale v kmetijska gospodarstva ali pa so se priključile k že obstoječim kmetijskim gospodarstvom.

Tako v drugi polovici petdesetih let in v začetku šestdesetih na ormoškem območju delujejo le še splošne zadruge: Središče ob Dravi, Ormož in Tomaž ter Vinarska zadruga Ormož.

Kot posebna oblika zadružnega organiziranja so v tem obdobju delovala še:

- **Zadružno kmetijsko gospodarstvo Ivanjkovci (1954),**
- **Zadružno vinogradniško gospodarstvo Litmerk (1955),**

ekonomskih enot ter 3 samostojne obrate, med katerimi je bila tudi kooperacija s kmeti.

S to združitvijo na ormoškem območju ni več nobene samostojne zadružne organizacije, ne splošne, ne specializirane.

7.4 Obdobje od 1962 do danes

V letu 1967 se je KZ »Kombinat Jeruzalem Ormož« na osnovi Zakona o spremembah in dopolnitvah Temeljnega zakona o kmetijskih zadrugah ponovno preimenoval v KK Jeruzalem Ormož.

V njegovem okviru še vedno deluje Obrat za kooperacijo in pozneje TOZD Obrat za kooperacijo, ki povezuje celoten privatni sektor kmetijstva.

Leta 1978 nastane Temeljna organizacija kooperantov (TOK), ki deluje v sklopu KK Jeruzalem Ormož do leta 1989.

Na referendumu, ki je bil 25. marca 1990, so se kmetje odločili, da se Temeljna organizacija kooperantov izključi iz KK Jeruzalem.

S 1. septembrom je tako na območju Ormoža ponovno začela delovati samostojna Kmetijska zadruga Ormož, ki deluje še danes.

Ob lastninskem preoblikovanju družbe Jeruzalem Ormož je bila v letu 1996 ustanovljena še specializirana Vinogradniška zadruga Ormož, ki obstaja še danes in se ukvarja izključno z odkupom grozdja od svojih članov.

8. Sklepne misli

Zadružno gibanje, ki se je oblikovalo od druge polovice 19. stoletja, je svojo vlogo dobro opravilo. Lahko rečemo, da sta Slovencem koristila oba tedanja tipa zadrug. Zadruge, ki jih je propagiral Mihael Vošnjak, so krepile slovensko meščanstvo in obrambno moč Slovencev proti germanizaciji, Krekove zadruge pa so obranile kmečki sloj pred propadanjem in izseljevanjem.

Obe skupini zadrug sta pripomogli k izkoreninjenju oderuštva.

Prizadevanja zadrug, da uvajajo za tiste čase moderno živinorejo z dobrimi pasmami, vinogradništvo s kvalitetnimi sortami, vzorno kletarjenje, je pustilo sledove še v času, ko je klasično zadružništvo že propadlo. Prav omenjene vrste zadrug pa so bile značilne za ormoško območje.

Za današnjo zadružno organiziranost na Slovenskem je značilna velika nepovezanost in slaba organiziranost. Mogoče bi se morali tisti, ki imajo v rokah škarje in platno, bolj zamisliti nad temeljnimi zadružnimi principi, kot so samopomoč, pravičnost in solidarnost. Etična načela odprtosti, poštenosti in družbene odgovornost in skrbi za druge lahko vzpostavijo pot, ki bo vodila tudi do odprave revščine.

Ključne besede

Zadruge, zadružništvo, zadružne organizacije.

Viri, literatura

- Arhivski dokumenti nekdanjega KK Jeruzalem Ormož.
- Neven Borak, Žarko Lazarević, Jože Prinčič: Od kapitalizma do kapitalizma, izbrane zamisli o razvoju slovenskega gospodarstva v XX. stoletju, Ljubljana, Cankarjeva založba, 1997.
- Stane Granda: Zadružništvo v slovenskih deželah. Dokumenti slovenstva, Ljubljana, Cankarjeva založba, 1994.
- Kronika mesta Ormož, 1877–1956, ZAP, R-70.

- Žarko Lazarević, Jože Prinčič: Zgodovina slovenskega bančništva, Ljubljana, 2000.
- Vladimir Murko: Denarni zavodi in zadrugarstvo. Krajevni leksikon Dravske banovine, Ljubljana, 1937.
- PAM, fond Okrožno sodišče Maribor 1898–1941.
- Jurij Perovšek: Prilagoditev Schulze-Delitschevih združno gospodarskih zamisli na Slovenskem v letih 1872–1895. Prispevki za novejšo zgodovino, Ljubljana, 1998.
- Reichs-Gesetz-Blatt für das Kaiserthum Oesterreich 1853–1868, od leta 1970 do 1918 v slovenski izdaji Državni zakonik za kraljevine in dežele, zastopane v državnem zboru.
- Dolfe Shauer: Prva doba našega združništva, Ljubljana, 1945.
- Službeni list Kraljeve banske uprave Dravske banovine.
- Fran Trček: Oris združništva, Ljubljana, 1936.
- Vlado Valenčič: Pregled našega združnega gibanja in stanja. Spominski zbornik Slovenije, Ljubljana, 1939.
- Združni zbornik, izdan ob 100-letnici rojstva Mihe Vošnjaka, očeta slovenskega združništva, Ljubljana, 1937.

Povzetek

Zadružno gibanje na ormoškem območju se tako kot drugod v deželah habsburške monarhije uveljavi v drugi polovico 19. stoletja. Prva zadružna organizacija se pojavi v letu 1875, ko je bila ustanovljena Ljudska hranilnica in posojilnica v Ormožu.

Do II. svetovne vojne doživi največji razmah kreditno zadružništvo, ki so ga na Slovenskem začeli ustanavljati narodnozavedni krogi, saj je zadružno gibanje nastalo kot narodno gibanje.

Razlog za nastanek gibanja in organiziranja zadrug je bil izjemno slab gospodarski položaj porajajoče se slovenske buržoazije ter vse večje politično zatiranje nemškega kapitala.

Sicer pa je v prispevku predstavljen celovit in kronološki pregled nastanka in razvoja zadružnega gibanja in zadružnih organizacijskih oblik na širšem ormoškem območju, ki je lahko koristen pripomoček pri nadaljnjem raziskovanju posameznih zadrug in njihovega delovanja.

Zadružno gibanje na Ormoškem je doživljalo svoje vzpone in padce, prispevalo je k ohranitvi kmečkega značaja območja in je obranilo kmečki sloj pred propadanjem in izseljevanjem. Temeljni zadružni principi, kot so samopomoč, demokratičnost, enakopravnost, pravičnost, solidarnost, so še kako aktualni tudi danes.

Genossenschaftsvertrag

des
Friedauer Spar- und Verschufsvereins,
registrierte Genossenschaft mit beschränk-
ter Haftung.

§1.

1. Firma, Sitz Zweck und Dauer der Genossenschaft.

Der Verein führt die Firma:

Friedauer Spar- und Verschufsverein
registrierte Genossenschaft mit beschränkter
Haftung" und hat seinen Sitz in Friedau.

Die Firma, mit der Gewerkschaft des k. k. Hofes
vom 9. April 1873 Nr. 70 H. G. B. bei dem
k. k. Kreisgerichte in Lilla registriert, und
collectiv verwaltet, steht in Abrede:

Friedauer Spar- und Verschufs-
verein, registrierte Genossenschaft
mit beschränkter Haftung" mit Zwangshin-
weisung, der von dem immer
gepfunden und darunter die beiden Abrechnungen
des Kassabuchens und des Kassenbuchens
und des Cassiers oder des Kassal,
das von jedem von ihnen eigenhändig ge-
pfunden werden.

Zadružna pravila, sprejeta ob ustanovitvi Ormoške posojilnice 1876, so najstarejša pravila iz ormoškega območja v registru Okrožnega sodišča Maribor. Vir: Zbornik Ormož skozi stoletja V, str. 387, Ormož 2005.

Prenarejena

Zadružna pogodba

(pravila)

ormoške posojilnice

registrovane zadruga z neomejeno zavezo.

§ 1.

Zadruga se imenuje: „Ormoška posojilnica, registrovana zadruga z neomejeno zavezo,“ ter ima svoj sedež v Ormoži. — Ta firma se ima po postavi od 9. aprila 1873 števil. 70 drž. zak. pri c. kr. okrožni sodnji v Celji registrovati in tako podpisavati, da se besede: „Ormoška posojilnica, registrovana zadruga z neomejeno zavezo“ s pečatom natisnejo ali od koga goder zapišejo, pod nje pa se lastno-ročno podpišejo društveni predstojnik ali njegov namestnik, in blagajnik ali pa knjigovodja. *Z namenom je zabeležiti, da se firma zadruga Ormoška posojilnica registrovana zadruga z neomejeno zavezo, pri c. kr. okrožni sodnji v Celji registrovati in tako podpisavati, da se besede: „Ormoška posojilnica, registrovana zadruga z neomejeno zavezo“ s pečatom natisnejo ali od koga goder zapišejo, pod nje pa se lastno-ročno podpišejo društveni predstojnik ali njegov namestnik, in blagajnik ali pa knjigovodja.*

čl. 1. § 2. Podpis predstojnika.

Namen društva je, da se v obrtniji in gospodarstvu potrebni denarji po vzajemnem zaupu (kreditu) dobijo in zadružnikom proti obrestovanju izposojujejo, pa tudi, da se zadružniki vzbujaajo k varčnosti. Doba zadružnega obstanka ni določena.

§ 3.

Zadružna zaloga se nareja po vplačilih zadružnikov in iz delov čistega dobička, ter se deli:

- a) v zadružno premoženje, ki je lastina cele zadruga in njena pričuvana pomoč;
- b) v premoženje zadružnikov, v opravilne deleže pojedinih v blagajnici.

Razun tega se še društvena zaloga vrši tako:

- c) da se sprejemajo vloge na obresti, katere tudi nezadružniki lahko vlagajo;
- d) da si zadruga proti obrestim denarja izposodi;
- e) da dobiva obresti od izplačanih posojil;
- f) da se manjice reeskomtirajo;
- g) da se drugi dohodki na to obrnejo.

§ 4.

Zadružnik postane lahko vsaka oseba, ki je po državljanem zakoniku svojepravna; pa tudi krajne ali šolske občine, okrajni

Gospodarske razmere na vzhodnem Štajerskem med 1. svetovno vojno in dveh desetletjih po njej

Ob zemljiški odvezi leta 1848, ko je kmet postal lastnik zemlje, je bilo pričakovati skokovit napredek v gospodarskem razvoju. Toda kmetje, ki niso bili vajeni razpolagati z lastnimi proizvodnimi silami, se v novih razmerah niso znašli. Temu je dodala svoje še liberalna oblast v šestdesetih letih 19. stoletja, ko je liberalizirala uvoz in s tem zmanjšala vrednost kmetovega dela. Sledilo je obdobje dražb kmečkih gospodarstev, ki je doseglo višek v sedemdesetih in osemdesetih letih 19. stoletja. Gospodarsko situacijo je izboljšala šele konservativna Taffejeva vlada. Z nastopom slednje se je tudi za slovensko Štajersko začela konjunkturna doba. Začetek 1. svetovne vojne pa je ves razvoj ustavil.

V času 1. svetovne vojne se je poslabšal življenjski standard štajerskih kmetov. Zmanjšalo se je število konjev, saj so jih določeno število obvezno morali oddati za vojaške potrebe. Prav tako je zaradi vpoklica v vojsko številnih mož in fantov primanjkovalo moške delovne sile.²

Avstrijska oblast je v vsej vojni dobi predpisovala obvezne oddaje žita, krompirja, krav, konjev, sena. Obvezne oddaje so sicer potekale po predpisih, ki so upoštevali povprečno količino pridelka in število družinskih članov, ki se je iz tega pridelka preživljalo.³ Vendar so bile komisije pri obveznih odmerah zelo ostre⁴ in že ob najmanjši kršitvi določb je izvedla vojaška oblast po hitrem postopku rekvizicijo.⁵ Ob tako strogih ukrepih je hrane za preživetje in seme komaj zadostovalo.⁶

Leta 1918, proti koncu vojne, ko je živeža že zelo primanjkovalo, je oblast še povečala že

---

1 Dr. Miran Puconja, profesor slovenščine in filozofije, Gimnazija Franca Miklošiča Ljutomer, Prešernova ulica 24, 9240 Ljutomer.

2 Franc Makoter (1898–1984), železničarski uslužbenec, Ljutomer, Kajuhova 2.

3 (Nepodpisano), Poročilo iz Ljutomera, Slovenski gospodar, številka 37, Maribor, 19. septembra 1918, stran 3.

4 (Nepodpisano), O rekviziciji krompirja, Slovenski gospodar, številka 3, Maribor, 17. januarja 1917, stran 3.

5 Jožef Puconja (1897–1967), pletar, Koračice 40.

6 Berta Slavič (1910–1994), kuharica, Cven 24.

od začetka vojne predpisano obvezno oddajo sena,⁷ ob tem pa še dodala nov predpis o obvezni oddaji masti tudi pri doma zaklanih svinjah, in sicer od 3 do 10 kilogramov. Pri vseh teh posegih je prihajalo do kršenja predpisanih norm. To nas spominja na obvezne oddaje po 2. svetovni vojni; državni nakupovalci so se vedli preveč samopašno.⁸

Leta 1917 je samo na Štajerskem zaslediti obvezno oddajo svinj.⁹ Za živež je smela kmetija obdržati 132 kilogramov žita na osebo, ob tem še 200 kilogramov ovsa in 12 kilogramov fižola. Za vsakega konja je smela obdržati 300 kilogramov ovsa, četrtno pridelka vsega ječmena, dve tretjini grašice, četrtno koruze in seme za vse kulture. Prosa niso oddajali.¹⁰ Kmetom so odvzemali svinjske kotle;¹¹ vojaška industrija jih je uporabljala kot surovino za izdelavo orožja. Prav tako so zapečatili domače žrmlje,¹² ker so kmetje na skrivaj mleli žito, ki je bilo predpisano za obvezno oddajo.

Kmet je imel namreč točno določeno, v kateri mlin bo peljal in kakšno količino bo lahko mlel,¹³ mlinarji pa so morali stehtati vsako pripeljano količino žita in količino mlete moke; o tem je oblast vodila strogo evidenco.¹⁴ Iz tega vzroka so kmetje raje mleli žito doma, ročno, na starinske žrmlje. Že po enem letu vojne, leta 1915, je bilo mlinarjem prepovedano jemati merico od tega, kar so mleli, ampak jim je kmet moral mletje plačati.¹⁵

Leta 1916 je bila izdana odredba o rekviriranju živine na Štajerskem. Oddati so morali 10 odstotkov vseh krav, vse telice, starejše kot dve in pol leti, 50 odstotkov volov, starih od

---

7 (Nepodpisano), Gradec zahteva od slovenskega kmeta še več sena, Slovenski gospodar, številka 4, Maribor, 24. januarja 1918, stran 4.

8 (Nepodpisano), Narod se vzbuja, Slovenski gospodar, številka 5, Maribor, 31. januarja 1918, stran 1.

9 (Nepodpisano), Poročilo o rekviriranju svinj, Slovenski gospodar, številka 33, Maribor, 16. avgusta 1917, stran 5.

10 (Nepodpisano), Glede rekvizicije, Slovenski gospodar, številka 44, Maribor, 9. novembra 1916, stran 5.

11 (Nepodpisano), Oddaja kotlov, Slovenski gospodar, številka 41, Maribor, 12. oktobra 1916, stran 5.

12 (Nepodpisano), Kmetski mlini in žrmlje, Slovenski gospodar, številka 37, Maribor, 14. septembra 1916, stran 2. Terezija Makoter (1904–1997), gospodinja, Cven 23.

13 (Nepodpisano), Žrmlje in mlini, Slovenski gospodar, številka 34, Maribor, 24. avgusta 1916, stran 2.

14 (Nepodpisano), Poročilo o mletju žita, Slovenski gospodar, številka 45, 19. novembra 1915, stran 5.

15 (Nepodpisano), Obveza mlinarjem, Slovenski gospodar, številka 24, Maribor, 17. junija 1915, stran 4.

dveh do treh let, vse vole, stare nad tri leta in vse bike, ki „niso bili več porabni“.¹⁶

Leta 1914 in leta 1916 so kmetje obvezno morali vpisovati vojno posojilo, ki bi ga dobili povrnjenega v naslednjih štirih desetletjih.¹⁷ Vse te ukrepe so štajerski kmetje močno čutili. Mnogim je vojna razvrednotila prihranjeni denar,¹⁸ zopet drugim je izbrisala velike dolgove.

Na drugi strani pa je dobil kmečki stan zaradi ekonomskih posledic, ki jih je prineslo vojno razdejanje, zavidanja vredno veljavo, kakršne doslej menda še ni imel. V času, ko so po mestih mnogi ljudje živeli na robu preživetja in tako rekoč stradali, kmetu še ni šlo slabo. Iz istega vzroka je tudi državno gospodarstvo do kmeta začelo vzpostavljati odnos, kakršnega dotlej nismo srečali. Kmet je postal temelj preživetja države.¹⁹

V času prve svetovne vojne je po mestih močno porasla draginja. Zato so mnogi zavidali kmetu, ki da ima tudi v kriznih časih vsega dovolj in pomanjkanja ne čuti. Nekmečki stanovalci so kmetom celo očitali privilegiran položaj.²⁰ V resnici je draginjo čutil tudi kmet, ki krize pomanjkanja hrane res ni čutil, a je moral kupovati recimo orodje, blago za obleko in energetski material (petrolej), česar je tudi primanjkovalo.²¹

V letih pred 1. svetovno vojno in v prvem desetletju 20. stoletja so bili osnovno tržno blago cvenskih kmetov žito, konji, govedo, vino in nekaj lesa. Zlasti hrastov les so prodajali v Gradec za izdelavo pivskih sodov.²² Tržno blago je bilo še laneno olje, prav tako pa bučno in sončnično olje in celo mak.²³ Trg je bil dobro odprt v smeri proti Srednji in Gornji

---

16 (Nepodpisano), Rekvizicija živine na Štajerskem, Slovenski gospodar, številka 27, Maribor, 6. julija 1916, stran 4.

17 (Nepodpisano), Vojno posojilo, Slovenski gospodar, številka 47, Maribor, 23. novembra 1916, stran 5.
(Nepodpisano), Podpisujte, Slovenski gospodar, številka 49, Maribor, 16. novembra 1914, stran 6.

18 Matija Kukolj (1917–1999), čebelar, Cven 37.

19 Anton Kosi iz Središča, Kmet, gospod in vojna, Slovenski gospodar, številka 43, Maribor, 18. oktobra 1915, stran 2.

20 (Nepodpisano), Kmečke težave, Slovenski gospodar, številka 35, Maribor, 2. septembra 1915, stran 2.

21 Jožef Puconja (1897–1967), pletar, Koračice 40.

22 Vlado Slavič (1917–1999), kmet, Cven 45.

23 Jožefa Puconja (1908–1989), gospodinja, Cven 30.

Štajerski,²⁴ od koder je Spodnja Štajerska v zameno dobivala železo in druge industrijske izdelke.²⁵ Ta trg je uspešno cvetel, če izvezamo dobo liberalnega trga v šestdesetih in sedemdesetih letih 19. stoletja.²⁶

Šele če upoštevamo ta v geografsko in historično danih pogojih in v dolgih stoletjih oblikujoči se trg znotraj štajerske dežele, razumemo gospodarski stres, ki smo ga pri naših kmetih srečali ob nastanku jugoslovanske države, ko se je ta tržna harmonija znotraj prej tako enotnega in organsko povezanega tržišča porušila. Laže pa tudi razumemo, čemu so ob priključitvi Spodnje Štajerske k rajhu mnogi Štajerci pričakovali povratek starega štajerskega tržišča.

Ob nastanku prve jugoslovanske države so kmetje z velikim pričakovanjem zrlí ugodnejšim gospodarskim razmeram naproti. Toda tok časa je pokazal, da so se v pričakovanjih uštelí. Žarko Lazarevič, ki je v analizi kmečkih dolgov na Slovenskem v obdobju med svetovnima vojnama ugotavljal razsežnosti ekonomske krize zlasti v okvirih kmečkih gospodarstev, je vzpone in padce v gospodarskem življenju zaokrožil v štiri časovna obdobja. V «čas inflacijske rasti» je uvrstil leta od nastanka prve jugoslovanske države do srede dvajsetih let. «Čas zorenja krize» je obdobje od srede dvajsetih let do leta 1930. Časovno obdobje od tega leta do srede tridesetih let je «čas velike gospodarske krize», kateremu sledi «čas gospodarskega okrevanja», ki traja do druge svetovne vojne.²⁷

Čas okrevanja jugoslovanskega gospodarstva je sovpadal z nastopom Stojadinovićeve vlade, ki si je prizadevala razvoj države utemeljiti na kmetijstvu, saj je od tega živelo tri četrtine prebivalstva. Hkrati je težila k obnovi delovanja kreditnega sistema z namenom doseči razdolžitve kmeta. Ob tem, da so kmetom v finančnem zakonu za leto 1935/36 znižali katastrski dohodek, so jim z odredbo o likvidaciji kmečkih dolgov v septembru leta 1936 odpisali dolg za 50 odstotkov. Preostali dolg so morali kmetje plačati v naslednjih dvajsetih letih. Tej odločitvi države so rekli «kmečka zaščita». Veljala je za dolgove, ki so nastali po 20. aprilu 1932 pa vse do septembra 1936. Obrestna mera je bila 3-odstotna, odplačilni

---

24 Franc Sagaj (1912–1992), kmet, Lukavci 34.

25 (Nepodpisano), Umno gospodarstvo zahteva časa, Štajerski gospodar, številka 3, Maribor, 24. maja 1941, stran 3.

26 (Nepodpisano), Kmetski ljudje po liberalizmu hudo zdelani, Slovenski gospodar, številka 13, Maribor, 30. marca 1882, stran 97.

27 Žarko Lazarevič, Kmečki dolgovi na Slovenskem, Ljubljana 1994, stran 32, 34.

rok pa 20 let. Delnega odpisa so bili deležni tisti kmečki dolžniki, katerih dolg ni presegal višine 25000 dinarjev. 50-odstotni odpis kmečkih dolgov je bil utemeljen z dejstvom, da so se v času nastanka dolgov prav za toliko znižale cene kmetijskim pridelkom. Vse dolgove zaščitene kmetov je morala v imenu države prevzeti Privilegirana agrarna banka. Ob rešitvi kmeta pri plačevanju dolgov so s to uredbo skušali tudi sanirati denarne zavode. V tem času Stojadinovićeve vlade je prišlo do politične preusmeritve Jugoslavije na Nemčijo in Italijo in to je v gospodarstvu pomenilo prodor na njuno tržišče.²⁸

Odprtje nemškega tržišča je bilo čutiti tudi na ljutomerskem področju. Poročilo iz Ljutomerja, objavljeno v Slovenskem gospodarju sredi leta 1938, govori zelo spodbudno o prodaji živine in krompirja²⁹. Iz članka veje zavest olajšanja in spoznanje, da so za kmeta nastopili boljši časi. Vsaj delna realizacija tržnih zakonov je torej tudi v tem delu Evrope polagoma odpravljala dolgoletno gospodarsko krizo. Na Štajersko so poročila o nemškem gospodarskem čudežu prinašali nekateri domačini, ki so bili na začasnem delu v Nemčiji³⁰. Sicer pa so bile posledice gospodarske krize, ki je trajala domala dve desetletji, še vedno močne. Tik pred nemškim vdorom v Jugoslavijo so bile nekatere kmetije zaradi zadolženosti že zapisane prodaji, pa tudi na drugih kmetijah so se družine težko prebijale skozi gospodarsko krizo.

Gospodarsko krizo svetovne razsežnosti v prvi polovici tridesetih let je povzročila hiperprodukcija kmetijskih pridelkov v prekooceanskih državah in njihov prodor na evropsko tržišče. Vzhodnoevropske države, vključno z Jugoslavijo, so zato po letu 1925 izgubljale tržno vlogo v Zahodni Evropi, ker jih je izpodrinjala ameriška konkurenca. Za letom 1930 je v Jugoslaviji sledil občuten padec kmetijskih cen, znižale so se za polovico. Dohodek v kmetijstvu se je močno znižal, hkrati se je na eni strani povečala dispariteta med kmetijskimi in industrijskimi cenami ter izvoznimi in uvoznimi na drugi strani. Za kmečke dolgove, katerih je bilo pri kmetih čedalje več, je bilo zato treba prodati več pridelka, vendar jim je prodajo onemogočalo zmanjšano povpraševanje. Plačilna nesposobnost med kmeti je rasla, z njo so se dolgovi povečevali. Sredi dvajsetih let je bilo v državi zadolženih 400.000 kmetov.

---

28 Žarko Lazarević, navedeno delo, stran 49, 50, 137.

29 (Nepodpisano), Razstava vin v Ljutomeru, Slovenski gospodar, številka 10, Maribor, 8. marca 1938, stran 11.

30 Mag. Janko Slavič (1933), dr. vet. medicine, Ljutomer, Fulneška 33.

Največ kmetov se je zadolžilo po bankah, nekaj tudi pri kreditnih zadrugah in pri zasebnikih.³¹

V Sloveniji je bil večji del posojil najet za neproduktivne namene; od tega četrtnina za dediščine in dote, drugo pa za zidanje hiš in gospodarskih poslopij in za potrebe osebnega življenja. Davki so ta čas sicer zelo bremenili slovenskega kmeta, a ne v tolikšni meri, da bi lahko postali vzrok pretiranega zadolževanja.³² Masovna zadolženost kmetov v državi je vodila vlado, da je dala marca leta 1932 v skupščinsko razpravo predlog Zakona o zaščiti kmetov, ki je po štiriletnem vmesnem moratoriju na kmečke dolgove privedel do zgoraj omenjene delne razdolžitve kmetov.³³

Gospodarska kriza torej ni prizanesla tudi štajerskim kmetom. Za konstantno tržno blago je v tridesetih letih veljalo govedo, svinje, konji, mleko, žito. Dobro so šli v prodajo toplokrvni konji, ki so jih kupovali zlasti jugoslovanski oficirji za osebne potrebe. Za takega konja je kmet iztržil 2000 dinarjev; to je že zadostovalo za celoletni davek.³⁴ Konjereja je bila edina gospodarska panoga, ki je tudi po zaprtju avstrijskega trga ostala tržno uspešna.³⁵

Večina kmetovega zaslužka je šla za davek. Za pokritje davčnih obveznosti je moral cvenški kmet zrediti dva spitana bika ali dve kvalitetni kravi in potem vse to, kar je bil najtežji korak, uspeti prodati.³⁶ V primeru neplačevanja davčnih obvez je bil davčni izterjevalec „rúbeš“ reden gost tudi na cvenskih kmetijah.³⁷ Slabo so kmetje prodajali tudi vino. Ob ukinitvi stare vinske trgovine z Gornjo Štajersko po 1. svetovni vojni je imelo negativne posledice 300-odstotno povišanje trošarine na vino leta 1929.³⁸ Nezmožnost prodaje vin je

---

31 Žarko Lazarevič, navedeno delo, stran 39–47.

32 Žarko Lazarevič, navedeno delo, stran 110.

33 Žarko Lazarevič, navedeno delo, stran 127.

34 Mirko Babič (1923), kmet, Mota 29.

35 (Nepodpisano), Živinoreja na Spodnjem Štajerskem, Štajerski gospodar, številka 21, Maribor, 16. avgusta 1941, stran 7.

36 Anton Slavič (1928), upokojenec, Bučečovci 5. Ela Bohinec (1920), gospodinja, Cven 28. Mag. Janko Slavič (1933), dr. vet. medicine, Ljutomer, Fulneška 33.

37 Lizika Babič (1921), gospodinja, Cven 16.

38 (Nepodpisano), Važne izpremembe oblastnih in občinskih doklad, Slovenski gospodar, številka 17, Maribor, 24. aprila 1929, stran 1.

izzvala močno stagnacijo v nadaljnjem razvoju kmečkega vinogradništva. Ker ni bilo nobene perspektive, vinogradov niso obnavljali in nekateri so jih v vzgoji celo zanemarjali.³⁹

Gospodinje so za osnovne življenjske potrebe, se pravi za nakup sladkorja, kave in soli, zaslužile denar s prodajo jajc, mleka in skute. Skuto so prodajale na trgu; temu so rekli, da „nosijo v trštvo“.⁴⁰ Druga takšna možnost, da je gospodinja zaslužila nekaj denarja, potrebne za špecerijo, je bila prodaja svinjske kože v času kolin.⁴¹ Občasno so od gospodinj nakupovali tudi kokoši potujoči nakupovalci „kupinóri“, oprtani s prenosnimi kokošnjimi hišicami „kobáčami“.

Izostrene finančne razmere so v kmečkih ljudeh motivirale k varčevanju in skromnosti. Skromnost se je kazala v prehranjevalnih navadah, meso so jedli le ob nedeljah in praznikih, kavo in sladkor so kupovali v majhnih količinah; pogosteje so kupovali njegov nadomestek – saharin. Okrevanje v bolnišnici je bilo dosegljivo redkim kmečkim bolnikom. Matere porodnice ob pomanjkanju denarja niso šle roditi v bolnišnico.⁴² Kmečka mladina si je prislužila nekaj denarja s skrivno prodajo manjše količine žita iz domače kašče.

V težkih razmerah kmetje za razvoj kmetije in posodabljanja orodij, še manj pa za nakup strojev, niso imeli nikakršnih finančnih sredstev. S težavo so le vzdrževali obstoječe stanje. Da bi lažje prebrodili krizo, so nekateri gospodarji zaslužili nekaj denarja s prevažanjem gramoza. Nekateri so prodajali tudi pesek. Še teže kot kmetom je šlo želarjem, kočarjem in dninarjem, katerim je primanjkovalo že osnovnih življenjskih potrebščin, kot sta mast in zabela. Nekaterim je primanjkovalo celo drv za kurjavo.

Kmečki sinovi in hčerke so si s težavo ustvarjali lastno eksistenco, če niso ostali nasledniki na kmetiji, saj ni bilo skoraj nobenih zaposlitvenih možnosti. Težek gospodarski položaj je tudi kmečke gospodarje spravljalo v osebno krizo, iz katere so si nekateri iskali tolažbe v alkoholu.⁴³ Bolj grenko življenjsko plat so v kriznih razmerah okusili tudi starši izgovorni-

---

39 Franc Sitar (1916), *Vinogradništvo in sadjarstvo na območju občine Ljutomer od začetka 19. stoletja dalje do danes*, diplomska naloga, Ljutomer 1960, stran 6.

40 Pokojna Jožefa Puconja (1908–1989), gospodinja, Cven 30.

41 Jože Makoter (1926), upokojenec, Cven 54.

42 Milan Babič (1922), kmet, Mota 8 A. Mirko Žunič (1932), kmet, Cven 56.

43 Mag. Janko Slavič (1933), dr. vet. medicine, Ljutomer, Užiška 33. Anton Slavič (1928), upokojenec, Bučecovci 5.

ki, ki so bili v odvisnem odnosu do svojih naslednikov – sinov, hčera, zetov, snah, katerim so predali kmetijo.⁴⁴ Krizni čas je cvenske gospodarje silil v zadolževanje, posledično pa, zaradi visokih obresti pri najetju kredita, v prodajo zemlje. Vzrok temu je bila pri nekaterih težnja po lažnejšem življenju, kot so ga narekovale realne življenjske možnosti, pri večini pa je bila to edina pot, kako priti do denarnih sredstev za izplačilo dednih deležev.

Gre za začetna leta prve jugoslovanske države, ki jih je Lazarevič označil kot „čas inflacijske rasti“. Nova država si je prizadevala rešiti neurejeno valutno vprašanje. V času od februarja do maja leta 1920 so zamenjali avstro-ogrske krone z jugoslovanskimi dinarji, in sicer v razmerju dinar za štiri krone. Vendar je vrednost dinarja zaradi inflacije hitro zdrsnila pod kupno moč krone v trenutku zamenjave. Prebivalstvo v Sloveniji je tako izgubilo do osemdeset odstotkov vrednosti svojih prihrankov.⁴⁵

Dedni upravičenci, ki so imeli dedne deleže zapisane ali izgovorjene pred 1. svetovno vojno, med njo in takoj po njej, so jih imeli zapisane v zlatih kronah. Ob izplačilu dediščine, po zamenjavi kron za dinarje, so bili zato zelo oškodovani. Tako nam postane jasno, zakaj prevzemniki kmetij ob zapisu dednih deležev v kronah, ki so bile v veljavi po 1. svetovni vojni, niso imeli pomislekov. Razvrednotenje denarja je rešilo dolga tudi nekatere štajerske kmete, saj so bile nekatere kmetije zaradi dolga pred prodajo.⁴⁶ Na drugi strani so bili posamezniki tudi skoraj ob vse prihranke.

V prvih letih obstoja jugoslovanske države je v gospodarskem pogledu prišlo do kratkotrajne konjunktore. Pomanjkanje žita, moke in mesa v zahodnih državah je tem produktom dvigalo ceno. Vendar so zahodne države izvoz jugoslovanskih kmetijskih pridelkov plačevale z uvozom dražjih industrijskih izdelkov. Kmetje pa tudi ob prodaji pridelkov niso dosegali baznih cen, saj so bili ob slabi organiziranosti trga odvisni od verige posrednikov.⁴⁷

Dobrih pet let po ustanovitvi jugoslovanske države so kmetje že čutili hudo draginjo. V letu 1923 zasledimo v zemljiških knjigah štajerskih posestnikov že prve intabulacije (vknjižbe) dolgov.⁴⁸

---

44 Mag. Janko Slavič (1933), dr. vet. medicine, Ljutomer, Užiška 33.

45 Žarko Lazarevič, navedeno delo, stran 37, 38.

46 Okrajno sodišče Ljutomer, Zemljiška knjiga, Urb. št. 611, stran 463.

47 Žarko Lazarevič, navedeno delo, stran 32.

48 Okrajno sodišče Ljutomer, Zemljiška knjiga za K.O. Cven, št. 1, 2.

V denarnih zavodih so kmetje pospešeno dvigali svoje prihranke in v vedno večjem številu prosili za nova posojila; to je veljalo tudi za dotlej dobro situirane kmete.⁴⁹ K večjemu zadolževanju so prispevale slabe letine, ki so bile posledice toče in suše, ki sta pustošili v letih 1921 in 1922.⁵⁰

V obdobju med svetovnima vojnama so ponekod na Štajerskem ponovno zaživele že pred 1. svetovno vojno ustanovljene posojilnice. Glavna dejavnost hranilnic, ki so jih ustanovili kmetje, je bilo poslovanje s hranilnimi vlogami in krediti pa tudi pomoč kmetom pri prodaji kmetijskih pridelkov in omogočanje skupnega nakupa kmetijskih potrebščin.⁵¹ Naglo drvečo draginjo je pospešila velika podražitev industrijskih surovin in orodij ter strojev, prav tako povišanje carine. Tako se je kovano železo za pluge, brane in vozove podražilo desetkrat, kmetijska orodja pa od dva- do petkrat. Na poljedelske stroje, kot so mlatilnice, sejalnice, „trjerji“, mlekarski stroji, so uvedli carino.⁵² Na drugi strani so padle cene živine; tako so za vole, ki so bili leto poprej še po 15 dinarjev za kilogram žive teže, leta 1925 dobili le še 10 dinarjev.⁵³

Velekapital je z mrežo bank na eni strani kmetijskim pridelkom določal nizke cene in s tem dvigal vrednost denarne valute, na drugi strani pa je s stopnjevanjem vrednosti dinarja odbijal tuje kupce kmetijskih proizvodov, saj so bili zanje z dražjo valuto tudi pridelki dražji. S tem je zapiral izvozni trg in prodajo omejil le na notranje tržišče, ki je ob dejanski devalvaciji kmetijskih pridelkov zaradi nizkih cen vse bolj postajalo nično. S potezo je kmeta silil v vedno nova zadolževanja, zaradi česar so kmečko orientirane politične stranke ustanovljale kmečke zadružne posojilnice, hkrati pa tudi kmečke kupoprodajne zadruge.⁵⁴

---

49 (Nepodpisano), Kmeti stan in draginja, Slovenski gospodar, številka 31, Maribor, 31. julija 1924, stran 4.

50 Slovenski gospodar, na navedenem mestu.

51 Anton Ratiznojnik, Hranilnice na ljutomerskem območju, Bančništvo in hranilništvo v Pomurju, Murska Sobota, 1993, stran 47.

52 (Nepodpisano), Z rastočim dinarjem padajo cene kmetijskih proizvodov, Slovenski gospodar, številka 31, Maribor, 16. julija 1925, stran 1.

53 (Nepodpisano), Živinske cene, Slovenski gospodar, številka 32, Maribor, 31. julija 1924, stran 7.

54 (Nepodpisano), V boj proti velekapitalizmu, Slovenski gospodar, številka 3, Maribor, 19. januarja 1922.

Najtežje breme so kmetu pomenila vsako leto strmo stopnjujoča se davčna bremenja. Leta 1923 ugotavljamo kar petkratno, dve leti poprej pa štirikratno povišanje zemljiškega davka.⁵⁵ Ta čas so bremenili slovenskega kmeta enoodstotni poslovni davek, zemljiški davek in osebno-dohodninski davek.⁵⁶

Dobršen del gospodarske krize, ki so jo slovenski kmetje čutili v dvajsetih letih 20. stoletja, je imel vzroke v uvedbi carine avstrijske države na jugoslovanske kmetijske pridelke: meso, sadje in vino. Radikalen korak avstrijske države so čutili zlasti štajerski kmetje, ki so celo stoletje s hrano in z vinom preskrbovali zlasti mesto Gradec, predvsem z vinom pa celotno Zgornjo Štajersko.⁵⁷ Ta nekajstoletna trgovska vez je bila načeloma odpravljena že po slabem letu obstoja jugoslovanske države z razglasom Oddelka za trgovino in obrt deželne vlade za Slovenijo, s katerim so uvedli izvozno dovoljenje. To dovoljenje je izdajala Centralna uprava za izvozni promet s sedežem v Beogradu. Tako je bil močno prizadet zlasti izvoz vina, ker je trajalo cele mesece, da je iz Beograda prišlo dovoljenje. To je prineslo katastrofalne posledice, tudi za kasneje, ko sta državi že sprejeli izvozno-uvozne olajšave. Kupci, ki so namreč poprej kupovali pri slovenskih štajerskih kmetih, so se v času ovir, postavljenih z jugoslovanske strani, obrnili na madžarski in celo štajerski trg ter polagoma pretrgali stare trgovske vezi. Slednje tudi kasneje niso oživele, četudi so bile ovire odstranjene.⁵⁸

---

55 (Nepodpisano), Nova neznosna vremena, Slovenski gospodar, številka 28, Maribor, 28. maja 1929, stran 2. (Nepodpisano), Kam tira sedanja vlada kmeta s previsokimi davki, Slovenski gospodar, številka 24, Maribor, 16. junija 1925, stran 1.

56 Slovenski gospodar, na zadnje navedenem mestu.

57 (Nepodpisano), Avstrijska republika proti našemu kmetu, Slovenski gospodar, številka 22, Maribor, 29. maja 1924, stran 1.

58 Robert Košar, Izvor naših vin, Slovenski gospodar, številka 28, Maribor, 10. junija 1924, stran 2. (Nepodpisano), Vinogradništvo, Slovenski gospodar, številka 20, Maribor, 18. junija 1923, stran 4.

Na veliko negotovanje so med kmeti naleteli novi državni predpisi, ki so urejevali izvoz kmetijskih pridelkov in so povzročali tihotapljenje „šmúglaje“. Ves čas med svetovnima vojnama so na Mursko polje prihajali prek Prekmurja iz Madžarske pretihotapljeni tobak, vžigalniki, vžigalice, torej blago, nad katerim je imela država posebno kontrolo, monopol. Nekaj let po 1. svetovni vojni so tihotapili tudi kmetijske pridelke in se tako ognili državni omejitvi izvoza.⁵⁹ Še več škode so povzročili preprodajalci, vpleteni v verigo trgovanja, tako imenovani verižniki.⁶⁰

Po nekaj letih obstoja nove jugoslovanske države ni bilo razočaranje slovenskih kmetov nič manjše kot razočaranja ob koncu 1. svetovne vojne nad Avstro-Ogrsko.

Sklepi

V letih 1. svetovne vojne so se na vzhodnoštajersko kmečko prebivalstvo zgrnila bremena obvezne oddaje kmetijskih pridelkov, kot so: seno, mast, žito, oves, ječmen in koruza. Prav tako je oblast izvajala rekvizicijo živine. V takih kriznih razmerah je zato vzniknila črna trgovina s sosednjo Ogrsko.

Slovensko prebivalstvo je od na novo nastale jugoslovanske države zelo veliko pričakovalo. Toda podražitve zlasti industrijskih izdelkov so že takoj v prvih letih obstoja nove države spodnesle visoke upe. Toda vzpostavitev meje z Avstrijo in s tem prekinitev s tradicionalnim tržiščem v smeri Gradca in Gornje Avstrije je botrovala gospodarskemu vegetiranju. Krizo je stopnjeval uvoz ameriškega žita v zahodnoevropske države. Posledica je bila znana gospodarska kriza, zlasti v začetku tridesetih let 20. stoletja, ki je posledično prinesla masovno zadolžitev slovenskih kmetov. Njeno gonobečo moč naj bi blažila tako imenovana »kmečka zaščita«, se pravi delni odpis dolgov, kar so uveljavili leta 1936.

Pravo terapijo za obnovo jugoslovanskega gospodarstva je pomenilo odprtje nemškega tržišča, se pravi vključitev države v nemški gospodarski prostor.

Ključne besede

Zemljiška odveza, gospodarski razvoj, Vzhodna Štajerska, položaj kmeta.

---

59 Branko Puconja (1906–1988), kmet, Cven 30. (Nepodpisano), Iz Prlekije, Kmetijski list, številka 2, Ljubljana, 12. januarja 1922, stran 3.

60 (Nepodpisano), Nagradimo poljedelca, Kmetijski list, številka 36, Ljubljana, 2. septembra 1920, stran 3.

Povzetek

Leto 1848 je prineslo zemljiško odvezo in s tem možnost, da je kmet postal lastnik zemlje. Pričakovati je bilo skokovit napredek v gospodarskem razvoju, vendar se kmetje v novih razmerah niso znašli, kajti z lastnimi proizvodjalnimi silami niso bili vajeni razpolagati. Vrednost kmetovega dela je v šestdesetih letih 19. stoletja zmanjšala še liberalna oblast, s tem ko je liberalizirala uvoz. Temu je sledilo še obdobje dražb kmečkih gospodarstev, ki je doseglo višek v sedemdesetih in osemdesetih letih 19. stoletja. Gospodarsko situacijo je izboljšala šele konservativna Taffejeva vlada, s čimer se je tudi za slovensko Štajersko začela konjunktorna doba. Prva svetovna vojna je žal ves razvoj ponovno ustavila.

Dr. Ivan RIHTARIČ¹

Demografska oznaka Huma v času Janka Lešničarja (1884–1931)

V prispevku je prikazana demografska zgodovina Huma in humske občine v času od 1770. do 1931. leta. Prikazano je število ljudi, njihova delitev po spolu, veri in jezikovnih odločitvah v šestih popisih prebivalstva na Humu, v šestih vaseh, ki so sestavljale Občino Hum (Frankovci, Hum, Loperšice, Pavlovci, Pušenci in Zgornji Šalovci) in njeno posestno strukturo v letu tragične smrti Janka Lešničarja (1931).

V letu **1870** je bil Hum krajevna občina, v nemškem jeziku imenovana Kulmburg, s 95 hišami ter 484 prebivalci; od teh je bilo 273 žensk in 211 moških.

Kraj oz. občina je spadal v sodni okraj Ormož (nemško Friedau) ter v okrajno glavarstvo Ptuj (nemško Pettau).² Število prebivalcev na Humu je bilo v letu 1770 le 335 in je nato leta 1846 doseglo že 477 duš.³

Popis prebivalstva v letu **1880** nam pokaže natančnejšo podobo kraja in občine.

Hum je označen kot vas (Dorf) in občina, ki je imela osnovno šolo, ustanovljeno 1788. leta.⁴

Občino Hum so sestavljali štirje deli: Veliki Hum s cerkvijo Sv. Janeza, Srednji Hum, Karčovina (Kartschovina) in Pod Hum.

Skupaj je bilo v omenjenih štirih delih 97 hiš (44+24+18+11). V Občini Hum je bilo 472 prebivalcev (205 moških in 267 žensk) oz. po posameznih delih je bilo: 221=98+123; 102=39+63; 94=43+51 in 55=25+30.

Vsi prebivalci so bili katoličani in s slovenskim občevalnim jezikom (Umgangssprache).⁵

---

1 **Dr. Ivan Rihtarič**, predsednik Zgodovinskega društva Gornja Radgona, Trg svobode 4, 9250 Gornja Radgona.

2 Orts-Repertorium des Herzogthums Steiermark, Graz 1872, str. 98.

3 Manfred Straka, Verwaltungsgrenzen und Bevölkerungsentwicklung in der Steiermark 1770–1850, Graz 1978, str. 235 (leta 1782: 362, leta 1810: 464 in leta 1812: 446).

4 <http://www.siranet.si/detail.aspx?ID=59187> (v nadaljevanju: ZAP).

5 Special Orts-Repertorien, IV. Steiermark, Wien 1883, str. 186.

Popis prebivalstva v letu **1890** je še natančnejši, saj nam pove, da je bila velikost kraja oz. občine 3,85 km,² imel je osnovno šolo, ki je bila leta 1885 razširjena v dvorazrednico,⁶ in cerkev. Kraj oz. občino je sestavljalo pet delov, in sicer: Sv. Janez na Humu, Krčovina, Veliki Hum, Srednji Hum in Pod Hum. Prvi štirje deli so uradno prikazani kot vasi, zadnji pa kot »posamezne hiše».

Skupaj so bile 103 hiše (15+25+22+18+23). Prebivalci pa so bili 503 (227 moških in 276 žensk) oz. po delih: 51=21+30; 121=52+69; 157=73+84; 72=28+44 in 102=53+49.

Vseh 508 prebivalcev je bilo katoličanov in od tega jih je bilo po slovenskem občevalnem jeziku 488.⁷

Popis v letu **1900** je še natančnejši, predvsem pri prikazu posestne strukture; od 385 ha zemljišča v k.o. Hum oz. v kraju in občini je bilo 374 ha »davku podvrženega zemljišča«, in sicer: njive (93 ha), travniki (87 ha), gozdovi (86 ha), vinogradi (80 ha), pašniki (17 ha) in vrtovi (11 ha). Na teh površinah je iz popisa razvidno naslednje stanje živine: 479 svinj, 257 goved in 18 konjev, a nič ovac.

Kraj je sestavljalo pet enot: Srednji Hum, Veliki Hum, Sv. Janez na Humu s podružnično cerkvijo in «ljudsko šolo», Krčovina in Podhum. V 101 hiši je živel 516 prebivalcev (235 moških in 281 žensk), vsi so bili katoličani, po slovenskem občevalnem jeziku pa jih je bilo 498 (za 18 oseb manjka opredelitev).

Po posameznih delih kraja je bilo število hiš in prebivalstva naslednje: Srednji Hum (16 hiš – 56 oseb), Veliki Hum (23 hiš – 148 oseb), Sv. Janez na Humu (13 hiš – 51 oseb), Krčovina (25 hiš – 127 oseb) in Podhum (24 hiš – 134 oseb).⁸

Zadnji popis v avstro-ogrski monarhiji, leta **1910**, je bil manj natančen od prejšnjega, saj je bilo celo manj podatkov oz. rubrik kot v popisu iz 1880. in 1890. leta.

Na Humu je v 105 hišah živel 484 ljudi (32 oseb manj kot pred desetimi leti) oz. 221 moških in 263 žensk. Vsi prebivalci so se izrekli za katoličane, 466 s slovenskim občevalnim jezikom, bilo pa je ob popisu prisotnih tudi še »18 inozemcev«, najverjetneje iz sosednje ogrske polovice oz. s Hrvaške.

---

6 ZAP (glej op. 3).

7 Special Orts-Repertorium von Steiermark, Wien 1893, str. 268 (manjka 20 oseb pri občevalnem jeziku).

8 Leksikon občin, kraljestev in dežel, zastopanih v državnem zboru, IV. Štajersko, Dunaj 1904, str.227.

Popis je omenil, še vedno, podružnično cerkev sv. Janeza na Humu, trirazredno ljudsko šolo in ob njej »meteorološko postajo na nadmorski višini 302 metrov« ter poštni dostavni okraj Ormož in bližnjo železniško postajo v Ormožu.⁹

Zadnji popis iz našega prikaza je iz leta **1931** (popis 31.3.1931); Hum je spadal v Občino Hum, katere sedež je bil v Pušencih, čeprav je po številu prebivalcev izstopal prav kraj Hum.

Občina je bila sestavljena iz naslednjih krajev: Frankovci, Hum, Loperšice, Pavlovci, Pušenci in Zgornji Šalovci.

Prebivalcev je bilo 1728, in sicer: Frankovci 244, Hum 530, Loperšice 261, Pavlovci 189, Pušenci 244 in Zgornji Šalovci 260.

Kraj Hum so sestavljali naslednji deli: Krčovina, Podhum, Srednji Hum, Sv. Janez na Humu in Veliki Hum. Kraj je imel omenjenih 530 prebivalcev, 113 hiš, 80 posestnikov, 33 kočarjev in 20 najemnikov.

V kraju je bila osnovna šola, kot štirirazrednica iz leta 1927, leta 1929 imenovana »Državna osnovna šola Hum pri Ormožu«.

V kraju so delovali: gasilsko društvo, javna knjižnica, gospodarska nadaljevalna šola in Podružnica Jadranske straže.

Od skupne površine 2058 ha je bilo v občini le 25 ha vinogradov oz. 1,2%. Prevladovale pa so njive in vrtovi (897 ha) ter gozdovi (480 ha), manj pa je bilo travnikov in pašnikov (445 ha) in ostalih kategorij zemlje (221 ha). V občini je bilo kar 180 čebeljih panjev, od tega jih je bilo na Humu 50.¹⁰

Iz tega okolja je prihajal Janko Lešničar, in tako kot sem ga prikazal, je »izgledal« Hum v času njegove tragične smrti 1931. leta, ko še ni dopolnil niti 50 let.

Ključne besede

Popisi prebivalstva, občina, posestna struktura, stanje živine, cerkev, šola, jezik okolja.

---

9 Specialni krajevni repertorij avstrijskih dežel, IV . Štajersko, Dunaj 1918, str. 120.

10   Krajevni leksikon Dravske banovine, Ljubljana 1937, str. 503.

Viri, literatura

- Krajevni leksikon Dravske banovine, Ljubljana 1937.
- Leksikon občin, kraljestev in dežel, zastopanih v državnem zboru, IV. Štajersko, Dunaj 1904.
- Manfred Straka: Verwaltungsgrenzen und Bevölkerungsentwicklung in der Steiermark 1770-1850, Graz 1978.
- Orts-Repertorium des Herzogthums Steiermark, Graz 1872.
- Special Orts-Repertorium, IV., Steiermark, Wien 1883.
- Special Orts-Repertorium von Steiermark, Wien, 1893.
- Specialni krajevni repertorij avstrijskih dežel, IV.Štajersko, Dunaj, 1918.

Spletni vir

- <http://www.siraqnet.si/detail.aspx?ID=59187>.

Povzetek

Hum, v nemščini imenovan Kulmburg, je v šestih popisih prebivalcev v obdobju od 1770 do 1931 prikazan kot kraj s svojimi sestavnimi deli (Veliki Hum s cerkvijo sv. Janeza, Srednji Hum, Krčovina in Podhum) ter tudi kot Občina Hum s kraji Frankovci, Hum, Loperšice, Pavlovci, Pušenci in Zgornji Šalovci.

Število hiš na Humu je ostajalo v predstavljenem času skorajda enako, od 97 v letu 1880 do 113 v letu 1931. Prebivalstvo je nihalo od 477 v letu 1870 do 516 v letu 1900, upadlo na 484 v letu 1910 ter doseglo svoj višek (530) v letu 1931. Ženske so prevladovala, absolutno za dobrih 40 oseb pri vsakem štetju. Moški so predstavljali okoli 45% in ženske 55% prebivalstva.

Opredelevanje po veri je bila popolnoma v korist katoliške vere.

Prebivalstvo se je ob popisih opredeljevalo tudi o jeziku, ki pa ga je uradna statistika označevala kot jezik okolja (»Umgangssprache«) in ga smemo v tem ruralnem okolju šteti kot materin jezik oz. slovenščino, ki je bila skorajda 100%.

Posestna struktura v kraju in humski občini je bila zelo pestra in so jo sestavljale naslednje kategorije: njive in vrtovi, gozdovi, travniki in pašniki, vinogradi in ostalo.

Vaščani so gojili svinje, govejo živino, kokoši in le malo konjev (le 2,5% v letu 1900). V občini je bilo zelo razvito čebelarstvo (180 panjev v letu 1931).

Humski hrib je krasila cerkev sv. Janeza s šolo, delovali so še gasilci, javna knjižnica, gospodarska nadaljevalna šola in podružnica Jadranske straže.

Maruša KORPIČ LESJAK¹

Hum pri Ormožu – vir navdiha

**CERKVICA VRH GORE,
CERKVICA BELA,
VSAK DAN POZDRAVLJA TE
DUŠA VESELA ...²**

V prispevku je predstavljena kulturnozgodovinska podoba Huma, katerega pomemben del v vseh pogledih sta trta in vino, ki sta zaznamovala tamkajšnje ljudi in kulturo. Vinogradniški značaj tega območja se kaže že ob pogledu nanj. Ohranjene so skoraj neverjetne zgodbe o trudu, zagnanosti in dobri volji Humčanov, da bi se stari običaji in vse ljudsko za vedno ohranilo. Čeprav je Hum pri Ormožu majhna vas, je tukaj marsikaj vredno ogleda.

»Beseda Hum je nastala v narečnem razvoju iz *xъlmъ*, kar je dalo knjižni slovenščini *hólm* /grič/. Množinsko prebivalsko ime (etnonim) k temu *Xъlml'ane* /prebivalci holma/ je dalo krajevno ime *Húmlje*. V starih zapisih se kraj omenja leta 1320 Chulm, 1429 Chulben, od tod tudi krajevno ime in priimek Humar.«³

Hum pri Ormožu je razložena vinogradniška vas z gručastim jedrom vrh griča na nadmorski višini 230 m do 303 m.⁴ Na vznožju so njive, na pobočjih se razprostirajo travniki, višje pa vinogradi. Vaško naselje Hum se razprostira po vrhah slemen, vtkan je v splet vinogradov, polj in listnatih gozdov. Hiše in vinske kleti so nanizane tik ob cesti, številne hiše pa se danes razprostirajo tudi na pobočju in vznožju humskega griča. Z gričevnatega Huma se

---

¹ Maruša Korpič Lesjak, dijakinja Gimnazije Ptuj, Volkmerjeva 15, 2250 Ptuj.

² Pisatelj, urednik Ljubljanskega zvona in deželni šolski nadzornik Fran Levč, je leta 1863 napisal pesem *Cerkvica*.

³ Snoj, Marko (2009). Etimološki slovar slovenskih zemljepisnih imen. Založba Modrijan.

⁴ Vodnik po naravni in kulturni dediščini občine Ormož, str. 47.

odpirajo prečudoviti pogledi na ravninski panonski svet ter po okoliških vinorodnih gričih Slovenskih goric in še dalje vse do Savinjskih Alp in avstrijskih gora. Hum prvič zasledimo v pisnih virih leta 1322.⁵ Leta 1542 je imela tukaj ormoška graščina 37 sogornikov,⁶ leta 1890 pa je vas štela 103 hiše s 503 prebivalci.⁷

Območje Huma imenujemo tudi kraljestvo goric. Gorice, vinska trta, predvsem pa pesmi klopotcev, ki so že v preteklosti odmevale po teh krajih. To je poudarjalo pomen naravne in kulturne dediščine tega območja. Na Humu se srečamo z izjemnimi naravnimi lepotami in bogato etnološko ter kulturno-zgodovinsko dediščino. To območje se še danes razprostira pred nami v skoraj prvobitni podobi, ki se od prve polovice 20. stoletja do današnjih dni ni bistveno spremenila. Hum je danes priljubljena izletniška točka z razgledom po Dravskem polju in Medžimurju. Skozi stoletja so sicer Humčani tukaj puščali svoje sledove ter podo-bo pokrajine spreminjali v dobrem in slabem. Vendar so jo skozi stoletje s svojim delom tudi ohranjali, oplemenitili, hkrati pa si tudi vzeli čas, da so tej pokrajini, naravi dodali kaj svojega. Tukaj sta ohranjeni bogata tradicija in etnološka dediščina. Vse do danes se je ohranila tradicionalna podoba krajine. Ohranjenih je precej starih običajev in posebnosti, ki zaznamujejo Hum in njegove prebivalce. Hum je kraj, ki ni obdan le z lepoto narave, temveč tudi z zakladi zemlje in s starimi izročili. Tukaj so živeli in živijo nadarjeni, pošteni, neposredni, potrpežljivi in skromni ljudje. So gostoljubni in polni vedrine. Ponosni so bili in so še, da so Humčani. To je v njihovi krvi, tukaj so njihove korenine. Življenje jih je nenehno bogatilo, pri čemer je nanje imela velik vpliv rodna pokrajina. Še danes je Hum edinstven zaradi prečudovitega razgleda, starih hiš, tradicije, močne pozitivne energije. Humčani še danes nosijo v sebi veliko optimizma in samozavesti.

Okrog leta 1900 so Hum domačini imenovali Holm.⁸ Po južnih pobočjih je pokrit z vinogradi, kar je bil razlog, da so se že v prvi polovici 20. stol. Humčani ukvarjali z vinogradništvom in s poljedelstvom.⁹ Preživljali so se še s prodajo poljskih pridelkov, živine, sira in surovega masla, jabolk in vina.

---

5 Ormož in okolica. Vodnik, str. 58.

6 Sogornik: vinogradniški podložnik.

7 Ormož in okolica. Vodnik, str. 58.

8 Ormož in okolica. Vodnik, str. 56.

9 Krajevni leksikon Dravske banovine, str. 503.

Hum je bil poraščen z obsežnim listnatim gozdom gabra, hrasta, bukve in jelše ter borovcev. Lastnica teh gozdov je bila ormoška graščina.¹⁰

Na Humu se je ohranila zelo bogata dediščina šeg in običajev, ki so imeli pomembno mesto v življenju tukajšnjih ljudi. Domačini so vseskozi ohranjali samo njim lastno in značilno duhovno kulturo, ki kaže na preprost značaj tukajšnjih prleških ljudi – v preprostih stavkih so povedali tisto, čemur včasih pravimo »zdrava kmečka pamet« ali »ljudska modrost«. Predvsem navade in običaji, povezani z ljudskim verovanjem: verovanje v moč velikonočnega presmeca, verovanje v zdravilno moč blagoslovljene vode (saj je voda vir življenja), so bile na Humu močno zakoreninjene med ljudmi. Tudi tradicionalne delovne šege (ob trganju grozdja, ličkanju...) in letne koledarske šege so na Humu še danes opazne. Že iz tradicije je znana humska posebnost slovesnost ivanjske nedelje 24. junija, ki jo že od nekdanj slovesno obhajajo ob prazniku rojstva Janeza Krstnika. Vsako leto je v nedeljo, ki je najbližje omenjenemu prazniku, žegnanje. Ta dan so se že v preteklosti, zlasti ob lepem vremenu, na Hum zgrinjale množice od blizu in daleč, da bi ob kresu počastili rojstvo Janeza Krstnika. Pritrkavanje humskih zvonov je bilo nekoč že pred slovesno mašo povezano z delom v kamnolomu. Danes pa je ta dan priložnost za prijateljska srečanja. Nekaj posebnega pa je telovska procesija, ki se po maši vije med sadovnjaki in vinogradi ob petju cerkvenih pevcev in sprevodu mlajših in starejših. Zahvali za božjo navzočnost in dobrotljivost se pridružuje tudi prošnja za blagoslov polj in vinogradov ter za varstvo v življenju. Veselo druženje in domača pesem nato v mnogih domačijah in kletih odmevata še dolgo v nedeljsko popoldne.

Sestavni del vsakdanjega in prazničnega življenja Humčanov pa so bile tudi ljudske pesmi, glasba in glasbila. Različne pesmi so zmeraj spremljale tukajšnje ljudi že od otroštva. Številne humske pesmi še danes odsevajo resničnost življenja, miselni in čustveni svet tukajšnjih ljudi, njihovo razmerje do okolja, družine, navezanost na hišo in zemljo, versko življenje. Ohranilo se je nekaj šaljivih pesmi o Humu, v katerih Humčani prepevajo in se norčujejo tudi iz sebe. Kljub temu pa je iz njih razbrati pripadnost domači zemlji in vasi, npr. pesmi »FUMI SAMI KAMENARI« (ohranjeno je besedilo ob pritrkavanju humskih zvonov na ivanjsko nedeljo), »HUMSKA« in »PRAV LEPA JE STEZICA VGLAJENA«. Dediščino ljudskih pesmi ohranja danes Prosvetno društvo Janez Trstenjak, Hum pri Ormožu, ki je bilo ustanovljeno že leta 1951.¹¹

---

10 Krajevni leksikon Dravske banovine, str. 503.

11 Fumi pa vzimi rože cvetejo, str.8.

V prvih letih so člani večinoma skrbeli za organiziranje kulturnih prireditev v kraju. Prirejali so krajevne in občinske proslave, številne dramske igre, v katerih so sodelovali igralci vseh generacij... V tem času je bila na Humu podružnična šola, ki je delovala do leta 1988. Pod mentorstvom Mimice Pišek so nastale številne gledališke predstave. Posebnost so predstavljali priljubljeni »Veseli večeri« z domačim ansamblom Frančeka Žibrata in s pevko Mimico Veldin, v katerih so nastopali skoraj vsi člani društva. V tem času je deloval tudi šolski pevski zbor, iz katerega je nastala odrasla pevska skupina. Društvo je pod vodstvom Tončke Dečko prirejalo tudi plesne tečaje. Člani društva so začeli prikazovati številne stare ljudske običaje, šege in opravila, npr. koline, dela v goricah, s poudarkom na trgatvi, napitnicah in pesmi o vinu. Obujali so ženitovanjske običaje »gostüvaja«, pride-lovanje in obdelavo lanu, »česanja« perja, odhode fantov k vojakom ter obujali spomine iz otroštva. Skupina ljudskih pevcev v okviru PD »Janez Trstenjak« Hum, ki se ukvarja z načrtnim zbiranjem, ohranjanjem in oživljanjem ljudskih pesmi s tega območja, deluje od leta 1976.

V prvem letu delovanja je skupino vodila Mimica Pišek, ki je bila širši ormoški kulturni javnosti znana kot dolgoletna predsednica ZKPO Ormož. Po njeni smrti je bilo leta 1997 mentorsko delo zaupano dolgoletni sodelavki, tajnici društva Ani Ratek. Ta je prevzela vodenje skupine, raziskovanje ljudskih pesmi, šeg in običajev. Društvo se je usmerilo v aktivno zbiranje ljudskih pesmi, besedil, napevov in nastopa na revijah ljudskih pevcev po domači občini, okoliških krajih in drugod po Sloveniji. Kvaliteta in redno delo sta skupino pripeljali do nastopa na državnem srečanju ljudskih pevcev. Številni nastopi so privedli skupino tudi na snemanje radijskih oddaj o ljudskih pesmih na radijskih postajah Ormož, Ptuj in Radiu Maxi. Člani skupine so se začeli ukvarjati tudi s cvečarstvom, to je z raziskovanjem in izdelovanjem rož iz papirja, ki je del tradicije kraja. Nekoč so bili vsi prostori, v katerih so se odvijali pomembnejši dogodki, okrašeni s cvetjem iz papirja, pa najsi je šlo za cerkvene praznike ali pa za druge pomembnejše dogodke, ki spremljajo človeka od rojstva, poroke do smrti. Pri ohranjanju tega izročila še posebej izstopa mentorica društva Ana Ratek, ki se je te spretnosti naučila od mame Slavice Novak, dodatna znanja pa je dobila še pri Otiliji Kolarič, Katarini Ivanuša, Neži Zlatnik, Pavli Geč, Milici Zemljič in Antoniji Zorjan. Te znajo izdelovati posebej značilne rože za to območje.

Prvo delavnico je Ana Ratek vodila na povabilo Alenke Šalamun leta 1995 na Osnovni šoli Ormož. Že leta 1996 pa je, v sodelovanju z Andragoškim centrom v Ljubljani, sodelovala na sejmu vseživljenjskega učenja na Gospodarskem razstavišču v Ljubljani. Z raziskovanjem šeg, povezanih s to zvrstjo ljudske umetnosti, je uspela zbrati zanimivo, večjo zbirko

papirnatih rož, ki jih je s pomočjo članic društva predstavljala na številnih delavnicah in razstavah. Njihovi aranžmaji iz papirnatih rož so krasili prizorišča kulturnih dogodkov s področja ljudskega petja, nastopov in revij folklornih skupin. Ob izdelovanju rož zbirajo tudi besedila ljudskih pesmi s Huma in okolice, organizirajo delavnice izdelovanja starih igrač iz naravnih materialov (vuge, fūčkece, pupe, oblačenje gumbov), delavnice pletenja iz naravnih materialov (zelišč, klasja, zimzelena), delavnice prikazovanja trebljenja buč, obujajo običaj Zelenega Jurija, organizirajo razstave buč in prikazujejo običaje ob vseh praznikih; oblikujejo izdelke iz koruznega ličja, spletajo vence iz zimzelena, s katerimi okrasijo cerkve in kapele ob cerkvenih praznikih.

Eden večjih projektov je bilo leta 2002 sodelovanje s Pokrajinskim muzejem Ptuj, Eno-to Ormož pri pripravi razstave »Cvečarstvo« oz. dediščina izdelovanja papirnatih rož na ormoškem območju. Članice društva so dobile za izdelovanje rož iz papirja tudi certifikat Obrtne zbornice Slovenije »Izdelek domače obrti«.

Člani društva se zavedajo, da je naša ljudska pesem kulturna dediščina, ki jo moramo ohranjati in negovati. Povezana je s šegami vsakdanjega in prazničnega življenja tukajšnjega prebivalstva. Ljudska pesem je pesem našega podeželja. Prehajala je iz roda v rod, od pevke do pevke, je pesem vsakdanjosti in prazničnih dni. Člani društva so zbrane pesmi izdali v pesmarici in na zgoščenki »*Fumi pa tudi vzimi rože cvetejo*«.

Bogata je bila tudi dediščina tukajšnjih ljudskih glasbil. Šaljiv vaški grb Huma so bile gosli kot najpogostejše ljudsko godalo.¹² Dokaz, da so gosli na Humu kaj veljale, je bil ta, da je imel Hum pristne domače muzikante in posebneže.

---

12 O ljudskih grbih in še kaj, str. 99.

IVANJSKA NEDELJA

Ivanjska nedelja
gre skozi naselja.

Belina domov,
sence, cvetovi,
veseli glasovi
pevcev, zvonov.

Ivanjska nedelja
gre skozi naselja.

Čez polja, gorice,
lahkotnih nog,
do cerkve in zidanice
in stojnice vsenaokrog.

Ivanjska nedelja
gre skozi naselja.

Léctova srca, medíca,
ko deca smo vsi:
razžarjena lica,
blesteče oči.

Ivanjska nedelja
gre skozi naselja
in našo mladost.

Stanko Janežič /Gorice/

Ob koncu velja dodati, da so pridne roke Humčanov in tukajšnje dobre naravne danosti ustvarile ugodne razmere za etnološko privlačnost tega območja, prebivalcev in njihovega življenja.

Ključne besede

Hum, območje, dediščina, gorice, vino, znamenitosti, pesmi.

Viri, literatura:

- Fumi pa vzimi rože cvetejo. Zbirka ljudskih pesmi s Huma in okolice, Ormož 2011.
- Franc Krnjak: O ljudskih grbih in še kaj ..., Ormož, 2013.
- Krajevni leksikon Dravske banovine, Ljubljana, 1937.
- Marko Snoj: Etimološki slovar slovenskih zemljepisnih imen. Založba Modrijan, 2009.
- Ormož in okolica, Vodnik, 1990.
- Vodnik po naravni in kulturni dediščini občine Ormož, 1998.
- Ormož skozi stoletja II. Križniške župnije Velika Nedelja, Ormož, Središče ob Dravi in Miklavž do konca 18. stoletja, 1983.

Povzetek

Predstavljena je vas Hum, njegova zgodovina in etnološka dediščina, ki tudi območje določa in povezuje z vinarstvom. Predvsem vino je tisto, ki je oblikovalo identiteto tukajšnjih ljudi in pokrajine. Številne delovne šege in navade Humčanov so povezane s tradicijo tega območja. Bogato dediščino ohranjajo člani Prosvetnega društva »Janez Trstenjak« Hum, ki so v izdelovanju rož iz papirja neprekosljivi umetniki. Ta aktivnost pa je le ena izmed mnogih, ki se jih v društvu lotevajo. Prosvetno društvo Janeza Trstenjaka ima na Humu že dolgo tradicijo. Ustanovljeno je bilo pred 60-imi leti, vanj pa so bili skozi vsa ta leta vključeni številni Humčani, pa tudi okoličani. Pravzaprav vsi tisti, ki jim je vaška kultura pomenila zadovoljstvo. Tako se je v društvu pelo, plesalo, igralo, pripravljalo gledališke igre in še več...Predvsem pa še danes skrbijo, da se ohranja bogata kulturna dediščina tega območja.

Hum pri Ormožu na starih razglednicah

V prispevku avtorica piše o zgodovini razglednic in predstavlja razglednice Huma in okolice iz konca 19. stoletja in prve polovice 20. stoletja. Predstavljena je še arhitekturna dediščina, ki odlično dopolnjuje sakralne in druge zgodovinsko pomembne zgradbe omenjenega vinorodnega območja.

Nekaj podatkov iz zgodovine razglednic ²

Prve razglednice so se pojavile v Nemčiji in se od tam razširile v Švico in Avstrijo. Do nastanka razglednice je prišlo preko razvoja dopisnice. Leta 1869 je dunajska poštna uprava na predlog dr. Emanuela Hermanna, profesorja nacionalne ekonomije na vojaški akademiji v Wiener Neustadtu, izdala prvo uradno dopisnico na svetu. Imenovala se je »Korespondenz – Carte«. *Na sprednji strani je bil prostor za naslov ter znamko, ki je bila od začetka kar natisnjena, na zadnji strani pa je bil prostor za sporočila. Dopisnica je doživela velik uspeh, saj so jo prvo leto natisnili v 3 milijonih izvodov. Privlačna je bila tudi njena cena, saj je znašala 2 krajcarja, poština pa je takrat znašala 5 krajcarjev. Prve dopisnice v Avstro–Ogrski so bile v nemškem ali madžarskem jeziku, kmalu pa so postale dvojezične ali pa celo samo v deželnem jeziku. Nekatere prve razglednice imajo večjezične napise, ki kažejo na upoštevanje jezikovne raznolikosti narodov v Avstro–Ogrski: »Carte postale – Postkarte – Post Card – Cartolina postale – Correspondenz-Karte – Dopisnice – Levelezölap – Karta Dopisnica – Korespondenčni listek – Briefkaart – Postkaart – Postkort – Ot-krytoe Pis'mo – Pocztołka».* *Na naslovni strani so pogosto opombe »Nur für die Adresse« ali »Samo za naslov«.*

Prvi slovenskih izraz, ki se je pojavil l. 1871, je bil »listnica«, od leta 1873 pa se je prijel izraz »dopisnica«. Slovenski kraji so dobili prve razglednice ob koncu 80. let 19. stoletja. Vendar to še vedno ni bila razglednica. Predhodnico razglednic predstavljajo dopisnice. Prve razglednice v naših krajih so najprej imenovali dopisnice, izraz "razglednica" pa je prišel v uporabo šele v začetku 20. stoletja. Prvotno so imele velikost 140 mm x 90 mm,

1 **Nevenka Korpič**, kustosinja etnologinja, Pokrajinski muzej Ptuj Ormož, OE Ormož, Kolodvorska cesta 9, 2270 Ormož.

2 Pozdrav iz Ormoža, str. 1–8.

sredi 20. stoletja pa se je uveljavil v uporabi standardni format in velikost 150 mm x 105 mm. Prve razglednice so bile natisnjene v majhnih nakladah. Pri izdelavi so najprej uporabljali tehniko litografije (kamnotiska) in nato fotografije. Najprej so na hrbtno stran dopisnice v levi zgornji kot natisnili tako imenovane razglede, ki so prikazovali podobo krajev ter drugih znamenitosti. Ormož jo je dobil ob koncu 19. stol. Počasi se je slikovni del dopisnice večal, postopoma zajel vso hrbtno stran in razglednica je bila rojena. Slika postane prva stran, prostor za naslov pa zadnja. Na začetku uveljavljanja razglednic je bil prostor za besedilo skrčen, tako da je bilo včasih dovolj prostora samo za podpis in je marsikdo pisal kar po sliki, če je želel sporočiti še kaj več. Sprva je veljalo pošiljanje dopisnic za nespodobno, predvsem zaradi možnosti prebiranja zasebnega sporočila na njih. Barvne razglednice so se pojavile po letu 1910. Sredi preteklega stoletja pa so pri tiskanju uvedli tudi štiribarvni tisk, kar je povezano s pojavom barvne fotorazglednice.

K nastanku razglednic so vplivali poštni razmere, razvoj fotografskih in tiskarskih tehnik, boljše prometne povezave ipd. Že na najstarejših razglednicah je bil slikovni del zelo pester, saj so se na njih pojavljale panorame mest, ulice, spomeniki, gradovi in cerkve, šole, bolnišnice, gostilne in kavarne, parki, razne mestne in predmestne posebnosti, meščani, napisana pa so bila tudi razna zanimiva sporočila v slovenskem ali tujem jeziku. Pogosto so imeli razglednice vsa mesta in vsi trgi, pa tudi številne gostilne, ulice, parki, cerkve, hribi, društva. Potovale so iz krajev v kraj in se vanje tudi vračale ter tako obogatile zbirko marsikaterega zbiralca. Zbiralci so si razglednice namenoma izmenjevali in pošiljali. Ustanavljali so celo društva ljubiteljev razglednic, temu zanimivemu konjičku pa se je posvečala predvsem meščanska in plemiška družba v slovenskih mestih ob koncu 19. stoletja. Pojavila se je moda pošiljanja razglednic, zato se jih je iz posameznih obdobij ohranilo nadpovprečno veliko. V začetku prejšnjega stoletja se je moda pošiljanja in zbiranja razglednic razširila tudi po naših krajih in nam pustila dragocene podatke o krajih in ljudeh, navadah in običajih prebivalcev na našem območju. V zadnjih desetletjih prejšnjega stoletja pa so posamezniki začeli zbirati stare arhivske razglednice.

Pri izdaji razglednic so začele tiskarne vpeljevati različne oblikovne možnosti in ob papirju uporabljati tudi druge materiale (svilo, aluminijske folije ipd.). Učinke in nenavadnost na razglednicah so povečevali z raznimi izrezi, nevidnimi figurami, reliefi, reklamami. Razglednice so razširjale založbe ali mala podjetja, ki so bila povezana s posameznimi fotografi. Na krajevnih razglednicah se pogosto pojavlja napis "Pozdrav iz ...". Deljene so bile na več polj, v katerih so bili v okroglih, ovalnih, pravokotnih okvirčkih motivi in sličice krajev, njihovih posameznih delov oz. znamenitosti, vse okrašeno z okraski ali različnimi podobami.

Razglednice so izdajala tudi posamezna društva, saj jim je bilo izdelovanje in izdajanje pomemben vir denarnih sredstev. Glede na večinsko prebivalstvo v krajih, so bili napisi in imena na razglednicah za slovenske kraje napisani v slovenskem ali nemškem jeziku. Pojavljale pa so se tudi razglednice z obema verzijama krajevnega napisa.

Razglednice predstavljajo pomemben vir za raziskovanje zgodovine in podobe kakega kraja v preteklosti. Na njih lahko občudujemo arhitekturo in lepoto posameznega kraja, odsevajo nam toplino preteklega časa. Hkrati so pomemben etnološki slikovni dokument in neredko zaradi pomanjkanja fotografskega gradiva edino izročilo o posameznem kraju. Motivi na njih so pogosto edini ohranjen slikovni vir kraja iz določenega obdobja, hkrati pa izjemen vir dodatnih informacij. Razglednice nam pripovedujejo o načinu življenja v preteklosti, velikokrat pa vzbujajo tudi nostalgijo po starih, žal minulih časih. V preteklosti so želeli z njimi poudariti naravne in kulturne znamenitosti krajev, arhitekturo in način življenja prebivalcev na posameznem območju. So prenašalke informacij o kraju, času in ljudeh v določenem zgodovinskem obdobju in pomemben zgodovinski vir za raziskovanje starih podob mest, krajev, ulic, trgov. Razglednica si je kmalu utrla pot tudi v trge in mesta.

Najstarejše ormoške razglednice so tako kot povsod tiskane v litografski tehniki. To je najstarejša in najpomembnejša tehnika za razmnoževanje prvih razglednic. Podlaga so bile črno-bele fotografije ali risbe, ki so bile ročno pobarvane ali pa so jih obarvali s barvnimi klišeji. Zato so te prve razglednice prave umetnine. Na razglednicah so v različno oblikovanih okvirčkih in vinjetah sličice mestnih znamenitosti, okvirje pa obkrožajo rože, vejice, grozdje, listi ali pa razni trakovi. Za starejše razglednice je bila značilna kombinacija več motivov na isti razglednici. Efekte in nenavadnost so povečali z raznimi izrezi, reliefi, vrtečimi deli ipd. Porast povpraševanja po razglednicah je prisilil tiskarje, da so uporabili nove tehnike tiskanja. Oprijeli so se fototipije, ki je uporabljala za osnovo fotografsko stekleno ploščo, kasneje pa še knjigotiska. Barvne razglednice, ki so nastale na osnovi barvnih fotografij, je dobil Ormož med drugo svetovno vojno. Navdušeno pošiljanje razglednic je po prvi vojni upadlo, še bolj opazno pa je bilo upadanje po drugi svetovni vojni. Razglednice so bile slabe kvalitete, motivi na razglednicah so postali nezanimivi in enolični, ljudje so se posluževali drugih načinov komuniciranja (telefon). Pojavila se je tudi nova – offset tehnika tiskanja (tiskanje s pomočjo z gumo prevlečenega valja), ki se uporablja še danes za tiskanje razglednic. V času avstroogrske monarhije so bile razglednice lahko tudi večjezične. Na isti razglednici je lahko bil napis istočasno v slovenščini in nemščini.

Razglednice z motivom Huma pri Ormožu³

Podobe Huma in same pokrajine, naravnih in kulturnih znamenitostih ter naravne lepote, ki so nastale skozi čas, lahko vidimo iz ohranjenih razglednic, ki sicer segajo na prehod 19. v 20. stol. Pustile so nam dragocene podatke o krajih in ljudeh, navadah in običajih prebivalcev na omenjenem območju. Stare humske razglednice razkrivajo zanimivosti kraja in nam želijo približati življenje v njem v že nekoliko odmaknjenem in pozabljenem času ob koncu 19. in v začetku 20. stoletja. So neizčrpen vir za preučevanje zgodovine, etnologije in življenja na območju Huma pri Ormožu. Pomenijo nam vir informacij o založnikih, izdajateljih in ljudeh iz tega okolja. Hum pri Ormožu se skozi zgodovino lahko pohvali s številnimi zanimivimi zgradbami. Tukajšnje razglednice nam veliko povedo o pomenu kraja, o nastajanju in spreminjanju tukajšnjih stavb ter omogočajo občudovanje njegovih kulturnih in ostalih znamenitosti. Zelo skrbne primerjave med razglednicami in tudi z novejšimi fotografijami nam omogočajo približno določitev nastanka stavb ali njihove bistvene spremembe.

Založniki najstarejših humskih razglednic, ki izhajajo iz prehoda iz 19. v 20. stoletje, niso opremili razglednic s podatki o fotografu. Najstarejše humske razglednice, ki so danes ohranjene v Zgodovinskem arhivu na Ptuj, Pokrajinskem muzeju Ptuj - Ormož in pri posameznikih, so tiskane v tehniki litografije⁴ in jih prištevamo k dopisnicam. Vidimo lahko, da so imele za podlago črno-belo fotografijo ali risbo, bile so ročno kolorirane oz. obarvane ter pobarvane z barvnimi klišeji. Najstarejše so bile ročno narejene in umetelno okrašene. Zato so te razglednice prave umetnine. Naslovni del je napisan v nemškem jeziku Gruss aus Fridau. Značilna je kombinacija različnih motivov na isti razglednici. Tukaj so v različno oblikovanih okvirčkih in vinjetah sličice znamenitosti Ormoža in okolice, okvirje pa obkrožajo rože, vejice, grozdje, listi ali pa razni trakovi. Efekte in nenavadnost

---

³ Ormož na starih razglednicah. Razstavni gradivo, 2001.

⁴ Litografija je tehnika, katere bistvena lastnost je priprava kamnite plošče (lito – lat. kamen), ki predstavlja matrico, s katere tiskamo. Tehnika temelji na odbojnosti vode in maščobe. Osnovni material je kamen. Po navadi je v obliki pravokotnih plošč do debeline 10 ali 12 cm. Najboljši so sivi kamni, ki so trši. Struktura kamna je drobno zrnat apnenec, ki je homogen in brez žil. Preden na kamen zarišemo, ga temeljito obrusimo z brusnim papirjem. Rezultat brušenja lahko prilagajamo litografski tehniki, ki jo želimo uporabiti. Ploski tisk ima prednost, da namesto prejšnjega dolgotrajnega zarezovanja v ploščo neposredno rišemo na kamen. Rišemo z masnimi kredami, litografskim tušem. Tehnika omogoča živahne poteze ter je zanimiva in privlačna predvsem zato, ker omogoča vrsto različnih tehničnih prijemov. Vir: art-lj.si/trgovina/pdfs/arhiv/.../Grafika.

so povečali z raznimi izrezi, reliefi, vrtečimi deli ipd. Hum pa se pojavlja v okvirčku z veduto kot KULMBERG. Ohranjena je tudi črno bela različica enake razglednice iz začetka prejšnjega stoletja. Zanimivi sta tudi razglednici z različnimi motivi iz začetka 20. stoletja s slovenskim napisom »Pozdrav iz Ormoža«, kjer se v eni izmed sličic pojavlja že znana veduta Huma. Ohranjena je tudi črno bela razglednica iz leta 1912 z veduto Huma, kjer je prva stran služila tudi za pisanje sporočila. Ohranjeni sta še dve črno beli razglednici iz 20. let 20. stoletja. Barvne razglednice, ki so nastale na osnovi barvnih fotografij, je dobil Hum pred drugo svetovno vojno. Iz obdobja tik po 2. svetovni vojni pa je ohranjena črno bela razglednica z motivom »Humška mladina pri delu v vinogradu«, ki je zanimiva predvsem iz etnološkega zornega kota.

Najverjetnejši založniki humskih razglednic so bili gostilničarji ali kakšni tuji vinogradniki, ki so imeli na tem območju vinograde. Razglednice so bile v tistem času namreč odlična reklama.

Hum pri Ormožu je v zadnjih sto letih doživel spremembe v zunanji podobi pokrajine – gradnja novih stavb. Te pa so vidne tudi ob primerjavi najstarejših razglednic iz začetka prejšnjega stoletja s fotografijami, ki nastajajo danes. Razglednice pomenijo za raziskovanje krajevne zgodovine izjemen vir dodatnih informacij.

In katere so tiste znamenitosti, ki jih lahko vidimo na starih razglednicah? Na veduti Huma izstopajo poslopja nekdanje stare šole, cerkev sv. Janeza Krstnika, Ftičarjeva hiša, mežnarija ter vinogradi na pobočju ter tik ob cesti, ki tvorijo trikotni vaški trg. Med vinogradi pa kraljuje vinogradniški dvorec iz sredine 19. stol. s klasicističnimi in neoromanskimi elementi.

Stara humška šola je bila ustanovljena leta 1788. Od leta 1814 do leta 1822 je na Humu delovala nedeljska šola, nato je bilo zgrajeno šolsko poslopje. Sedanja šolska stavba je bila postavljena leta 1885 kot dvorazrednica.⁵ Leta 1901 jo je obiskovalo 193 otrok. Leta 1929 so jo poimenovali Državna osnovna šola Hum pri Ormožu, leta 1959 pa Osnovna šola Hum pri Ormožu. Na stavbi je spominska plošča humskemu učitelju Antonu Porekarju, ki je na šoli služboval med leti 1888 in 1924.

---

⁵ Ormož in okolica, str. 57.

Pokopališče je bilo prvotno ob cerkvi sv. Janeza Krstnika iz leta 1611, sedaj pa je na južnem vznožju Huma.⁶ Nad lokacijo sedanjega pokopališča je nekoč vodila rimska cesta Poetovio – Savaria. Tukaj so našli štiri miljnike, od katerih je eden vzidan v pročelje humske cerkve. Na Humu so našli več kamnitih sekir.

Kot zanimivost Huma velja omeniti kamnolom litavskega apnenca, ki je dolgo dajal gradbeni material za hiše v bližnji in daljni okolici. Tukajšnji apnenčasti kamen so lomili in prodajali že v prvi polovici 20. stoletja zasebni lastniki.⁷ V njem so delali mnogi domačini, ki jim je bil to dodaten ali celo edini vir zaslužka. Delavcem so rekli KAMENARI. Iz humskega apnenca pridobljeno apno je presegalo domače potrebe, zato so ga prodajali tudi v industrijske kraje. V 50. letih so humski apnenčasti kamen uporabljali za regulacijo Drave. Še danes je vgrajen v marsikateri tukajšnji hiši.

Tudi tukajšnja fevdalna arhitektura, sicer v lasti tujcev, je bila gospodarske narave – omeniti velja mogočni vinogradniški dvorec. Visoka pritlična stavba ima kvadratni tloris in značilne okenske obrobe. Visokopritlični vinogradniški dvorec je iz sredine 19. stoletja in ga na južni strani bogati arkadirana veranda, kronana s trikotnim čelom, sicer pa zaključuje profiliran venčni zidanec.⁸

Na Humu je bogata cerkvena arhitektura. Cerkev svetega Janeza Krstnika je s svojim zvonikom dovolj mogočna, da že na zunaj kaže svojo veljavo. Je pomemben spomenik našega starega cerkvenega stavbarstva in pomnik davne zgodovine teh krajev. Kaže nam, kakšna je bila pred stoletji naša sakralna umetnost. Humska cerkev je zraven stavbnih slogovnih posebnosti ohranila tudi bogate stenske slikarije ter notranjo opremo. Podružnična cerkev sv. Janeza Krstnika je bila na izjemni krajinski legi Huma postavljena leta 1611 na mestu starejše kapele. Kapela naj bi bila tukaj zgrajena že leta 1350.⁹ Cerkev je dal postaviti ormoški graščak Ladislav Pethe v tradicionalnem poznogotskem slogu. Iz poročila leta 1730 o stanju ormoške župnije izvemo, da je »bila podružnica na Humu, posvečena Janezu Krstniku«, v dobrem stanju, imela je tri oltarje in stolp z dvema zvonovoma.¹⁰ Zvonik

---

6 Vir: www.reocities.com/rainforest/.../Hum1.htm

7 Ptujski tednik, št. 34, 24. avgust 1956. Kamnolom na Humu, str. 2.

8 Vodnik po kulturni in naravni dediščini občine Ormož, str. 48.

9 Prav tam, str. 57.

10 Ormož skozi stoletja II., str. 91.

pred zahodno fasado je prizidek iz 1. polovice 18. stoletja, obok v ladji in zakristija pa sta iz začetka 19. stoletja. Cerkev, sestavljena iz ladje ter ožjega in nižjega, 3/8 sklenjenega prezbiterja, ima neogotski oltar sv. Janeza Krstnika s konca 19. stoletja, ob katerem stojita slovanska apostola sv. Ciril in Metod. Na desni strani cerkvene ladje je našel svoje mesto tudi gotski oltar milostne Matere z detetom iz ormoškega gradu. Ko je bil ormoški frančiškanski samostan zaprt, so na Humu leta 1785 ustanovili samostojno kuracijo, ki je bila 1793. ukinjena.¹¹ Na Holmu (Humu) je bila 18. julija 1788 ustanovljena lastna duhovnija – lokalija.¹² Tukaj je služboval Jakob Puklavec, bivši frančiskan ormoškega samostana, ki je bil razpuščen. Humski duhovniji so od središke župnije priključili Gornje Šalovce. Toda že leta 1793 je bil Puklavec prestavljen k Sv. Lenartu (v Podgorce) pri Veliki Nedelji in lokalna kaplanija na Humu je po tem letu ponovno postala podružnica ormoške župnije.

---

11 Krajevni leksikon Dravske banovine, str. 503.

12 Ormož skozi stoletja II., str. 93.

HUMSKA

Vse drugo vam zdaj iz misli pustim,
od humske vasi vam zapeti želim.

Na hribčku zelenem nam hišica stoji
in v drevju cvetočem nam tička žvrgoli.

Na hribčku prelepem nam cerkev stoji,
v goricah krog nje pa se pesem glasi.

V tej vasi je dosti mladih deklet,
ki znajo za delo prav pridno prijet.

So izvrstne plesalke in znajo zapet
in znajo tudi fante prav rade imet.

Pač škoda je fantje vseh vaših stopinj, da hodite v drugo vas klicat deklin.

V jeseni na Humu je posebej lepo,

ko v goricah klopotci pojo.¹³

Ohranjene razglednice in bogata etnološka dediščina tega območja dokazujejo, da so humski kulturni spomeniki vredni ogleda, saj jih poleg umetnostne vrednosti odlikuje tudi privlačnost vinorodne okolice. Domačini pa želijo lepote in znamenitosti kraja ohraniti poznejšim rodovom.

---

13 Fūmi pa vzimi rože cvetejo, str.72.

Ključne besede

Hum, dopisnice, razglednice, motivi, znamenitosti, pokrajina, gorice.

Viri, literatura

- Fūmi pa vzimi rože cvetejo, 2011. Ormož. Zbirka ljudskih pesmi s Huma in okolice.
- Korpič, Nevenka: Pozdrav iz Ormoža, Ormož na starih razglednicah. Ptuj: Pokrajinski muzej Ptuj, 2001.
- Krajevni leksikon Dravske banovine: Uprava Krajevnega leksikona dravske banovine, 1937.
- Ormož skozi stoletja II., 1983. Jože dr. Mlinarič, Križniške župnije Velika Nedelja, Ormož, Središče ob Dravi in Miklavž do konca 18. stoletja.
- Ormož in okolica, 1990. Vodnik.
- Ptujski tednik, št. 34, 24. avgust 1956. Kamnolom na Humu.
- Pokrajinski muzej Ptuj – Ormož, OE Ormož. Ormož na starih razglednicah. Razstavno gradivo, 2001.
- Razglednice: etnološka fototeka pokrajinskega muzeja Ptuj – Ormož, Enota Ormož.
- Vodnik po naravni in kulturni dediščini občine Ormož, 1998. Hum.

Spletni vir

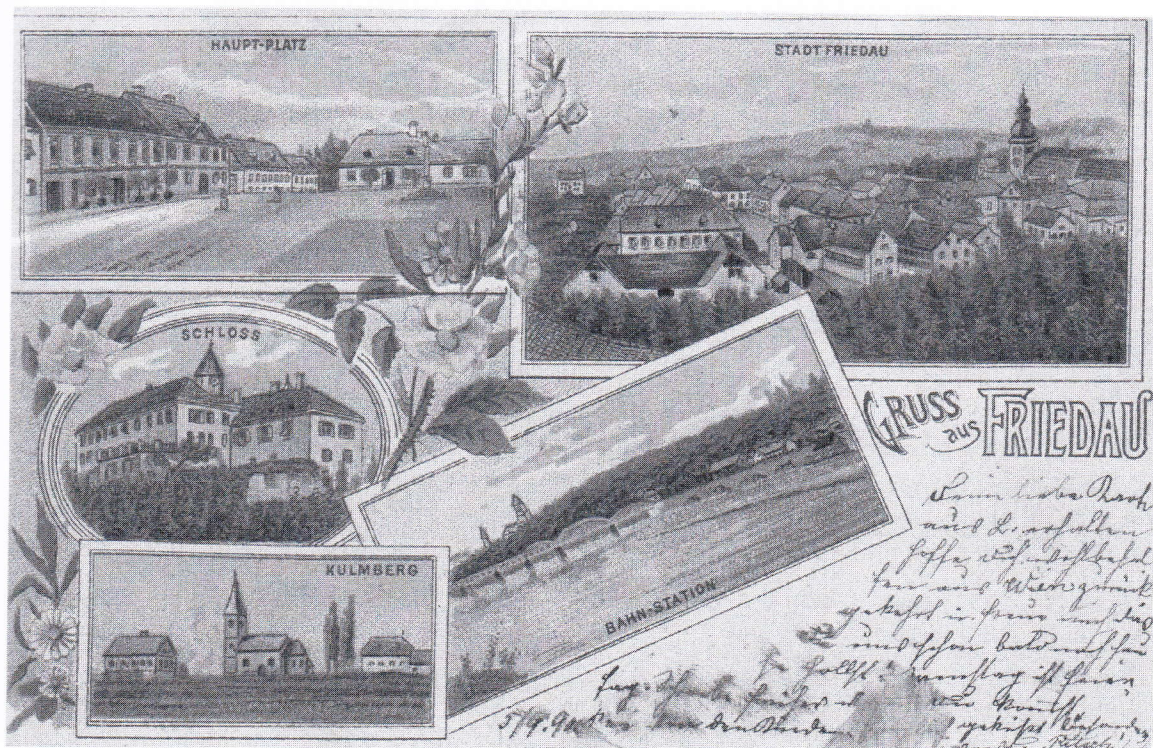
- art-lj.si/trgovina/pdfs/arhiv/.../Grafika.
- www.reocities.com/rainforest/.../Hum1.htm

Povzetek

Lepote nekega kraja lahko vidimo tudi iz ohranjenih razglednic iz konca 19. stol. in prve polovice 20. stol.

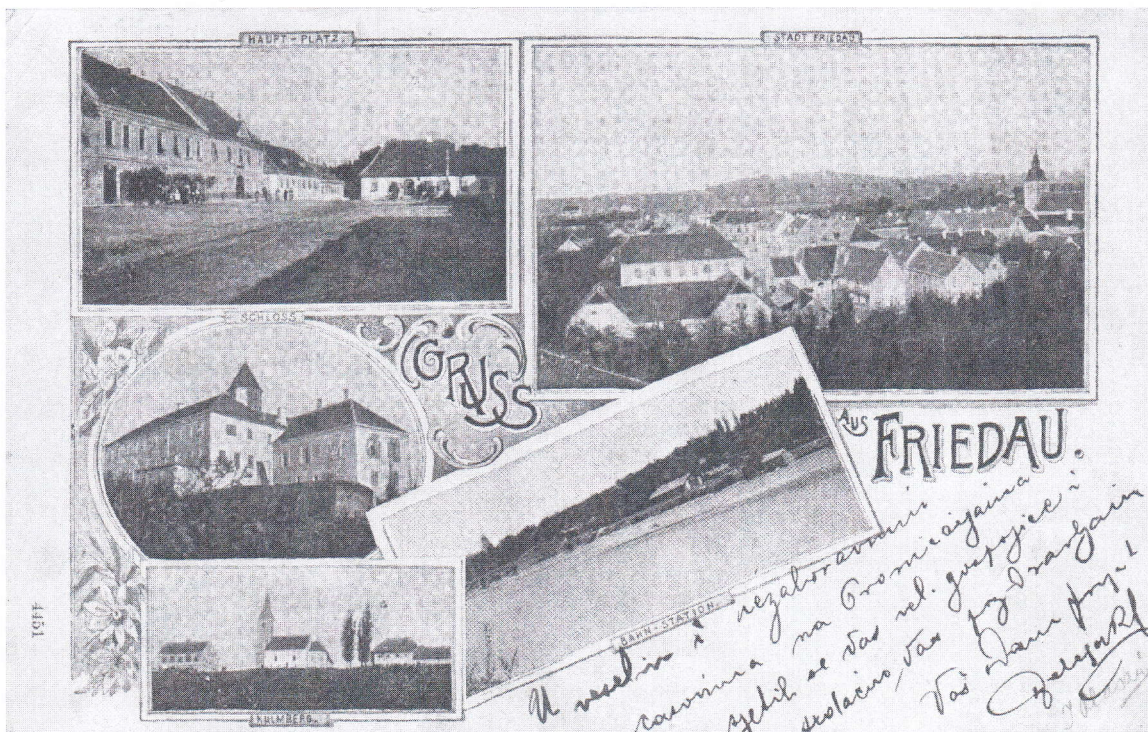
Razglednice so ogledalo kraja in nam omogočajo občudovanje njegovih kulturnih in ostalih znamenitosti. Z njih ne razberemo samo podobe kraja, temveč spoznavamo tudi njegovo bogato zgodovino in razvoj, dogodke ter utrip območja v preteklosti. Prikazujejo nam splošne poglede na pokrajino, gorice, vas in posamezne stavbe. Na razglednicah lahko spoznavamo minule čase, ki so bili precej drugačni od današnjih, saj je bil drugačen način življenja, drugačni so bili tudi kraji. Na eni strani smo lahko ponosni na napredek in razvoj, na drugi strani pa lahko gledamo na stare razglednice tudi z žalostjo, ker smo v preteklosti žal mnogo lepega v naših krajih uničili, spremenili ali izgubili ali pa nam ni uspelo ohraniti. Hum pri Ormožu je v zadnjih sto letih doživel spremembe v razvoju in zunanji podobi kraja. Te pa so vidne tudi ob primerjavi najstarejših razglednic Huma iz začetka prejšnjega stoletja s fotografijami, ki nastajajo v novejšem času. Za raziskovanje krajevine zgodovine in proučevanje kulturno-zgodovinske znamenitosti pomenijo izjemen vir dodatnih informacij.

Razglednica iz konca 19. stoletja.

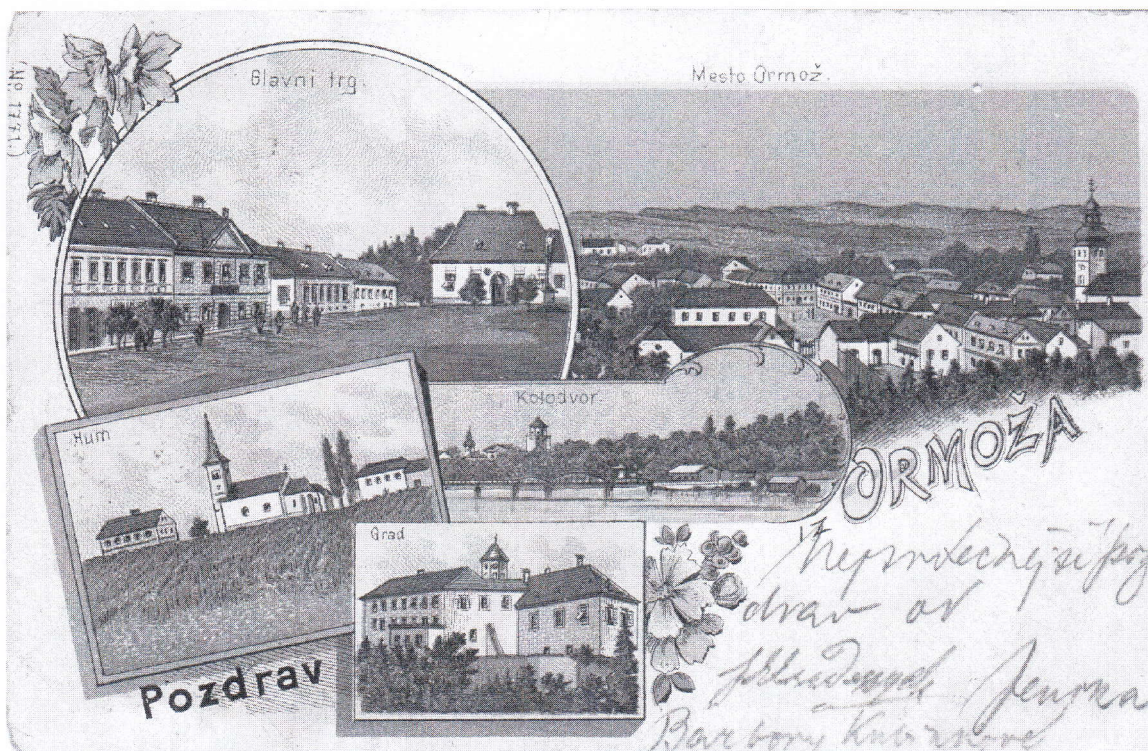
Etnološka fototeka Pokrajinskega muzeja Ptuj – Ormož, Enota Ormož.

Razglednica iz konca 19. stoletja.

Etnološka fototeka Pokrajinskega muzeja Ptuj – Ormož, Enota Ormož.

Razglednica iz začetka 20. stoletja.

Etnološka fototeka Pokrajinskega muzeja Ptuj – Ormož, Enota Ormož.

Razglednica iz začetka 20. stoletja.

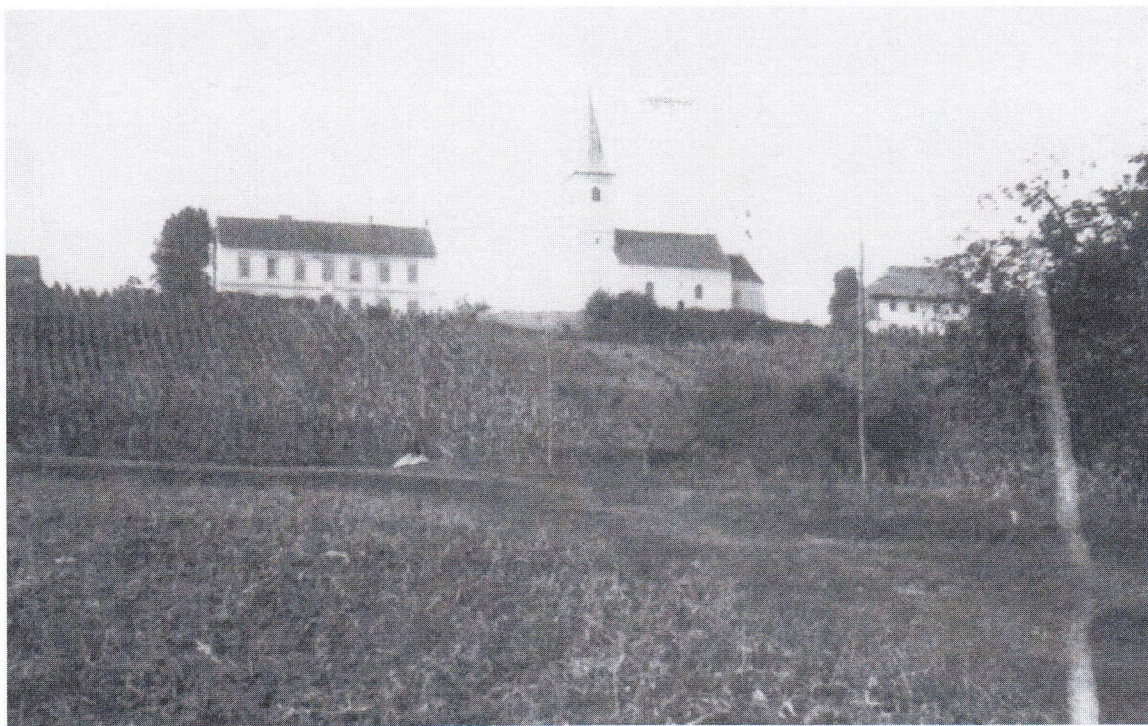
Etnološka fototeka Pokrajinskega muzeja Ptuj – Ormož, Enota Ormož.

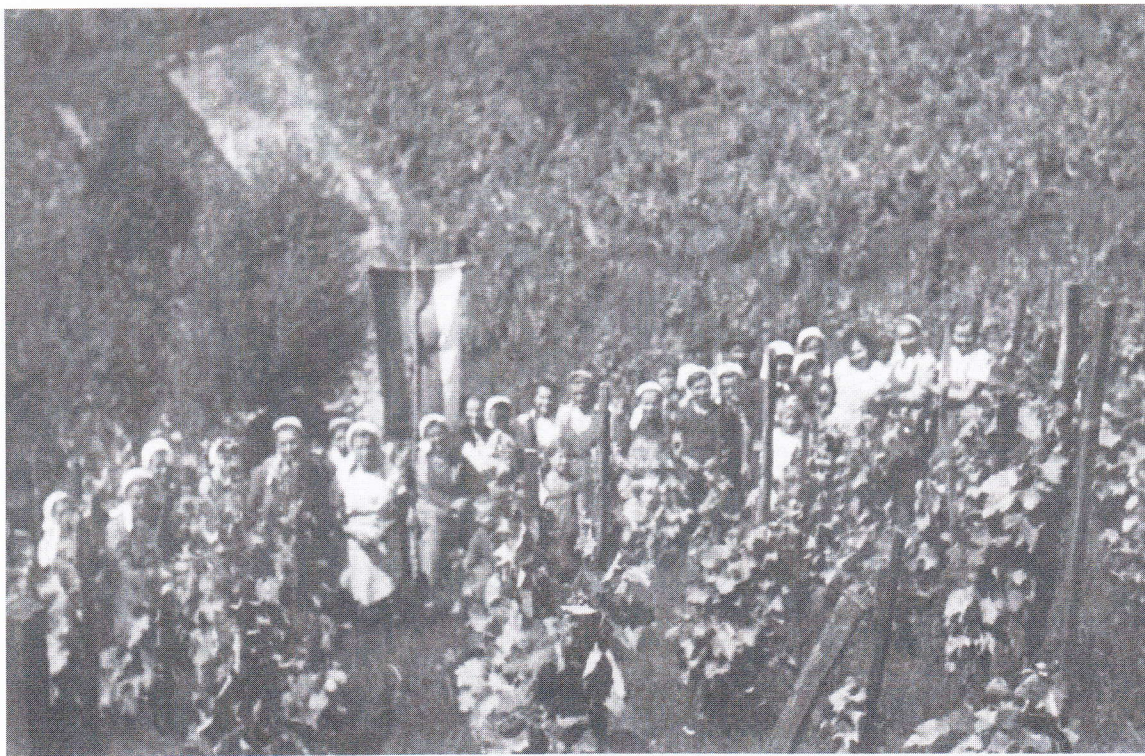
Razglednica Huma, poslana 24.9.1912.

Etnološka fototeka Pokrajinskega muzeja Ptuj – Ormož, Enota Ormož.

*Razglednica Huma, 30. leta 20. stoletja.
Etnološka fototeka Pokrajinskega muzeja Ptuj – Ormož, Enota Ormož.*

*Humska mladina pri delu v vinogradu, sredina 20. stoletja.
Etnološka fototeka Pokrajinskega muzeja Ptuj – Ormož, Enota Ormož.*

Franc KRNJAK¹

"Vrag ti je v materi, hodi sem, Jurkovič!"

Uvod

V preteklosti smo bili pogoste priče fantovskim razprtijam, včasih tudi v domači vasi. Vzrok teh je bil kakšen neporavnan dolg zaradi prevzema dekleta, najpogosteje pa kar tako, ker je bilo to v navadi od pamtiveka. Najpogosteje so se prepiri razplamteli med fanti sosednjih vasi. Vsemu skupaj pa je botroval alkohol, nemalokrat tudi "mišnica", v Prlekiji znana kot štüpa.² Naščuvani z ljudsko besedno folkloro »aufbiks« so pozivali nasprotnike na boj, ki je imel pogosto tragične posledice. Slovenci, še posebno Štajerci, smo sloveli po takšni folklori. Najpogosteje so se takšni prestopki dogajali ob veselih dogodkih, na gostijah, ljudskih zabavah, ob trgatvi, pri stiskanju grozdja, »kožuhanju« koruze ipd.

Prizorišče dogodka danes.

---

¹ **Franc Krnjak**, domoznanec, Ivanjkovci 49, 2259 Ivanjkovci.

² "Mišnica" je bila poživilo (menda arzenik, pomešan s koruzno moko, in zato v močnejših dozah smrtonosni strup). Bila je vsesplošno prisotna pri konjskih furmanih, ki so ob težkih delih "fiksali" konje. Obenem so mišnico morali vzeti sami, da so lažje brzdali živali. Po zaužitju sta bila žival in tudi človek nenormalno močna in agresivna. "Mišnica," zaužita z alkoholom, je še povečala učinkovitost in je povzročala "norost"!

Pričujoči zgodovinski prispevek je napisan na podlagi arhivskih virov in je, kolikor mi je znano, prvi takšen javno objavljen zapis iz našega ožjega okolja. Poklicni zgodovinarji takšnih dogodkov niso obravnavali iz takšnih ali drugačnih razlogov, kljub temu da so tudi takšni neprijetni dogodki del narodove preteklosti. Časovni odmik, več kot osemdeset let, je dovolj odmaknjen od ljudskega spomina, da ne bi s tem prizadel nekaterih še živih potomcev.

Roškarjev Jurij ženi sina

”Tak, da te já prišli v maškore³ in tudi pomalajit v soboto”, me je povabil Rakušev Lojzek iz Loperšic, ki je bil določen za strežnika (pozavčina) na gostiji Roškarjevega Martineka, je med drugim izpovedal v svoj zagovor Ivanuša Martin iz Šalovcev. Ni mu bilo treba dvakrat reči in obluba je držala. Humčani, Martin Žibrat, Franc Majcen, Martin Brumen in njegov brat Mihael, so imeli že dolgo načrt, vse od ”ozávaja” (oklica) naprej, da se bodo našemili in odšli pozno zvečer k Roškarju, na gostijo pomalajit⁴. Ker so bili Roškarji doma tik meje s središko župnijo in v neposredni bližini Šalovcev, ti fantje pa so bili znani pretepači in vročekrvneži, so si Humčani naprosili vaškega hrusta Matijo Šuleka za zaščito in korajžo.

---

3 Maškori, našemljene maske, ki so prišle okrog polnoči na nenapovedan obisk in s tem prinesle mlademu zakonskemu paru srečo (bolj kot želeli srečo, je bila prisotna radovednost: če je nevesta noseča, kako sta nova zakonca opravljena, kdo je starešina nevesti in kdo ženinu, kakšna je postrežba, kdo je glavna kuharica, kaj so pripravili za pojedino itd.). Očetu starešini (poročni priči) so izročili pismo, v katerem so zaželeli novoporočencema srečo v zakonu. Včasih je bilo takšno pismo napisano v verzih s šaljivo vsebino, npr.; da ne bomo šli (maškori) tako dolgo domov, dokler se dete ne oživi. V pismu je bil priložen denar za godce, ki so nato zaigrali polko za ples samo za ”maškore”. Maske so navadno pogostili zunaj, v temi, saj se te ne pokažejo gostom, zato je bilo pozneje obilo ugibanja, kdo je bil v ”maškarih”. Zgodilo se je, da je hotel kdo od gostov na silo izvedeti identiteto ”maškorov”, tedaj je prišlo celo do pretepa (kot pri opisanem primeru).

4 Pomalaja, pomalajiti, pomalaji. V sodnih zaslišanjih tudi preža. Fantovska navada v Prlekiji (pa ne povsod, najbolj je razširjena v obmejnih župnijah s Hrvaško). To navado (prav tako ”maškore”) so obdržali tudi okrog Velike Nedelje, tam pravijo, da gredo zvečer fantje »plêčít«. Zvečer so se pred hišo, v kateri je bila poroka, zbrali fantje (ponekod tudi iz drugih vasi) in zapeli. S tem je bil dan znak, da mora gospodar pogostiti nenapovedane goste. Če tega ni storil, so mu nočni obiskovalci zamerili in so mu zato naredili ”nasramoto” (zamašili dimnik s staro suknjo, spustili iz hlevov živino, prevrnili koruznjak ali stranišče, polili z gnojnico dvorišče ipd.). Pogosto se je zgodilo, da so se na pomalaji srečali fantje iz drugih vasi, takrat je prišlo do vroče krvi in fizičnih obračunavanj, ki so imela za posledico primer, kakršnega opisujem.

Žandarm. stanica Središče

OKRAJNO SODIŠČE V ORMOŽU

Br. 11

Došlo 5. II. 1931

krat. prilog. rubrik.

5. februarja 1931

SREDIŠČU.

Lapor!

Yli 21/31

3

Gurkovič Franc in to.
uboj.

Okrajno sodišče v Ormožu.

1.) Gurkovič Franc roj. 1905 pos. mi in Labovci št. 27
iste občine in istam stanijski ter tja pristojen.

2.) Gurkovič Martin roj. 5. 8. 1914 bat jedujiga

3.) Ivanuš Martin roj. 29. 8. 1907 a Labovci
št. 31 in istam stanijski ter tja pristojen.

Stavna svadba.

Zgoraj navedeni so bili od tuj. sand. jatrufje Franc
in Martin dne 5. I. m. ob 19 uri aretirani in oddani v tuj.
arpara ker je prvo obdolženi prvoj. puško ubil Tulek Kolatjara
roj. v Lopersicah št. 47 in drugi obdolženec je bil sodelavnik
tega dejanja.

Dejanje se je zgodilo dne 4. na 5. I. m. ob 12 uri in
min. približno umora. Gurkovič Martin je namreč šel s kum
dalje od kje ugrabi jo in jo puško karabinisto št. 1 in jo
jo dal bratu francetu Gurkoviču. Kateri je bil obklevanja
tuhaj oddal 12 strela (vsi naloge mi bilo ora nar. plago!) v
Tuleka in dalje 10 in 19 strel. Zadel ga je le s 4. in 11.
strelom v leva prsa ter je broglj vrtel na levi strani trupa.
Tulek je v tistem trenutku uteraval a, strel je bil lačen, soden
smrtonosen. Truplo so, sorodnika Tuleka se pod dolhodom
jatrufje spavili na polju in tor dom v Lopersicah št. 47 ki se je
spravi ali obdukcije in mrtvašnice na Rm.

Gurkovič Martin se je pojavil kot storilec dan tojki

Zapisnik o umoru – naznanilo o aretaciji.

Uro pred humskimi "maškori", so se pri sosedu Govediču, hiša stoji čez cesto, v središki župniji in vasi Šalovci, sestali Franc Jurkovič in njegov mladoletni brat Martin, Franc Špendija in Martin Ivanuša. Z domačima fantoma Francem in Štefanom Govedičem ter Janezom Kampušem, možem Govedičeve sestre Jožefe, so se našemili in odšli k sosedu v "maškore." Plesali so in se veselili, nato pa so zunaj, na cesti med obema hišama, Govedičevo in Roškarjevo, med postavljanjem pili in tudi kakšno zapeli. V tistem trenutku so se na dvorišču Roškarjevih znašle humske maškare. Šalovski fantje so se pomaknili na dvorišče za njimi. "Ko so se Šalovčani pripravljali k odhodu, je Brumen Mihael kregal *Govediča Franca, zakaj ga je pošlatat*.⁵ *Govedič se je oprostil, Brumen pa ga je kljub temu vrgel na tla. Brumen je skočil v priklet in zakričal: «Šulek Matjaž, hodi vun, tebe čejo biti!» Šulek in njegovi tovariši so prileteli ven/.../in najprej je Šulek vrgel Jurkovič Franca in še nato njegovega brata Martina. Jurkovič Franc je vprašal Šuleka: «Kaj sem kriv, kaj me mečeš in biješ, saj ti nisem nič hudega storil?» Šulek mu je odgovoril: «Kaj bi rad? Naj te še enkrat pošlatnem?» je izjavil na zaslišanju Ivan Ivanuša iz Loperšic. Nato je nastal pretep, sledile so grožnje s požigom Govedičeve hiše, saj so se Šalovčani pred Šulekovo nasilnostjo zatekli h Govediču. "Šulek je šel proti *Govedičevemu hramu in je zahteval, naj mu odprejo. Tresnil je s vso močjo v vrata, tako da so se malo odprla, ter porinil vmes kol/.../Govedičeva hči Kampuš Jožefa je stopila vun in je prosila Šuleka, naj da mir, saj mu nihče ni nič včini. Brumen Mihael je zagnal poleno proti Kampuševi in jo ranil na nogi. Humske maškore so šle nazaj k Roškarju. Brumen Mihael je rekel proti Govediču: «Nocoj moram vužgati Govediču hišo, po tem pa grem domov in se bom obesil!» je še povedal na zaslišanju Ivan Ivanuša.**

Po trenutnem zatišju so se šalovski pomalaji organizirali. Mali Jurkovič, tako so domačini klicali Franca, in Martin Ivanuša sta naročila bratu Martinu, naj gre po puško, ki je bila skrita v neki razpoki zidu Špešičevega mlina.⁶ To, da je imel puško skrito v neki zidni razpoki in da je mladoletni brat Martin dobil puško od starega Hudina (izjava žandarjem na zaslišanju Martina Jurkoviča), je bilo brez trdnih dokazov. Orožniki so ugotovili, da je

---

5 Pošlatati-potipati, tako je radovednež ugotovil, ali je pod masko moški ali ženska. Pogovorno pomeni tudi "malo ga je pošlato", ga je malo pretepel ali vrgel ob tla, tudi trdo prijel.

6 To mi je Franc Jurkovič zanikal, vendar je ta trditev brata Martina in še nekaterih prič ostala kot dejstvo zaradi morebitnih olajševalnih okoliščin pri odmeri kazni Francu Jurkoviču. Vir: Izpoved F. Jurkoviča avtorju tega zapisa. V nadaljevanju osebna izpoved.

razpoka v zidu premajhna in da je Hudin umrl že pred dvema letoma. Iz arhivskih zapisov ni razvidno, da bi oblast vztrajala pri resničnem izvoru morilskega orodja.⁷

Zaslišba priče:

Okrajno sodišče v Ormožu
dne 31.III. 1931. Začetek ob 9 uri 35
Navzočna:

Sodnik: Dr. Konček Erik
Zapisnikar: Keček Ivan

KAZENSKA STVAR:

zoper: *Frankovci Janez radi plovina murek*

Priča je bila opomnjena, naj pove na vprašanja, ki se ji stavijo, po svoji najboljši vednosti in vesti čisto resnico, da naj ničesar ne zamolči in izpove tako, da more, če treba, svojo izpoved potrditi s prisego.

Glede svojih osebnih razmer navaja:

1. Ime in priimek: Ivanuša Martin
2. Starost: 50 let
3. Rojstni kraj: Hum
4. Veroizpoved: r.k.
5. Družinski stan: oženjen
6. Poklic: posestnik
7. Stanovalešče: Frankovci št. 4
8. Razmerje do obdolženca ali do drugih oseb, udeleženih pri preiskavi: *o/*

Dne 30.8. 1925 na gostovanju pri Otorepcu Janezu v Frankoci je prišlo do pretepa med fanti in sta bila poškodovana Masten Martin, pos. sin v Frankovcih in Zidarič Martin, pos. sin v Loperšicah.

Ko so se šalovski fanti ^{po polnoči} vrnili domov po bitki in šli mimo mojega hrama so vpili: "Prokleti frankovščari hodite van, Vas bomo vse postreljali!" Vstreljali so pri tem s samokresi in vojaško puško. Jaz sem bil lovec in razločujem strele iz vojaških pušk od onih s samokresi in z lovskimi puškami. Pri Kuhariču Janezu v hlevu so kakih 20 krat zrezali odejo na postelji. Računali so s tem, da spi domači sin v hlevu. Kuharič je posestnik v Loperšicah.

Pričanje Martina Ivanuša iz Frankovcev.

7 Vojaški rok je Franc Jurkovič služil v Srbiji. Ko se mu je bližal konec služenja vojske (1930) je skoval načrt, kako bi ukradel vojaško karabinko. Porodila se mu je izvirna zamisel. Dan pred odhodom je nekako pretihotapil puško v sobo, medtem pa odšel kupit k bližnjemu sadjarju mlado sadiko jablane za spomin na vojaški rok. V sobi je zgornji del sadike (krošnjo) odrezal, jo ošilil in jo vtaknil v puškino cev, prav tako je odrezal sadiko nad koreninami in to povezal s puškinim kopitom, vse skupaj pa zavil z močnim natronovim papirjem, iz katerega izdelujejo papirnate vreče za sladkor, cement, apno ipd. Ob odhodu je ponosno nesel "sadiko" domov, kot spomin na služenje vojaškega roka. Vir: osebna izpoved.

Če strnem zaslišanje obdolženca umora, ki ga je podal na zaslišanju pred sodnikom v Ormožu, in njegovo pričevanje štirideset let pozneje, se ta izjava kljub velikemu časovnemu odmiku ujema z resnico. Prevzem bratove odgovornosti glede dostave puške se ni razjasnil, toda za sodišče to ni bilo več pomembno. Kljub trditvam Franca Jurkoviča in Martina Ivanuše, tako kot brata Martina, da je brat Martin samoiniciativno odšel po puško, tožilstvo kot sodišče trditvam ni verjelo. Med drugim je Franc Jurkoviča obtožnica bremenila tudi, da je prav on poslal brata Martina domov po puško. Martina Jurkoviča za to, da je šel po puško, tožilstvo ni več preganjalo in sta bila skupaj z Martinom Ivanušem (ki je bil po mnenju žandarjev glavni pobudnik, kako se bodo zagovarjali) čez nekaj dni izpuščena iz preiskovalnega zapora, toda še vedno v postopku osumljenca.

Kot sem po tem ugotovil, sodišče pri odmeri kazni ni upoštevalo poročila obdukcijske komisije (dr. Anton Hrovat in dr. Jurij Čarf), ki je nesporno ugotovila, da je bil Šulek ustreljen iz neposredne bližine: *"...se najde nad levim VII. rebrom 3 cm znotraj od leve mamilarne črte ovalna rana, čije premera merita 1,5 cm in 1 cm in ki kaže 1/2 cm široke ožgane robove..."*, kar kaže na neposreden Šulekov napad na Jurkoviča in na njegov odgovor neposrednega silobrana s puško. Franc Jurkovič je namreč na zaslišanju izpovedal, da je Šulek kričal: *"Smrt vaša mora biti, Vas k mestu zakoljem/.../Ko sem streljal, sem stal na breščku"*⁸ in je Šulek se pripognil, da bi me zgrabil..." To izpoved je potrdila obdukcija, saj drugače ne bi bilo ožganih robov kože pri vstopu krogle v telo, to pa je možno le pri strelu iz neposredne bližine, nekaj deset centimetrov ali še bliže, ker je del toplotnega učinka smodnika zadržala obleka. Sodišče se je osredotočilo na motiv silobrana in je iskalo dokaze, ali je imel Šulek, ko se je pognal za Francem Jurkovičem, v roki nož ali samokres, kot so to trdili šalovski pomalaji. Sodišče je dognalo (izjave nasprotnih prič), da ni imel Šulek nič od tega, prav tako ni ugotovilo, če in kdo naj bi streljal na Roškarjevem dvorišču iz samokresa.

Dosje pokojnega **Matije** Šuleka je bil kar zajeten in se ga ne bi "sramoval" marsikateri današnji kriminallec. Od leta 1913 pa do smrti je bil v postopku 15-krat in odslužil 6 let in 8,5 mesecev težke ječe ter še nekaj nad 4 mesece navadnega strogega zapora in denarne kazni zaradi pretepov.⁹

---

8 Nasip, ki je nastal pri izkopu mejitvenega jarka. S takšnimi mejami-jarki so bili navadno obdani gozdovi velikih posestnikov (grofov, cerkvenih redov ipd).

9 Murska Straža, z dne 9. septembra 1920, je prinesla vestičko o neznanih zlikovcih v ormoškem okraju, ki so zagrešili več vlomov in pri tem odnesli mnogo oblek, usnja, podplatov, posteljnine v vrednosti 20.000 kron. Kmalu za tem so, domnevno isti krivci, napadli zakonca Polak iz Šalovcev in pri tem ranili ženo,

	Sodišče	Datum	Oznamba spisa	Kaznivo dejanje	Kazen
1.	Okraj. sod. Sreč.	23.4.1913	11.328/13	§ 160 Z.z.	14 dni strog. zapore
2.	~ ~ ~ Trzin	10.10.1913	11.578/13	§ 144 Z.z.	14 dni zapore
3.	Okraj. ~ Maribor	2.5.1913	11.572/13	§ 152 Z.z.	2 meseca ječe
4.	Okraj. ~ ~ ~	14.1.1914	11.52/14	§ 131 Z.z.	3 dni zapore
5.	Okraj. ~ ~ ~	17.10.1914	11.14/14	§§ 141, 143, 144, 145 Z.z.	10 mesecev težke ječe
6.	Okraj. ~ ~ ~	4.7.1913	11.151/13	§ 111 Z.z.	4 dni zapore
7.	~ ~ ~	2.5.1913	11.109/13	~ ~ ~	14 dni strog. zapore
8.	Okraj. sod. Maribor	23.10.1913	11.11/13	§§ 185, 186 Z.z.	1 leto težke ječe
9.	~ ~ ~	15.5.1913	11.11/13	§ 111 Z.z.	14 dni zapore 1. 8. 8. 1920 poveljevo
10.	~ ~ ~	17.5.1913	11.11/13	§§ 171, 174, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200 Z.z.	4 leta težke ječe
11.	~ ~ ~	17.5.1913	11.11/13	§§ 171, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200 Z.z.	6 mesecev težke ječe
12.	Okraj. sod. Črnuč	7.4.1916	11.11/16	§ 111 Z.z.	3 dni zapore
13.	Okraj. ~ ~ ~ Maribor	26.2.1917	11.11/17	§§ 83, 85 Z.z.	2 meseca tež. ječe
14.	~ ~ ~	23.12.1917	11.11/17	§§ 152, 144 Z.z.	2 meseca ječe
15.	Okraj. sod. Črnuč	12.8.1930	11.11/30	§§ 32, 34, 5 Z.z.	100 dni globe
16.	~ ~ ~	14.11.1930	11.11/30	§ 181/2 Z.z.	50 dni ~ ~ ~
17.	DRŽAVNO TOŽILSTVO kazenski vpisnik v Mariboru dne 10/3. 1931.				
18.					
19.					

Kazenska evidenca Matije Šuleka.

V začetku je bilo več obtožencev, po vsem sodeč zaradi preteklih pretefov in udeležbe pri umoru Šuleka. **Franc Govedič** je bil kaznovan na 22 dni zapore, mladoletni **Martin Jurkovič** na 2 dni zapore; poznejši glavni obtoženec **Franc Jurkovič** je odsedel 3 in pol mesece težke ječe, s postom in trdim ležiščem, zaradi pretepa in smrtno nevarne telesne poškodbe,¹⁰ **Martin Ivanuša**, 4 leta težke ječe zaradi hudodelstva uboja, vsi iz Šalovcev;

mož pa se je skril. Središki orožniki so imeli na sumu Humčane, Matijo Šuleka ter brata Ivana in Lovrenca Risa, vendar se je pozneje ugotovilo, da sta bila roparja Matija Šulek in Martin Žibrat oba udeleženca pretepa pri Roškarju.

10 Tukaj je zanimivo pričanje Martina Ivanuše iz Frankovcev, starega 50 let. Ivanuša ni bil na gostiji, pa je vseeno pričal in to za neki pretep in telesno poškodbo pred šestimi leti, za katerega je Jurkovič že odgovarjal. Iz tega je jasno, da je oblast hotela na vsak način Jurkoviča drastično kaznovati, kar ji je tudi uspelo.

in **Mihael Brumen** je odsedel 3 dni zapora zaradi pretepa, njegov brat **Martin Brumen**, oba s Huma, 10 dni zapora s trdim ležiščem.

Iz dostopnih arhivskih virov se ne da podrobno razbrati, zakaj so soobdolžence pozneje spoznali za priče tragičnega dogodka. Gotovo so na to vplivali pričevanje Martina Ivanuše iz Frankovcev, nedokazljivost silobrana, pričanje nekaterih bivših soobtožencev in pričevanje nekaterih prič z gostije v prid Šuleku ter za njega ugodno poročanje tiska.

"Zdaj te že imam, k mesti si mrtev!"

Kot sem že zapisal, mi je štirideset let pozneje Franc Jurkovič povedal naslednje: *"Močno me je pretepel (namreč Šulek, op. avt.), prav tako mojega brata. Vsi Šalovčanci smo se razbežali, nekateri so se zatekli h Govediču prek ceste in zapahnili duri. Zbežal sem skozi gozd za Govedičevo hišo, proti potoku in lesenemu mostu. Pod njim sem imel skrito puško, ki sem jo prinesel od vojakov. Brž sem jo vzel iz skrivališča in se napotil nazaj na prizorišče pretepa med Govedičevo in Roškarjevo hišo. Izzval sem Šuleka, saj me je bil pred tem pretepel. V jezi sem ga poklical: »Pridi sem, če si upaš«! Izza vogala Roškarjevih hlevov se je zagnal proti meni. »Vrag ti je v materi, hodi sem, Jurkovič!« je zarjovel. Ritenški sem se umaknil v gozd za Govedičevo hišo in repetiral karabinko. V trenutku je bilo skoraj po meni. Pet, šest korakov je bil do mene, ko sem zaklical: «Stoj«! Zadrhl se je, da se njega krogla ne prime, in v trenutku sem sprožil strel. »Vidiš, da je res«, kajti prva krogla je zgrešila. Ponovno je zatulil in planil proti meni. »Ne vem, ali je prijel za cev puške, občutek sem imel takšen; tako blizu je bil, da sem zaduhal smrdljiv vonj po tobaku in pijači. Grozno sem se ga prestrašil! Začutil sem trd cmok v grlu, noge so bile odsotne, nekje zunaj korpusa, začutil sem padanje telesa, ki se je skoraj dotaknilo grabance - nasipa. Zabliskalo se je in ob tem sem začutil veliko olajšanje, nato nekakšen odmevajoč krohot, pomešan z boleznim klicem na pomoč. Pobral sem se in, kot v polsnu, sva z bratom odšla domov.»*

proti njemu in ker se kljub svaritvi ni hotel ustaviti, je Jurkovič Franc spustil dva strela.

Pr. pr.

Govedič Stefan.

Križ

opomba

Nadaljevano dne 7.4.1931 ob 10 h.

Navzoča: Sednik Dr. Kenšek Erik

Zapisnikar: Peternel Josip.

Priča Govedič Stefan nadaljuje po opominu § 175 k.p. Moj brat Govedič Franc je odšel v Mojstrano-Dovje in dela tam pri zidarjih. Njegov mojster je neki Meljub Anton.

Nisem videl, da sta Jurkovičeva in Ivanuša Martin po dvorišču nekaj iskala ampak le da so hodili po šumi. Ko je Šulek od Reškarja odšel, je zagledal te tri fante, jih je imel za smrklavce in je bežal nad nje. Ne vem če je Šulek takrat klical "Dočkospat", ali če je tako prej klical, ko je šalevčane zapodil. Nisem videl, če je Šulek kaj imel v roki, ko je šel proti trem fantom v šumi. Ni bilo dosti svetle, da bi se moglo videti, če je kaj v roki imel. Če bi pa kaj v roki držal, bi to morali najti pri Šuleku. Tako sem žandarjem izpovedal. Ko je prvi strel padel, je bil Šulek od Jurkoviča Franca oddaljen 15 - 20 korakov, pri drugem strelu pa 6 - 10 korakov. Po prvem strelu je Šulek v pil: "Le streljaj", Jurkovič pa "stej". Od časa, ko je Šulek fante v šumi imel za smrklavce do prvega strela iz karabinke je preteklo par sekund.

Pr. pr.

Stefan Govedič

Stefan

opomba

Zaslišanje Štefana Govediča.

Vsi šalovski akterji so trdili, da niso vedeli, da je Šulek smrtno zadet, žandarmerijska postaja v Središču pa je za zločin zvedela šele drugi dan zjutraj ob 8. uri. Toda črv negotovosti je kljuval po vesti obeh Jurkovičev in Martina Ivanuše. Franc Jurkovič je ostal doma, brat Martin in Martin Ivanuša pa sta odšla po Marijo Govedič (sestro Štefana in Franca); nato so vsi trije odšli v Središče prijavit umor. Marijo sta imela zraven po vsej verjetnosti zato, da bi bila izpoved na žandarmeriji verodostojnejša, da je prav mladoletni Martin Jurkovič streljal na Šuleka. Obenem pa sta prijavila Humčane, ki so ji grozili. Toda na poti iz Šalovcev v Središče so se srečali z žandarmerijskim podnarednikom Alojzijem Čampo in s komandirjem – narednikom, Dušanom Boličem. Prva zaslišanja sta žandarja opravila kar ob srečanju, kot tudi preizkus streljanja s puško (preiskovalnemu sodniku je Martin Jurkovič izjavil, da je imel puško zraven, ko se je šel prijavljat, žandar Čampa pa, da Martin Jurkovič ni imel karabinke s seboj in jo je izročil šele pozneje doma). Tu sta žandarja mladega Martina tako stisnila, da je kmalu priznal, da je on kot mladoletnik zaradi nižje kazni prevzel odgovornost za umor. Tri dni pozneje datira orožniško poročilo (ovadba) okrajnemu sodišču v Ormožu, ki opisuje kaznivo dejanje umora, njihove povzročitelje in glavnega krivca. V glavnem so v poročilu zapisane oteževalne okoliščine. V zadevi *Jurkovič Franc in tovariši, krivično delo po paragrafu 167, veza 177 KZ*, naredi zasliševallec "rodopise" osumljenih umora, dejansko stanje je povzeto po očividcih, zaslišanju prič, zagovoru obdolžencev in razloga za aretacijo. Pri "rodopisu" prvoobtoženega Franca Jurkoviča med drugim navaja, da "ima dobiti doto ozir. prevzeti 80.000 din vredno posestvo, bil kaznovan zaradi napada in težke telesne poškodbe Zidarič Martina v Frankovcih na gostiji pri Otorepci." Mladoletni Martin Jurkovič, *tudi predkaznovan, vendar je imel primerno vzgojo. Martin Ivanuša, ...vojsko ni odslužil, ker je bil v ječi, a je sposoben, ima dobiti doto, predkaznovan 2x, in to zaradi umora na 4 leta ječe. Značilno je, da je on dal pobudo, da prevzame krivdo Martin Jurkovič, računajoč kot mlajši maloletnik, da ne bi bil občutnejše kaznovan. To je storil menda, ker je tudi on najbrže storil, ko je mesto brata Vinka, roj. 1905 (sedaj na Francoskem), prevzel l. 1926 vso krivdo nase ob umoru Prater Leopolda iz Vodranec. Kot maloleten je bil zato obsojen le na 4 leta ječe...*¹¹

---

11 Leopold Prater je bil nezakonski sin pesnika in večnega popotnika Božidarja Flegeriča. Martin Ivanuša in njegov brat Vincenc sta, ob pomoči svojih priležnic, domače dékle Marije Nemec in Ane Trstenjak, v vinski kleti žrtve v Brezovščaku umorila lastnika Praterja. Gospodar Prater je dolgo sumil, da mu »hodi nekdo pod ključ« po vino. Postal je pazljivejši in na sumu je imel déklo Marijo Nemec, kar se je pozneje izkazalo kot resnica. Neko majsko noč (8. na 9. maj 1926) je veselo družčino presenetil pri popivanju. To pa je bilo zanj usodno. Naskočili so ga in se ga lotili z "goričkimi koli." Ob spodbujanju in pomoči žensk sta ga Ivanuša na grozovit način umorila. Vir: Slovenski gospodar, 16. 12. 1926. Po podatkih kazenskega

Miha in Martin Brumen, "predkaznovana, imata dobiti doto," in Franc Govedič, "pismen, brez imetja in predkaznovan."¹²

1. Glas in imovinske razmere: Jurkovič Franc pos. sin
v Solovci št. 21 brezpremoženj
glas se vidi iz predkazni

2. Ime, bivališče, opravilo in imovinske razmere staršev:
Franc Jurkovič in Alojzija, roj. Medlin
pos. v Solovci št. 21 ul. v. slovenske.

3. Predkazni:

	Sodišče	Datum	Spisovno znamenje	Kaznivo dejanje	Kazen
1	Okrajno sodišče Ormož	4/3 1923	II 19 4	no § 468 K. Z.	24 ur zapora
2	"	8/4 1924	II 163/ 24	no § 411 K. Z.	48 ur zapora
3	Okrajno sodišče Maribor	28/10 1925	II V/114 1199	no § 152-153 huda delotv. t. t. t. Zločin pri t. t. t.	3 meseci j. i. i. s. p. t. t. t. t. t. t. t. t. t. t. t.
4	Okrajno sodišče Ormož	20/1 1928	II 653/4	no § 411 K. Z.	14 dni zapora

Kazenska evidenca Franca Jurkoviča.

vpisnika so v začetku leta 1928 Martinu Ivanuši znižali kazen za eno petino.

12 Podatki o premoženjskem stanju obdolženih umora so pomembni zaradi poznejših odškodninskih zahtevkov.

V poročilu sodišču je zapisal, da je bil Matija Šulek na slabem glasu, sedemnajstkrat kaznovan, veljal je za neustrašnega moža, ki so se ga ljudje zaradi njegove moči močno bali. Zadnje čase, po poroki, se je Šulek umiril in bil delaven in skrben oče trem otrokom (iz slednjega je razbrati, da je imel Šulek še nezakonskega otroka).

Vesti o tragičnem dogodku so preplavile časnike

*Smrtni strel na "gostivanju"*¹³

"Včeraj sta bila tu poročena vzorna mladenič in dekle Ročkar Martin in Kuster Marija iz Loperšic. Kakor skoro povsod, so prišli tudi na to gostijo nepovabljeni gostje. Pustni čas je vzbudil mladostne spomine tudi v treh zakonskih možeh, ki so se preoblekli v maškaro in prišli na gostijo plesat in popevat. Med temi je bil tudi 36 letni Šulek Matija najemnik v Loperšicah. Bil je izvrsten pevec, spreten plesalec in je znal vso družbo prijetno in dostojno zabavati. Toda do gostivanjske hiše so se priplazili tudi neki drugi pomalaji ali prežarji, fantje iz Šalovec iz središke župnije. Eden izmed njih, neki Jurkovič, znan vročekrvnež, je začel izzivati in groziti Šuleku, da ga bo ustrelil, če ne gre spat. Kaj, mlad, neizkušen fant naj goni spat zakonskega moža, ki je poleg gorja svetovne vojne še marsikaj drugega na svetu izkusil?/.../Ko je Šulek stopil iz hiše, je iz daljave kakih 10 metrov Jurkovič pomeril nanj z vojaško karabinko, oddal par strellov, katerih eden ga je spredaj zadel, da je šla krogla skozi celo truplo in povzročila krvavitev/.../To se je zgodilo okrog ene ponoči. Šulek je ohranil zavest do zadnjega diha in v velikih bolečinah klical in prosil, naj hitro pride duhovnik/.../O, še je dosti veliko preveč divjačine po naših selih in vaseh!" je sklenil tragično novico dopisnik Slovenskega gospodarja, z dne 11. februarja, 1931. leta.

---

¹³ Kot sta pokazala poznejša policijska preiskava in zaslišanje prič, je dopisnik zapisal le približno resnico, ki jo je povzel z le "enim uhom".

O umoru na "gostivanju"

"O umoru rajnega Martina Šuleka smo izvedeli podrobno še sledeče:

Ko so se oni večer fantje med sabo stepili, je šla slabejša skupina Humčanov prosit za pomoč zelo močnega Šuleka. Ta pa je šel, svest si svoje moči, takoj nad fante, jih je pozval k miru ter glavnega krivca oklofotal. Slednji je nato zagrozil: "Le čakaj, danes bo eden od naju mrzel!" Poslal je nato svojega brata po puško in se je kasneje skril v gozd, kjer je prežal na Šuleka, ki bi moral iti tam mimo, ker so ga priklicali. Ko se je Šulek približeval, je oddal fant usodepolni strel/.../Zanimivo je, kako je bil umor zasnovan. Fant je streljal, a njegov brat naj bi kot mladoleten prevzel krivdo nase, ker bi bila kazen milejša. Ko je ta orožniku tudi tako izpovedal, se je temule vendarle zdela stvar preveč sumljiva. Zato je zahteval na licu mesta, naj mlajši fant s karabinko strelja v drevo, češ, "Če si v temi zadel človeka, boš zdaj tudi drevo!" Dečko je resnično poizkušal streljati s puško, a poznalo se je takoj, da ne zna ravnati s takšnim orožjem/.../Pod trdo besedo je fant priznal, da je na Šuleka streljal njegov brat"/.../

Matija Šulek je že krepko zakorakal proti štiridesetim, rojen je bil leta 1894. Za seboj je imel mnoge pretepe, bil je močan kot bik, visok, čedne postave, črnolas, z močnimi neurejenimi brki. Menda je Matija s pivnice (vinske kleti) lastnoročno dvignil in odnesel štirko¹⁴ vina in to dvanajst stopnic visoko. Nedolgo tega se je oženil, z ženo sta pričakovala novorojenca. Ljudski glas je povedal, da se je Matija močno spremenil. Ni več tako popival in se pretepal, deloval je umirjeno, toda ukazovalno, kriminalna preteklost, ki ga zasledovala kot lastna senca, se mu je menda priskutila ali samo potuhnila. Črna pika v kriminalističnem dosjeju ga je spremljala vse do njegovega tragičnega konca. In nato si je država oddahnila!

---

14 Sod 180 do 220 litrov.

Zaslišba priče:

Okrajno sodišče v Ormožu, odd. III.

dne 30.3.1931   Začetek ob 10uri 50

Navzočna:

Sodnik: Dr. Komšek Erik

Zapisnikar: Petercel Josip

KAZENSKA STVAR:

zoper: Jurkovič Franc radi sločina umora

Priča je bila opomnjena, naj pove na vprašanja, ki se ji stavijo, po svoji najboljši vednosti in vesti čisto resnico, da naj ničesar ne zamolči in izpove tako, da more, če treba, svojo izpoved potrditi s prisego.

Glede svojih osebnih razmer navaja:

1. Ime in priimek: Trstenjak Mihael
2. Starost: 32 let star
3. Rojstni kraj: Loperšice pri Ptuj
4. Verodizpoved: r.k. vera
5. Družinski stan: samost.
6. Poklic: posestnik
7. Stanovališče: Loperšice št. 24
8. Razmerje do obdolženca ali do drugih oseb, udeleženi pri preiskavi:

Na gostovanje sem bil povabljen. Nekdo je Šuleka zval, naj gre vanj. Ne vem, kdo je to bil. Šel sem za Šulekom. Šulek je šel proti Govedku, kjer so bili Šalovčani zbrani. Ker je bilo vpije, nisem razumel, kaj je Šulek pravil, pač pa je kričanje hitro poleгло, ko je stopil Šulek med Šalovčane. Šulek je ostal zunaj kakšno minuto. Jaz sem stal na pragu na dvorišču in nisem šel za Šulekom proti Govedku. Ko je prišel Šulek nazaj v hišo, je rekel, da je fanto spravil spat. Nisem slišal, da je Šulek pravil, da mu je Jurkovič grozil z utrojenjem, pač pa je lahko sodečo, da je to drugi pravil. Jaz sem s Šulekom le malo govoril in se nisem brigal za to, kar je on drugje pripovedoval. Malo pozneje, ko se je nahajal Šulek v

Pričanje Mihaela Trstenjaka.

Obtožnica

Obtožnica je bila spisana na državnem tožilstvu in 16. aprila 1931. leta dostavljena okrožnemu sodišču v Mariboru. Dan pred vložitvijo obtožnice pa je državni tožilec dr. Hojnik preiskovalnemu sodniku sporočil, da ni osnove za nadaljnji pregon Martina Ivanuše, Mihaela in Martina Brumna ter Franca Govediča. Obtožnica, spisana na štirih straneh, je pravzaprav kratek povzetek orožniških in sodnikovih zaslišanj. Franc Jurkovič, roj. 4.12.1905 v Šalovcih 21, je obtožen, da je v noči od 4. na 5. februar 1931 v Loperšicah po zrelem preudarku usmrtil Matijo Šuleka s strelom iz vojaške puške, pri čemer je bilo ogroženo življenje več oseb.¹⁵ S tem je zakrivil zločin zoper življenje in telo po § 167, 1,3 KZ. in ga je treba kaznovati po 11. odstavku § 167 KZ., z uporabo § 76/11 KZ. V obtožnici je poudarjeno, da je obtoženi storil kaznivo dejanje naklepno, da je pokojnemu Šuleku odkrito grozil in da so navedbe obdolženca po izidu preiskave zlagane. Res je bil pokojni velik pretepač in že večkrat kaznovan, toda orožniško poročilo pravi, da je postal Šulek miren, priden in skrben oče; da na gostiji ni bil vinjen in se je mirno in lepo obnašal; bil je brez vsakega orožja, s katerim bi ogrožal obdolženca. Obdolženec sicer priznava dejanje, vendar je zatrjeval, da je ravnal v silobranu, ker je imel pokojni Šulek v roki nož ali samokres. Tožilstvo ga obtožuje, da je nameraval Šuleka usmrtiti po trdnem preudarku, saj je obdolženec streljal proti Roškarjevi hiši in s tem ogrozil še goste. Tožilec dr. Hojnik se je pri utemeljenosti obtožnice skliceval še na sodbo iz leta 1928, kazenskega lista, r. št., v povratku po § 76/11 KZ (kaznivo dejanje težke telesne poškodbe, za katero je bil Franc Jurkovič obsojen na 3 mesece zapor). Kolikor je razvidno, iz razmeroma kratkega obtožnega predloga, Franca Jurkoviča ni čakalo nič spodbudnega.

V imenu Njegovega veličanstva kralja!

Sodba

Obdolženi Franc Jurkovič je bil do 16. februarja 1931 v preiskovalnem zaporu okrajnega sodišča v Ormožu, tega dne zvečer ob 18.30 pa je bil priveden v mariborsko moško kaznilnico. Zaprt je bil v celici št. 33 in čakal na sojenje. Narok za javno razpravo je bil razpisan za 12. maj 1931, pod predsedstvom sodnika okrožnega sodišča dr. Alojza Lešnika in sodnikov Ivana Zemljiča, Josipa Lenarta, Josipa Kolška in Cvetka Ažmana. Prisotni so bili

---

¹⁵ Jurkoviču so očitali, da je, ko je streljal proti Šuleku, ogrozil življenje tudi svatom na Roškarjevi gostiji.

še državni tožilec dr. Ivan Hojnik, zastopnik otrok in vdove Marije Šulek, Peter Zadravec iz Ormoža¹⁶ in obtoženčev zagovornik dr. Stanko Stor, odvetnik iz Maribora.

Obtoženemu Francu Jurkoviču je tožilec očital kaznivo dejanje zaradi zločinstva zoper življenje in telo po § 167/1., ods. KZ, in se obsoja po istem določilu z uporabo §§ 71/2 in 76/2 KZ **na 12 /dvanajst/let robije.**

Po § 46 KZ se mu izreče trajna izguba častnih pravic, po § 310 KP mora obtoženi plačati stroške kazenskega postopka in storitve kazni z omejitvijo po § 314 KP, stroški se izrečejo za izterljive.

Po § 300 KP mora obtoženi plačevati trem otrokom umorjenega Šuleka od dneva smrti do samooskrbe, najdlje do 14. leta starosti, hranarino, za vsakega otroka mesečno vnaprej v znesku 100 dinarjev, in to v roke vsakokratnega varuha otrok. Vdovi Mariji Šulek mora obdolženi plačati za umorjenega moža 10.000 din. V zaporno kazen se obtožencu štejeta pripor in preiskovalni zapor od 5. 2. 1931 od 13. ure, do 12. 5. 1931 do 11,30.

V obrazložitvi sodbe je sodni senat zapisal, da sodišče ne misli, da bi obtoženi ravnal po zrelem preudarku, saj je imel premalo časa, pa tudi ne, da bi bilo z obtoženčevim dejanjem ogroženo več oseb, kajti v nasprotnem bi bila takrat odmerjena kazen dosmrtni ali 10-letni zapor. Sodišče se je pokazalo "velikodušno."

Upoštevalo je olajševalne okoliščine – izzivanje umorjenega Šuleka, ki je obtoženca fizično napadel, kot tudi priznanje in razburjenje obtoženca. Kot oteževalno okoliščino pa je sodišče upoštevalo že prejšnjo kaznovanost zaradi telesnih poškodb.

Po koncu sodne razprave se je sodni senat umaknil na posvet o izreku sodbe. V Posvetovalni zapisnik so zapisali, da *"sodniki Ažman Cvetko, Lenart Josip in dr. Lešnik Alojz glasujejo za krivorek po § 167/I KZ, sodnika Kolšek Josip in Zemljič Ivan pa za krivorek po § 178/zad. ods. KZ.*

Sodnika Ažman in Lenart glasujeta za 15 let, sodnika Kolšek in Zemljič za 10 let, sodnik dr. Lešnik za 12 let robije." In tako je obveljal predsednikov glas!

---

16 Bil je določen za varuha otrok. Njegov oče je bil p. d. Amerikanec, mlinar v Loperšicah.

82
Kre 185/31

OKROŽNO SODIŠČE V MARIBORU

Došlo 11. VII. 1931. št. 111

kraj 1931.

Okrožnemu sodišču

K Kzp. V 471/31

V

MARIBORU.

Stol sedmorice oddelek B kakor kasacijsko sodišče
v Zagrebu je na današnji nejavni seji zavrnil
revizijo in priziv obtoženega Jurkovič Franc-a
zoper razsodbo okrožnega sodišča v Mariboru od 12.
maja 1931. opr. štv. Kzp. V 471/31-78, s katero je
bil obtoženec radi zločinstva po § 167 /1 K.Z.
obsojen po tem §-u z uporabo §§ 71/2 in 76/2 K.Z.
na 12 let robije, po § 46 K.Z. na trajno izgubo čast-
nih pravic, po § 310 K.P. na plačilo stroškov kaz.
postopanja z omejitvijo po § 314 k. p. in po § 300 K.
p. v plačilo zas. odškodnine otrokom in udovi umor-
jenega Šulek Matije.

Stol sedmorice oddelek B.

v Zagrebu, 8. julija 1931.

Stethin

Odredbe izrečene namni umr. jedn.

11. 7. 31
Stethin

Zavrnitev pritožbe Stola sedmorice, Zagreb.

Epilog

Kot smo videli, je sodišče povabilo na glavno obravnavo tudi varuha otrok pokojnega Matije Šuleka. Peter Sadravec, mlinar in posestnik iz Ormoža, je dne 19. marca 1931 sporočil sodišču, da je imel pokojni dva zakonskega otroka, sina Franca v tretjem letu starosti in hčerko Marijo, staro mesec in pol, in da bo sodišču čim prej prijavil odškodninski zahtevek.

Odškodninski zahtevek je bil vložen štirinajst dni pozneje z naslednjo obrazložitvijo: da bi se uredila takojšnja oskrba varovancev in da bi se izognili nepotrebnim stroškom, je varuh Sadravec povabil na svoj dom v Ormož obdolženčevega očeta Franca Jurkoviča st. zaradi dogovora o preskrbi nebogljenih otrok, saj njihova mati Marija Šulek nima nobenega premoženja. Odvisna je le od dobrih ljudi, vsi pa trpijo veliko pomanjkanje. Pri pogovoru med varuhom Sadravcem in očetom obdolženca je prišlo do dogovora, da mu trenutno ne more ničesar obljubiti, saj se mora pogovoriti s svojo ženo, nato še z vdovo Šulek in njenim očetom Francem Majcnom iz Loperšic. Toda vse je ostalo le pri dogovoru in oče obdolženca se ni več odzval. Zato je varuh Sadravec poslal zahteve sodišču, ki je razsodilo po svoje (glej poglavje Sodba). Zahteval je mesečno hranarino v znesku 150 din do dopolnjenega 14. leta starosti, odškodnino za izgubo moža 25.000 din in za stroške pogreba 5.000 din. Zapisal je tudi, da je obdolženčev oče v veliki meri soodgovoren za sinovo dejanje, saj je imel pri hiši puško za katero so vedeli vsi vaščani. Ne pristaja na izgovor, da morilčev oče za to puško ni vedel. Kako se je zadeva glede denarnih odškodnin razpletla, nam viri ne poročajo, le skopi stroškovnik iz jeseni leta 1931 nam poroča, da je bilo stroškov, ki jih je imelo okrajno sodišče v Ormožu z obdolženim Jurkovičem, v skupnem znesku 1336,65 din (stroški pripora, obdukcija ipd.), vendar le-ti niso bili izterljivi, ker obdolženec ni imel nobenega premoženja.

V arhivskih listinah se je obsojenčev odvetnik pojavil šele 8. junija 1931 z *Izvodom revizije in priziva*, to je s pritožbo na isto sodišče, okrožno sodišče v Mariboru. V pritožbi je odvetnik Stor izpodbijal sodbo, saj je po njegovem sodišče naredilo *kardinalno napako*, ko je sodni senat poiskal iz celotnega procesnega gradiva le tisto, ki dosledno bremeni obtoženca, druge okoliščine pa izpustil. V nadaljevanju je predlagal, naj se vsi spisi predložijo Stolu sedmerice, oddelek B, v Zagrebu, s predlogom, naj se opravi revizija, naj se razveljavi sodba in zadeva vrne okrožnemu sodišču v ponovno obravnavo in razsojo; ali naj se ugotovi pritožbi, izpodbijana sodba pa razveljavi in se določi milejša kazen. Vse to so bile le odvetnikove pobožne želje. Edino, kar je naredilo okrožno sodišče, je bila pritožba, poslana na najvišjo instanco, t. j. obravnava na Stolu sedmerice. Ta je pritožbo zavrnil in

potrdil razsodbo okrožnega sodišča v Mariboru, z dne 12. maja 1931. leta.

Po storjenem zločinu so se kmalu pojavile govorice, da Jurkovič ne bo obsojen, saj je namesto države naredil konec Šulekovih kaznivih dejanj. Govorilo se je tudi, da bo za Jurkoviča posredoval domačin Matija Zorjan, ki je bil državni tožilec v Mariboru. Ne eno in ne drugo ni prineslo obtoženemu Jurkoviču oprostitev ali "normalne" kazni. Nasprotno. Država je udarila z vso silo po nasilništvu, ki se je bohotalo med mladino. Gledano z današnjega pravnega stališča, bi ta sodba padla že na prvi stopnji, toliko je bilo proceduralnih in drugih napak. Po laični presoji bi bila ta sodba dober učni pripomoček današnjim študentom prava.

Franc Jurkovič je v mariborski kaznilnici preživel polnih 8 let in osem mesecev težke ječe. Na prostost je bil izpuščen na podlagi amnestije, 4. septembra 1939. leta. Po osebnem pripovedovanju je bil v jetnišnici skoraj vsa leta zavora zadolžen za konjsko vprego. Kot kmečki sin je znal opravljati kočijaško delo, pridobil pa si je tudi zaupanje uprave kaznilnice, da je lahko z vprežnim vozom odhajal po opravkih v mesto. Spomni se takratnih političnih zapornikov, za katere ni vedel, kdo so in za kakšne prestopke so zaprti. Spomni pa se, da jim je delal usluge; na skrivaj so mu dostavljali pisma, ki jih je s pomočjo konjskega komata (njega so pred odhodom v mesto stražarji strogo pregledali), prenesel in oddal na določeno mesto. Šele pozneje, po osvoboditvi, je izvedel, da so bili takrat njegovi sojetniki (vendar zaprti ločeno) Tito, Moša Pijade, Čolaković idr.

Franc Jurkovič se je v začetku leta 1941 poročil v Obrež. Vzel si je vdovo brez otrok, s solidnim posestvom. Bil je dober gospodar in spoštovan krajan. Posebno dobrodošel je bil med zeleno bratovščino, za katero se je najbolj razdajal.

Ključne besede:

Franc Jurkovič, Hum pri Ormožu, Matija Šulek, Stol sedmorice, Zagreb, kaznivo dejanje.

Viri:

- Spis KZP 4 7 1/31, Okrožno sodišče Maribor od 1898-1941, AŠ 212, PAM.
- Slovenski gospodar, 16. 12. 1926, str. 4.
- Slovenski gospodar, 11. 2. 1931, str. 11.
- Pričevanje Franca Jurkoviča avtorju.

Zlatan Fafulič, podžupan Občine Ormož in Tone Luskovič, predsednik Zgodovinskega društva Ormož.

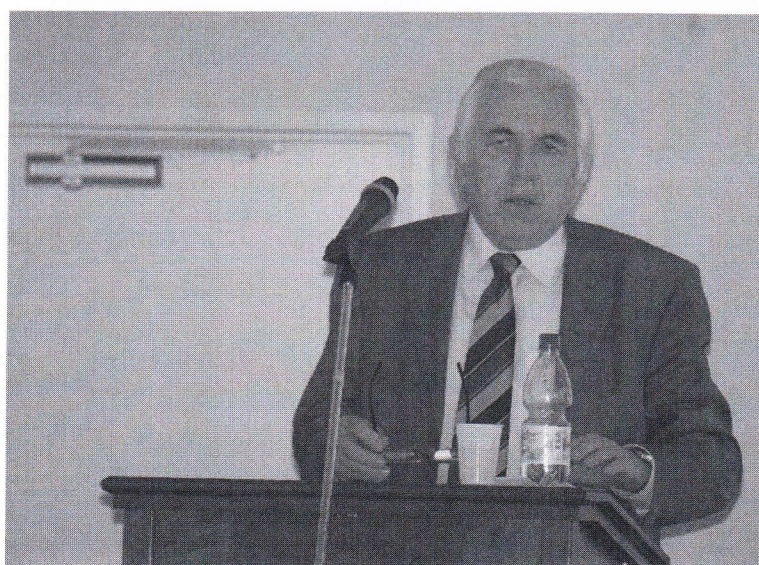
Dr. Tone Kregar, prof. zgodovine in sociologije, Muzej novejšje zgodovine Celje.

Manica Hartman, urednica zbornika, Pokrajinski muzej Ptuj Ormož, OE Ormož.

*Mag. Vlasta Stavbar, višja
bibliotekarka specialistka, Enota
za domoznanstvo Univerzitetne
knjižnice Maribor.*

*Tone Luskovič, predsednik
Zgodovinskega društva Ormož.*

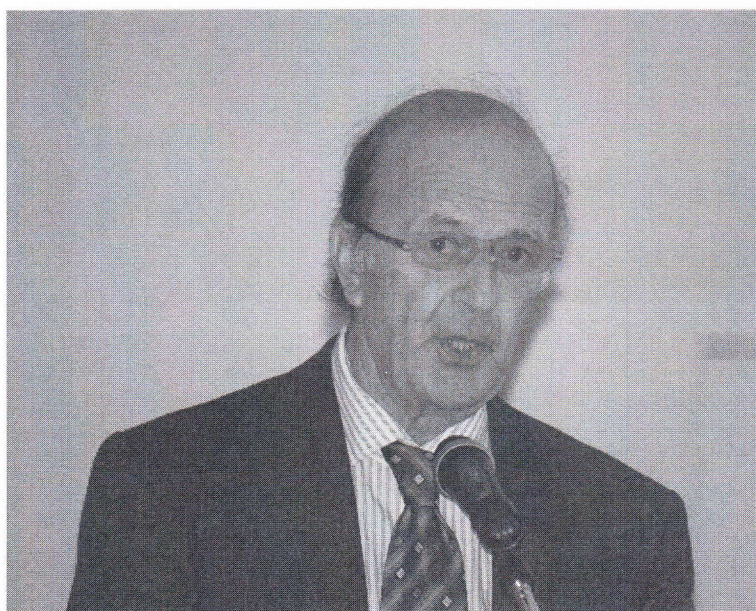
*Nevenka Korpič, kustosinja
etnologinja, Pokrajinski muzej
Ptuj Ormož, OE Ormož.*

Dr. Miran Puconja, profesor slovenščine in filozofije, Gimnazija Franca Miklošiča Ljutomer.

Dr. Ivan Rihtarič, predsednik Zgodovinskega društva Gornja Radgona.

Mag. Brane Goropevšek, direktor Osrednje knjižnice Celje.

Franc Krnjak, podpredsednik Zgodovinskega društva Ormož.

Z leve: dr. Tone Kregar, mag. Brane Goropevšek, mag. Vlasta Stavbar.

Udeleženci simpozija ob odkritju spominske plošče v Loperšicah.

Dr. Gorazd Lešničar, vnuk J. Lešničarja, župan Občine Ormož Alojz Sok, dr. Hotimir Lešničar vnuk J. Lešničarja, Tone Luskovič, predsednik Zgodovinskega društva Ormož.

Lešničarjeva ulica na Jožefovem hribu v Celju.

Janko Lešničar

Janko Lešničar je mrtel. To strašno novico je v torki opoldne sporočilo ministrstvo za kmetištvo v Celje. Janko Lešničar je padel kot žrtev ratarskega zločina rastiš dejav v inozemstvu.

Ko se je vrnil v nedeljo 2. t. m. po enomesečnem dopustu, ki ga je prebil v miru in zadovoljstvu v krogu svoje rodbine in svojih prijateljev v Celju, z monakovskim brzovalnikom v Čuprijo, da prevzame zopet posle direktorja tamodanjske velike Oblastne zadruge za poljedelski kredit, je ob pol desetih zvečer pred Zemunom, četrte ure od Beograda nenadoma eksplodiral pekleni stroj, ki je bil namešten v zadnjem vagonu monakovskega brzovalnika v steni med dvema oddelkoma prvega razreda, tik za hrbtom Janka Lešničarja.

Učinek je bil grozen. Oddelci, v katerem se je peljal beogradskega vseučiliški profesor Vlada Bruneti s svojoro Danico, sinčkom Miroslavom, petletno Miroslavo in šestmesečno Bebo, ki jo je imela mati v naročju, in sosednji oddelci, v katerem sta bila ravnatelj Janko Lešničar in dr. Ciril Žak, načelnik oddelka za tatarski promet in ministrstvo za kmetištvo in industrijo, sta bila v hipu razdelena in v plamenih. V poklopiškem stroju, ki je prišel iz inozemstva preko Jesenice, kjer so bili ob monakovskega vlada že zajeti odkopili dva vagona, v katerih sta ob 12.50 tudi eksplodirala dva pekleniška stroja, je bil takovanih meneti, kljima lastnosti, da se samo eksplodira, nego tudi zažge.

Pratorstvom sialku je odteglavo glavo. Profesorjeva soproga je bila strašno ranjena in ožgana in je kmalu nato umrla v beogradske bolnici. Zelo teško poškodbe sta dobila profesor Bruneti in hčerk Miroslava, dočim je ostala mala Beba kakor po čudežnem naključju nepoškodovana.

V srednjem oddelku je vrgla eksplozija dr. Cirila Žaka na hodnik, kjub temu, da se za plameni strašno ogreli. Lešničar pa, ki mu je odzveno tik za hrbtom eksplodiral pekleniški stroj, je bil v trenutku mrtel. Lešničarja je pekočnega razmesarilo, njegovo truplo pa je v silnem plamenu zgorjelo, tako da njegovega trupla sploh ni bilo moč spoznati. Šele v ponedeljek zvečer so ugotovili njegovo identiteto. Pri eksploziji in požaru je gašenju je bilo odzvanih še več oseb.

Truplo Janka Lešničarja so prepeljali v prosekuro, potem pa v kapelo beogradske državne bolnice, od koder se je vrtil v areto popoldne prevoz na kolodvor. Za krsto je bila neotolajljiva soproga z 10-letnim sinčkom Jankom, ki sta se bila pripeljala v torki zvečer iz Celja v Beograd, številni zadružniki iz Čuprije s celokupnim odborom Oblastne zadruge za poljedelski kredit in s predsednikom Dragošim Milenovićem ter številni Beograščani. Predsednik vlade je zastopal pri pogrebu glavni inspektor g. Dunč. Na beograjskem kolodvoru je imel predstavnik Oblastne zadruge za poljedelski kredit g. Milenović pretelev govor, v katerem je poveljeval pokojnikovo ne-

umorno dele za narod in državo ter navajal pokojnikove velike zasluge za zadružništvo. Na krsto so bili položeni številni venči pokojnikovih prijateljev in znancev ter venči raznih korporacij. Ob enajstih ponoči je krenil vlak s truplom Janka Lešničarja in soprogo ter sinčkom iz Beograda. Truplo je prispelo danes ponoči v Celje. Danes so položili Janka Lešničarja na mrtvaški oder v njegovem stanovanju v Zvezni tiskarni v Celju, od koder se bo vršil ob petih popoldne pogreb na okoliško pokopališče.

Zopet so padle žrtve — med njimi idealen pobornik brezkompromisne jugoslovenske nacionalne in državne ideje Janko Lešničar. Zločinski gnezdo narodnih izdaj, ki žive v Avstriji in uživajo podporo naših neprijateljev v dveh sosednjih državah, je pripravilo satanske atentate v naši državi. Naša država bo gotovo našla sredstva, da silne zverinske zločine energično onemogoči in najde prave krivce, katerih zločinstva kriče po strašni kazni. Nedolžne žrtve morajo biti maščevane, če je količnik pravice na svetu!

Tragično preminuli Janko Lešničar je bil rojen 14. maja 1884. na Humu pri Ormožu kot sin posevnika Franca Lešničarja. Mati je umrla pred dvema letoma, oče pa še živi na svojem posestvu. Janko Lešničar je absolvirnil gimnazijo v Mariboru, potem pa se je vpisal na veterinarsko visoko šolo na Dunaju; tam je bil nekaj časa tudi hišni učitelj pri sinu neke aristokratske rodbine. Že na gimnaziji se je uveljavil kot nacionalist, na Dunaju pa je igral vidno vlogo v akademskem društvu »Slovenija« in društvu veterinarjev. Leta 1906, pred 25 leti, je prekinil študij in prišel v Celje, kjer je vstopil v uredništvo »Domovina«. Leta 1909. je prevzel glavno uredništvo »Narodnega Dnevnika« v Celju. Ko je ta dnevnik koncem l. 1910. prenehal, je postal Lešničar štajerski urednik »Slovenskega Naroda«, poleg tega pa je še l. 1914. do vojne vodil »Narodni List« v Celju. Kot žurnalist je zastavljal svoje pero povod, kjer je bilo treba braniti in pospeševati naše nacionalne,

gospodarske, kulturne in socialne interese. Lešničar je bil žurnalist z visoko inteligenco in temeljitim znanjem. Njegov stil je bil izklesan, fin, prejet z duhovitostjo pa tudi z jasko ironijo.

Ko je odšel tatarski tisk Zadružne zveze v Celjo, Miroslav Sibilur med vojno k vojakom, je vstopil Lešničar v Zadružno zvezo in postal kmalu njen ravnatelj. Zadružna zveza je vodila velika varnostna kot izvršeni zadružni strokovnjak do leta 1927, ko je bil sedel Zadružne zveze premeščen v Zarec. Takrat se je Janko Lešničar zopet vstopil v redakcijo »Nove Dobe« v Celju, ki jo je vodil do 1. decembra 1929, ko je bil od Privilegirane agrarne banke imenovan za direktorja Oblastne zadruge za poljedelski kredit v Čupriji, ki jo je vodil do svoje smrti z velikim uspehom. V poljedelstvu je reorganiziral in na novo ustanoval mnogo zadruge v Šumadiji in tudi taven sije nastopil je s pomolnim uspehom na številnih gospodarskih iz zadružnih zborovanjih in konferencah ter vodil zadružne tečaje za kmetijske sinove. Njegova velika ljubezen do kmetijskega ljudstva, nabožnost in odkritostnost mu je pridobila tudi v Sibilur nešteto prijateljev, ki mu bodo ohranili trajen in hvalečen spomin.

Janko Lešničar se je pred vojno zivahno udeleževal z Zvezjo narodnih društev in v Narodno napredni stranki na Štajerskem. Koliko je bila političnih shodov in kulturnih predavanj, na katerih se je uveljavljal visoka duševna potencia Janka Lešničarja. Mladina mu je bila posebno pri srcu. Posvetil se ji je z vso ljubeznijo in jo pripravil na Jugoslavijo.

Po pravnaku to bil Janko Lešničar več let odbornik in gospodarski referent v celjskem občinskem svetu. Do konca l. 1929. je bil predsednik društva Celjski dom. l. 1926. in 1927. je bil predsednik Zveze slovenskih posojilnic, ki je lastnica Zvezne tiskarne v Celju. Nekaj časa je bil tudi član upravnega odbora Celjske mestne banke, dalje podračelnik Prve južnoštajerske viharne zadruge v Celju, član glavnega tatarskega odbora v Beogradu ter član Sokola in raznih drugih narodnih in kulturnih društev.

Za svoje velike zasluge za zadružništvo je bil odlikovan z redom sv. Save.

Z Jankom Lešničarjem smo izgubili enega svojih najsposobnejših gospodarskih strokovnjakov, moža velike duševne kulture in zlatoga arca. Jugoslovenski novinarji pretreseni obžalujemo smrt plemenitega tovariša. Stefko priazdeto soprogo in 10letni sinčkom Jankom sočustvujejo poleg nas še nešteti prijatelji in znanci.

Janko Lešničar, s katerim smo bili v zadnjem mesecu folkokrat v prijetni družbi in katerega tragično smrt dismo mogli poimeti, je še vedno med nami — neviden je, a kulno blizno njegova mučenikova poveljanega duha. Večna slava tvojemu spominu, dragi, zlati naš Janko!

R. P.

Spominska plošča, Loperšice.

Prof. dr. Janko Lešničar